

TURUL

A Magyar Történelmi Társulat,
a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
és
a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő
KOVÁCS ELEONÓRA felelős szerkesztő

DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA, KATONA CSABA, KÖRMENDI TAMÁS,
LACZLAVIK GYÖRGY, NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
SZERKESZTŐSÉG: MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA

MMXIV

TARTALOM

1. Értekezések

ERDŐS ZOLTÁN: II. Lajos ikonográfiája a 16. században 121

2. Kisebb cikkek

KURECSKÓ MIHÁLY: Összefoglaló az Országos Levéltár *Magánlevéltárak, Gyűjtemények és Gazdasági Szervek* fősztálya iratgyarapodásáról a 2012–2014-es években 149

3. Könyvismertetés

Három könyv a székelyföldi történelmi szimbólumokról

1. Címer és pecsét a Székelyföldön. Tanulmányok. Szerkesztette: Mihály János.
 2. SZEKERES ATTILA ISTVÁN: Sepsiszentgyörgy jelképei. (ism. KURECSKÓ MIHÁLY) 151
 3. PÁL-ANTAL SÁNDOR: Történelmi szimbólumaink – székelyföldi pecsétek. (ism. NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA) 153
- MISKOLCZY AMBRUS–VARGA E. ÁRPÁD: Jozefinizmus Tündérországbán. Erdély történelmi demográfiájának forrásai a XVIII. század második felében. (ism. KOVÁCS ZSUZSANNA) 154

4. Hírek, beszámolók

Beszámoló a II. Európai Címertani és Zászlótani Konferenciáról (ism. SZEKERES ATTILA ISTVÁN) 156

Beszámoló a második Vajay Szabolcs Emlékkonferenciáról (ism. BÁCSATYAI DÁNIEL) 157

5. Summary of Issues, 2014 (ford.: TÖRÖK ÁDÁM) 159

TURUL

LXXXVII. évfolyam

2014. 4. füzet

A Szerkesztőség címe: 1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.

turul@mnl.gov.hu

Olvasószerkesztők: KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN, ZSUPOS ZOLTÁN

Szerkesztőbizottság:

PANDULA ATTILA, REISZ T. CSABA, C. TÓTH NORBERT

Tördelés:

Heliox Film Kft.

Nyomdai munkák:

Kódex Könyvgyártó Kft.

Felelős vezető: MAROSI ATTILA

ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap

archívum

Magyar Nemzeti Levéltár
Országos Levéltára

ERDŐS ZOLTÁN

II. Lajos ikonográfiája a 16. században*

II. Lajos alakja a törökellenes harc szimbólumaként és a Habsburg-ház örökösödésének hivatkozási alapjaként fontos szerepet töltött be a 16. századi politikai gondolkodásban, és az uralkodó – jelentős részben képi eszközökre épülő – reprezentációjában. Bár kitűnő monográfiákban és tanulmánykötetekben számos ábrázolás megjelent már a királyról, egyelőre nem készült el ezek átfogó ikonográfiai elemzése. A dolgozat elsődleges célja ezért, hogy számba vegye a lehető legtöbb,¹ II. Lajosról készült ábrázolást, és feltárja a király alakjához kötődő ikonográfiai hagyományok politikai vonatkozásait. A cél tehát nem elsősorban Lajos arcvonásainak, testalkatának, személyiségjegyeinek minél pontosabb rekonstrukciója.² Több hozadékkal jár annak feltárása, hogy a feltételezhető

valós arcképet hogyan ábrázolták a kortársak, és ehhez képest miként változott az arckép és a jellemvonások megítélése az utókor emlékezetében – továbbá, milyen célokat szolgált mindez az egyes uralkodók, művészek kezében.

Emlékezet, reprezentáció és propaganda számos ponton érintkezik egymással. A meggyőzés éppúgy támaszkodhat az (olykor autonóm, olykor manipulált) közösségi emlékezetre, mint a hatalmi reprezentáció; a közönség véleményének nyers érdekek mentén történő befolyásolása szintén nem áll távol egy politikai eszme megjelenítésétől. Egy-egy kép ráadásul szolgálhatja nemcsak az uralkodó, hanem egy politikai csoport, társadalmi réteg, vagy akár egy család érdekeit is. A képi ábrázolások mindemellett sok esetben csak illusztrációként szolgálnak, információigényt elégítenek ki, máskor pedig – mindenféle hatalmi érdektől távol – egy-egy művész saját erkölcsi ideáljának bemutatásához adnak teret.

Az egyes ábrázolások mögött meghúzódó szándékok fogalmi elhatárolása meghaladja ennek a dolgozatnak a lehetőségeit; a reprezentáció általam használt fogalma elsősorban a funkcióra és a képi megjelenítés stratégiáira támaszkodik. A jól felépített hatalmi reprezentáció többek között a trónigény legitimitását hivatott alátámasztani; ezt vagy az adott uralkodó kedvező tulajdonságainak, trónra való alkalmasságának hangsúlyozásával érheti el, vagy avval, hogy kapcsolatot, jogi vagy eszmei folytonosságot mutat fel egy-egy népszerű, kiemelkedő tettet végrehajtó hivatali előddel. Az alkotók máskor a dinasztia dicsőségét hangsúlyozzák, a legnemesebb ősök nagy számát, előkelő rangját és kiválóságát emelik ki. Végül a reprezentáció szolgálhatja egy politikai program vonzó és meggyőző bemutatását is; ennek hatásos eszköze lehet az adott eszme emblematikus képviselőjének, vagy egy fontos tettének mint példának és hivatkozási alapnak a megjelenítése. II. Lajos alakja a 16. század során mindhárom említett funkcióban feltűnt, és körülötte a különböző érdekek mentén jellemző stratégiákat alkalmazó ábrázolási hagyományok alakultak ki.

* A dolgozat elkészítéséhez nyújtott segítségért ezúton mondok köszönetet Oborni Teréznek (MTA BTK Történettudományi Intézet), Varga Ágotának (Szépművészeti Múzeum), Tóth Csabának (Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára), és Mikó Árpádnak (MTA BTK Művészettörténeti Intézet).

¹ Jelen dolgozat több szempontból sem a teljesség igényével készült. Történeusként a művészettörténet eredményeit csak hasznosítani tudtam, gyarapítani nem. Nem vállalkozhattam többek közt arra, hogy meghatározom egyes művek készítésének időpontját vagy alkotóját, olykor pedig a szakirodalomban található szöveges ismertetésekhez csak bizonytalanul tudtam a megfelelő alkotást társítani. A képanyag és a képek jegyzéke sem végleges, számos további adattal tehető teljesebbé és pontosabbá. Az összegyűjtött ábrázolások szinte kivétel nélkül egészen közismertek, ezért a képek közlése elsősorban csak emlékeztetőül szolgál. A főszövegben zárójelben jelöltem a vonatkozó képek katalógusbeli számát, a képek forrásai a katalógusban szerepelnek. – Sajnos egy katalógusban vagy digitális adatbázisban sem találtam meg azt az ábrázolást, melyet mindössze egyetlen helyen említ meg Urbach Zsuzsa művészettörténész Kurt Löcher publikálatlan előadására hivatkozva. A kép viszont (már szokatlan felirata miatt is: *Lvdovicvs rex Hvngrariae Tvrcis praefectvs*) különösen fontos helyet foglalna el II. Lajos ábrázolásai sorában. *Mary of Hungary. The Queen and Her Court 1521–1531.* (Ed.: Orsolya Réthelyi–Beatrix F. Romhányi–Enikő Spekner–András Végh.) Bp., 2005. (a továbbiakban: *Mary of Hungary* i. m.) 239–240. – Szintén nem tudtam használni *Balthasar Guerinus: Hungariae regum vitae et effigies* című, 1607-ben, Nancyban keletkezett kéziratát, mely 37 magyar király németalföldi minták alapján készült ábrázolását tartalmazza. A kézirat az Osztrák Nemzeti Könyvtárban található, jelzete: Cod. 8679. *Rózsa György: Magyar történetábrázolás a 17. században.* Bp., 1973. 24–25.

² Vö.: *Wolfgang Hilger: Ikonographie Kaiser Ferdinands I. (1503–1564).* Wien, 1969. 126. – Érdemes megjegyezni, hogy az arckép rekonstrukciójához fontos adalékokat szolgáltat a király holttestének megtalálásáról és azonosításáról szóló források elemzése, kritikája. Legújabban ld.: *Botlik Richárd: 1526. október 19. Adalékok Sárffy Ferenc győri várparancsnok jelentéséhez. Századok, 136 (2002) 3. sz. 669–677.* – *Nemes István–Tol-*

vaj Balázs: II. Lajos magyar király (1506–1526) holttestének megtalálása. Az 1926-ban írt igazságügyi orvosszakértői vélemény elemzése és újraértelmezése. Orvosi Hetilap, 155 (2014) 12. sz. 475–480.

1. A király gyermekkor

II. Lajos koraszülött, gyenge csecsemőként látta meg a napvilágot 1506 júliusában, életét csak az udvari orvosok rendkívüli bravúrjainak köszönhetően sikerült megmenteni. A királyfi születése nemcsak a magyar uralkodói ház folytonosságát biztosította, hanem a külpolitikai stabilitás megteremtésével is kecsegtetett. Személyében immár konkrét tartalmat nyert a néhány hónappal korábban megkötött Habsburg–Jagelló családi szerződés, és ez lehetőséget nyújtott a nemzeti királyság megteremtését követelő ellenzék leszerelésére is. Rendkívüli fontossággal bírt tehát, hogy kialakítsák a trónörökös legitimációját, egyúttal bizonyítsák életképességét és trónra való alkalmasságát.

Lajost kétéves korában, 1508-ban koronázták meg, és ebből az alkalomból a király emlékérmét veretett, melynek előlapján Ulászló portréja, hátlapján pedig a királyfi egész alakos ábrázolása látható. (2.) A veret kiadása újszerű propagandaeszköz bevezetését jelentette, hiszen korábban Magyarországon nem készült még hasonló portréérem.³ A vésnök életerős, kerek arcú kisfiúként, egy számolyon ülve ábrázolja Lajost, akinek alakja mellett két nyitott korona lebeg. Az érem plasztikusan jelenítette meg, hogy a korábbi életveszély (amely az udvar ellenzéke számára politikai aspirációk tárgyaként is felmerült) elmúlt, a királyfi felcseperedve képes lesz betölteni azt az uralkodói szerepet, amelyre hivatott. Az érem hatékony propagandaeszközként több változatban is terjedt: mintájára különböző súlyú arany és ezüst veretek készültek.⁴

Egy évvel korábban, 1507 szeptemberében ugyanevvel a legitimációs céllal készülhetett – bár természetesen egy igen szűk közönség számára – a gersei Pethő család címerlevele.⁵ A trónon ülő, királyi ornátust és felségjelvényeket viselő II. Ulászló mellett feltűnik gyermekeinek, Annának és Lajosnak az alakja is. (1.) Gersei Pethő János a királyné, majd halála után a gyermekek udvarmestereként szolgált az uralkodót. Ennek elismeréseként Ulászló különös kegyként engedélyezte, hogy címerét a királyi család tagjainak képmásával is bővítse.⁶ A budai műhelyben dolgozó festő az ekkor még mindössze egyéves Lajost életerős kisgyermekként festette meg, fején nyitott koronával, kezében jogarral, valamint a feje fölött lebegő zárt koronával, jelezve, hogy a királyfi a magyar és a cseh trón várományosa.⁷ A művész

³ Heinz Winter: Hunyadi Mátyás és az éremművészet. In: Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a királyi udvarban 1458–1490. Kiállítási katalógus (Szerk. Farbak Péter–Spekner Enikő–Szende Katalin–Végh András.) Bp., 2008. 220–221.

⁴ Harsányi Pál: II. Lajos és a mohácsi csata emlékérmek. In: Mohácsi emlékkönyv 1526. (Szerk. Lukinich Imre.) Bp., 1926. 295–296.

⁵ Az oklevél részletes elemzését ld.: Szovák Kornél: Gersei Pethő János címerbővítő armálisa. *Turul*, 83 (2010) 4. sz. 97–103. – A család későbbi történetére és a címer változataira: Csízi István: A gersei Pethő család címerének változásai az évszázadok folyamán. *Turul*, 85 (2012) 2. sz. 46–55.

⁶ Szabó Károly: A Magyar Történelmi Társulat zemplén-ungui kirándulása 1871-ben: a homonna-sztárai bizottság jelentése. *Századok*, 5 (1871) 10. sz. 679–680. – Fögel József: II. Ulászló udvartartása, 1490–1516. Bp., 1913. 41.

⁷ Szabó K.: i. m. 680. – Ortvyay Tivadar: Mária, II. Lajos magyar király neje (1505–1558). Bp., 1914. (Magyar történelmi életrajzok) 67–68.

1. kép – Gersei Pethő (I.) János címerbővítő oklevele, Buda, 1507. szeptember 22.

2. kép – II. Lajos koronázási emlékérmé, 1508

által alkalmazott valamennyi eszköz a trónörökös legitimációját hivatott alátámasztani, alárendelve ennek a célnak az ábrázolás hitelességét (igaz, II. Ulászló arcképe sem hiteles: a király a képen borotvált arccal tűnik fel, jóllehet a valóságban felesége halála után mindig szakállat viselt).

Lajos gyermekkorának minden bizonyítással legjelentősebb fordulópontját a Habsburg Máriával való eljegyzés jelentette. Ehhez a diplomáciai szempontból is rendkívüli fontosságú eseményhez kapcsolódik fiatalkori ábrázolásainak nagy része:⁸ a képek többsége Miksa császár propagandájának elemeként készült, mások diplomáciai ajándékként szolgáltak. Az ekkor készült ábrázolások rendre a bécsi udvar megbízásából dolgozó német alkotóktól származnak. A budai udvar ekkor már képtelen lett volna az uralkodói reprezentáció és propaganda hatékony szervezésére; a király szolgálatában jobbára csak egy szűk kör számára dolgozó címerfestők és miniátorok álltak.⁹

A császár megbízásából dolgozó Bernhard Strigel a családi szerződés és a kettős eljegyzés alkalmából három festményt készített Ulászló és Miksa családjáról. Időrendben az elsőt, II. Ulászló fogadalmi képét a császár szánta ajándékkul a magyar királynak közvetlenül a szerződés megkötése előtt.

⁸ Több helyen II. Lajos eljegyzéséhez kapcsolódó ábrázolásként bukkan fel egy valójában V. Lászlót és menyasszonyát ábrázoló festmény. *Nemes I.–Tolvaj B.:* i. m. 476. – *Ortvay T.:* i. m. 37.

⁹ *Fögel J.:* II. Ulászló i. m. 97–98.

3. kép – Bernhard Strigel: II. Ulászló fogadalmi képe, 1515 előtt

(3.) Strigel ekkor még nem találkozott személyesen a magyar királyi családdal, ez magyarázza Ulászló és Lajos arcvonásainak feltűnő pontatlanságát; az alkotó és a megrendelő közt talán Cuspinianus közvetített. A kép előterében Szent László ajánlja Szűz Mária kegyébe Ulászló királyt, aki mögött szintén térdepelve, imára kulcsolt kézzel tűnik fel Lajos, és mögötte Anna alakja. Bár a Patrona Hungariae toposz mélyen gyökerezett a magyar politikai gondolkodásban és művészetben, a közvetítői szerepben feltűnő Szent László alakja azonban párhuzam nélkül áll.¹⁰ A kép politikai értelemben legfontosabb eleme furcsa módon háttérbe szorul: az uralkodó és gyerkei mögött egy baldachin alatt üres trónszék áll, arra figyelmeztetve, hogy a megkötendő frigy tépje maga a királyság, a magyar állam sorsa.¹¹

Az 1515-ben megkötött szerződés tiszteletére nagyszabású ünnepsorozatokat szerveztek, és ennek emlékére Strigel újabb festmény készítésére kapott megbízást. (4.) Miksa császár családját festette meg, idealizáltan, nyilvánvaló propagandisztikus céllal: a képen szereplő Szép Fülöp ugyanis már

¹⁰ Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541. Schallaburg, 8. Mai–1. November 1982. Katalog. (Schriftleitung: Tibor Klaniczay–Gyöngyi Török–Gottfried Stangler.) Wien, 1982. (a továbbiakban: Matthias Corvinus i. m.) 503–504.

¹¹ Mary of Hungary i. m. 155.

4. kép – Bernhard Strigel: Miksa császár családi képe, 1515–1516

csaknem egy évtizede halott volt, Miksa első felesége, Burgundi Mária, valamint a fiatal Károly és Ferdinánd pedig nem vett részt a bécsi eseményeken. A kép egyértelműen a Habsburg-ház burgundi és magyar–cseh örökségének legitimitását kívánta alátámasztani, hiszen a jogfolytonosságot biztosító őseket és rokonokat szerepeltették rajta.¹² Lajos a kép legfontosabb alakjai közé tartozik: a festmény saját családja köréből kiszakítva, a Habsburg család tagjaként tünteti fel a herceget, legitimálva a családi szerződést és jelezve, hogy a magyar trón immár vitathatatlanul a Habsburgok érdekszférájába tartozik. Az alkotás azonban egy évvel elkészülte után, II. Ulászló halálával elvesztette közvetlen aktualitását, ezért azt

¹² Németh István: Ismerős arcok. A Habsburg uralkodók képmásai. *Lege Artis Medicinae*, 11 (2001) 8–9. [http://www.elitmed.hu/kiadvanyaink/lam_lege_artis_medicin/archivum/225/] (2014.08.23.) 613. – Hilger, W.: i. m. 18. – Ugyanezt a legitimációs stratégiát alkalmazza néhány évvel később a Miksa császár diadalkapuját ábrázoló metszetsorozatnak a császár rokonságát ábrázoló részlete is, melyen szintén felbukkan II. Ulászló és II. Lajos alakja. (7.) – Bárány Attila ír le egy 1516-ra datált falikárpitot, melyen hasonló kompozíció tagjaként látható egy fiatal herceg hermelinpalásttal és az Aranygyapjas Rend jelvényével; a szerző feltevése szerint a herceg Lajossal azonosítható. Erre utal, hogy alakját jegyese, Mária közelében helyezte el az alkotó. *Bárány Attila*: Adalékok Mohács emlékezetéhez a Habsburgok államaiban: II. Lajos ábrázolásai a brüsszeli katedrálisban. In: *A magyar emlékezhelyek kutatásának elméleti és módszertani alapjai. Mohács példája.* (Szerk. S. Varga Pál–Száz Orsolya–Takács Miklós.) Debrecen, 2013. 371. – Miksa császár genealógiájának és rokonságának ábrázolásaira ld. még: Silver, Larry: *Marketing Maximilian. The Visual Ideology of a Holy Roman Emperor.* Princeton–Oxford, 2008. 41–76.

5. kép – Bernhard Strigel: II. Lajos gyermekkori portréja, 1515–1516

Cuspinianusnak ajándékozták, aki átfestette az alkotást. Bár az uralkodói reprezentációban többé semmilyen szerepet sem töltött be, családi emlékként megbecsülték a festményt, és a 16. század során számos másolatot készítettek róla.¹³

A harmadik Strigel-féle kép, Lajos portréja kevéssel az eljegyzést követően készült el. (5.) A festmény egyáltalán nem tartalmaz szimbolikus politikai utalásokat, mindössze egy érdekes hangulati váltás figyelhető meg rajta. Míg Miksa családi képén egy bágyadt gyermek tűnik fel, itt a herceg tekintete sokkal inkább magabiztosságot, nyugalmat és királyi fenségességet sugároz.

Bernhard Strigel munkái mellett további két mű örökíti meg a családi szerződést és az eljegyzést,¹⁴ a Miksa politikai hitvallását és programját megjelenítő, monumentális alkotások elemeiként. A Miksa császár fiktív diadalkapuját ábrázoló, 1517–1518-ban készült hatalmas metszetsorozaton a császár életének legjelentősebb eredményei között tűnik

¹³ W. Hilger: i. m. 19.

¹⁴ Csak egy 17. századi másolatban maradt fenn ezek mellett a Sigmund von Dietrichstein herceg lakodalmát ábrázoló kép. (9.) Az esküvőre és a lakodalmra a bécsi királytalálkozó alkalmával került sor, és a találkozó valamennyi prominens résztvevője, így a magyar urak is megjelentek rajta. Az ekkor a valóságban csak kilencéves Lajos szelíd tekintetű, hosszú hajú, pelyhesedő állú ifjúként tűnik fel, méltóságát mindössze az Aranygyapjas Rend jelvénye jelzi. Mary of Hungary i. m. 159–160.

6. kép – Albrecht Dürer–Hans Springinklee: Kettős házasság Bécsben. Részlet a Miksa császár diadalkapuját ábrázoló metszetsorozatról, 1517–1518

fel a bécsi kettős eljegyzés.¹⁵ (6.) Az Albrecht Dürer és Hans Springinklee által készített alkotás elsősorban az esemény ünnepélyességét emeli ki, és a metszet felett olvasható verszet is mindazt a jót élte, amelyet a Habsburg–Jagelló családi szerződés a kereszténység számára hoz majd. A több száz példányban sokszorosított metszet a császári udvarral összekötésben álló diplomatákhoz, bankárokhoz, tanácsadókhoz és más hatalmasságokhoz került, az ő szemükben erősítette a Habsburg-ház és személyesen Miksa legitimációját;¹⁶ ennek

¹⁵ A Diadalkapun ábrázolt események sorrendjére, ikonográfiai programjára és a Lajost ábrázoló metszetre: Silver, L.: i. m. 9–14.; 201–202.

¹⁶ Bodnár Szilvia: I. Miksa császár megdicsőülése: Diadalmenet, Diadalkocsi és Diadalkapu = Die Verklärung Kaiser Maximilians I.: Der Triumphzug, der Triumphwagen und die Ehrenforte. In: Dürer és kortársai. Művészóriások óriásmetszetei. I. Miksa császár diadala = Dürer und seine Zeitgenossen. Riesenholzschnitte hervorragender Künstler. Der Triumph Kaiser Maximilians I. (A kiállítást rend. és a katalógust szerk. Bodnár Szilvia.) Bp., 2005. 34.

7. kép – Albrecht Dürer–Hans Springinklee: Miksa császár rokonsága. Részlet a Miksa császár diadalkapuját ábrázoló metszetsorozatról, 1517–1518

elemeként több alkalommal is felbukkan a magyarok elleni háborúkra és a Magyarország feletti uralomra való utalás.¹⁷

Részben a diadalkapun megjelenített program elemeit ismétli meg és egészíti ki a császár innsbrucki kenotáfiumának együttese. A síremlék terveinek elkészítésére Kölderer, Amberger és Dürer kapott megbízást. Jóllehet a munka már 1514–15-ben megindult, a korábbi vázlatok alapján csak az 1560-as években fejezték be a teljes faragvány- és szoboregyüttest: a császár elődeit, rokonait és példaképeit, a Habsburg-ház védőszentjeit, a négy kardinális erényt és Miksa térdeplő alakját ábrázoló szobrokat. Magán a szarkofágon 24 reliefet helyeztek el, melyek a császár legjelentősebb politikai és katonai sikereit jelenítik meg. A Lajos és Mária eljegyzését ábrázoló faragvány (8.) egy pompás csarnokban összegyűlt tömeget mutat. A tér középpontjában látható Miksa császár, amint Ferdinánd képviselőjében eljegyzik Anna hercegnőt, mellettük pedig Lajos és Mária tűnik fel. Az ünnepélyességet fokozza számos előkelőség, köztük az előtérben Bakócz Tamás bíboros és a gurki érsek jelenléte.¹⁸

8. kép – Alexander Colin: Kettős eljegyzés a Habsburg és a Jagelló család között. Relief Miksa császár síremlékén, 1561–1566

9. kép – Ismeretlen festő: Dietrichstein herceg lakodalma 1515-ben (17. századi másolat)

2. II. Lajos uralkodása alatt készült ábrázolások

2.1 A gyermek Lajos ábrázolásai 1516 előtt szinte kizárólag a császári udvar reprezentációs igényeinek rendelődtek alá. Trónra lépése után természetesen kísérletet tett arra, hogy kialakítsa saját uralkodói reprezentációját, azonban a német hatástól (és a birodalmi propagandagépezettől) nem tudott függetlenedni. Bár a budai udvarban több neves itáliai művész is dolgozott, ezek csak címerfestményeket, és mitológiai témájú miniatúrákat készítettek, míg a királyi pár portréit a német Hans Krell festette.¹⁹

Krell Brandenburgi Györggyel érkezett Budára, és 1522-től dolgozott udvari festőként. Szinte mindig a király és a királyné környezetében tartózkodott, elkísérte őket

¹⁷ Bodnár Sz.: i. m. 22–23.; 28.

¹⁸ Silver, L.: i. m. 14–16.

¹⁹ Fögel József: II. Lajos udvartartása, 1516–1526. Bp., 1917. 84–85. – Árpád Mikó: Italienische Künstler in Ofen / Buda zur Zeit der Jagiellonen. In: Maria von Ungarn (1505–1558). Eine Renaissancefürstin. (Hg.: Martina Fuchs–Orsolya Réthelyi.) Münster, 2007. (Geschichte in der Epoche Karls V. [Bd. 8.]) (a továbbiakban: Maria von Ungarn i. m.) 347–362., 347–355.

10. kép – Hans Krell: II. Lajos király arcképe, 1522–1526 között

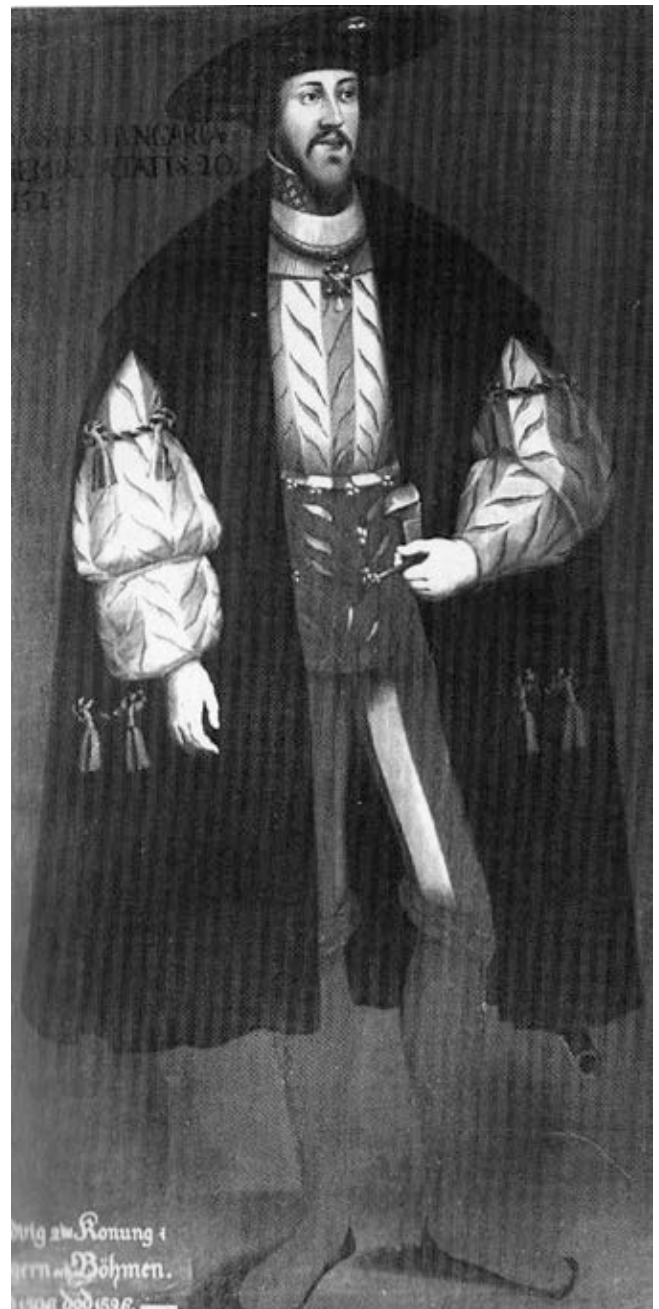

11. kép – Hans Krell: II. Lajos király arcképe, 1524

Pozsonyba és prágai útjukra is. 1522–23 folyamán öt portrét készített a királyi párról, amelyek eljutottak Európa több uralkodói és főúri udvarába, többek között Zsigmond lengyel királyhoz és Margithoz, Németalföld kormányzójához;²⁰ valószínűleg ezek egyike maradt fenn másolatban 1526-os évszámmal.²¹ (10.) Minden bizonnyal ezek szolgáltak mintaként az 1524-ben készült arcképhez is: a beállítás azonos, de az alkotó némileg megváltoztatta, egyszerűsítette Lajos ruháját (pl. elvette a baret gyöngyös és drágaköves díszítését), és erősebb szakállal, érettebb, komolyabb arckifejezéssel ábrázolta a királyt.²² (11.)

Krell 1526-ban egész alakos festményeket készített a királyi párról; a Máriáról készített mű elveszett, és a Lajost ábrázoló kép is csak két másolatban maradt meg.²³ (12.) Az alkotó itt – a korábbi képeken megfigyelhető, szinte dokumentarista pontossággal felhagyva – igyekezett a király arcvonásait még komolyabb, még érettebb színben feltüntetni. Tekintete mármár kemény, valamint a korábbiaknál dúsabb és hosszabb szakállja is a ténylegesnél jóval idősebbnek láttatja.

Hans Krell munkái a király trónra való alkalmasságát hangsúlyozzák. Azokat az uralkodói erényeket emelik ki, amelyeket az udvar politikai törekvéseivel szemben állók rendre kétségbe vontak. A könnyelmű, erkölcstelen életvitel toposzával szemben egy méltóságteljes és visszafogott megjelenésű alak tekint a szemlélőre, a fiatalság és tapasztalatlanság vádjával szemben pedig egy ifjú éveinek végén járó, higgadt és megfontolt uralkodót jelenítenek meg az ábrázolások. Az alkotások tehát jól kitapintható szándékokkal, kifejezetten

12. kép – Hans Krell: II. Lajos király arcképe, 1524

propagandisztikus céllal készültek. Ezt látszik alátámasztani, hogy a képek több változatban, olykor egyszerűsítve, könnyebben másolható változatban is elkészültek, és eredetiben vagy másolatban számos európai hatalmassághoz és magyar főúrhoz eljutottak, óriási hatást gyakorolva II. Lajos későbbi ábrázolásaira is. Feltűnő, hogy Krell egyetlen alkalommal sem szerepeltette a magyar uralkodói felségjelvényeket, így egyedül az Aranygyapjas Rend jelvénye jelezte Lajos királyi

²⁰ Kurt Löcher: Hans Krell, Court Painter to King Louis II of Hungary and his Consort, Mary of Hungary. In: *Mary of Hungary* i. m. 70–71.

²¹ K. Löcher: Hans Krell i. m. 72.

²² Talán ezt a művet írja le Deák Farkas és Ortway Tivadar ismeretlen festő alkotásaként. *Deák Farkas: Magyar emlékek Brüsszelben. Századok*, 6 (1872) 10. sz. 723. – *Ortway T.*: i. m. 69. – A mű elkészítését 1522–1523 körüli évekre datálja, és Barend van Orley iskolájához tartozó művésznek tulajdonítja: *Kenczler Hugó, Dr.: II. Lajos király arcképe a brüsseli képtárban. Archeológiai Értesítő*, 30 (1910) 1. sz. 9–14.

²³ K. Löcher: Hans Krell i. m. 74.

méltóságát – és egyúttal a Habsburgokhoz fűződő szoros kapcsolatát.²⁴

2.2 Hasonlóan erőteljes német hatás alatt állt az éremművészet; II. Lajosról összesen hét portréérem, illetve emlékpénz készült az 1520 és 1525 közötti években.²⁵ Kettő közülük az alsó-magyarországi bányákat és a körmöci pénzverést irányító kamaragróf, Bernhard von Beheim nevéhez fűződik. Beheim művészi hírnevét 1509-ben alapozta meg, Miksa császár nagy tallérjának megalkotásával.²⁶ Nem véletlen, hogy a II. Lajos számára 1525-ben készített éremkép ugyanezt a felfogást tükrözi: az érem előlapján a lovon ülő, díszes páncélt és koronát viselő király, hátlapján pedig nyolckarjós keretben a királyi pár családi és országcímerei láthatók. (13.) Hasonló beállítást

13. kép – Bernhard von Beheim: II. Lajos lovas éremképe, 1525

14. kép – II. Lajos lovas éremképe, 1525

15. kép – Bernhard von Beheim: II. Lajos babérkoszorús éremképe, 1525

16. kép – II. Lajos koronás éremképe, 1525

használ egy másik, ismeretlen művésztől származó, de szintén 1525-ös dátumot viselő emlékpénz is. Az érem talán Jajca ez évi felmentésének emlékére készült.²⁷ (14.)

A másik Beheim-féle érem előlapján a király portróját helyezte el a vésnök; Lajos itt a Krell képein megszokott németes ízlésű ruhában, irreálisan dús szakállal és fején babérkoszorúval tűnik fel. (15.) Beheim mindkét érmének hátlapján Lajos és Mária címerei, valamint az L és M monogram, körülöttük elhelyezve pedig a király országainak címei láthatóak. Szintén 1525-ben Körmöcbányán készült az az ismeretlen mester által tervezett érem, amelynek előlapja a Beheim-féle veretekhez hasonlóan erős szakállal és németes ruhában, ám a fején immár koronával ábrázolja Lajost. (16.)

Egy 1525-ben készült egyoldalas bronz emlékérmé egészen új beállításban jeleníti meg a királyt. (17.) Fején itt is a drágakövekkel díszített, lapos fejfedő, testén a (már Krell képeiről is ismert) fodros hímzett ing és hermelinprémes köpeny látható, nyakában pedig az Aranygyapjas Rend jelvénye lóg. Lajos arca azonban minden eddigőtől eltérően – részben az igen dús és hosszú szakállá, részben pedig nyugodt, sőt már-már mosolygó arckifejezése révén – inkább emlékeztet egy sokat tapasztalt, mégis életvidám és jovialis öreg királyra, mint az ekkor mindössze 19 éves uralkodóra. Az érem egy sorozat részeként készült, melynek további

²⁴ Lajos király rendi tagságának jelentősége a Habsburgok propagandája szempontjából: *Bárány A.*: i. m. 379.

²⁵ Nem egyértelmű, hogy vajon II. Lajos, vagy Berendi Dávid nagybányai kamaraispán portróját látjuk-e egy 1525-ben készült ezüst érmén. Az ábrázolt személy antikizáló ornátusban, tógában és fején gyöngykoszorúval tűnik fel. Egy régebbi tanulmány a portrét Berendi arcképének tartja: *Horváth Henrik*: Gótikus bronzmózsár a Halászbástyai Köemléktárban. *Tanulmányok Budapest múltjából*, 6 (1938) 107. – Több kutató ugyanakkor II. Lajos portróját látja az ábrázolásban: *Harsányi P.*: i. m. 300. – *Schönvisner István*: *Catalogus numorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchényiani*, Pars III. Pest, 1807. 109. – Szintén II. Lajos fiktív arcképének tekinti az ábrázolást: *Márton Gyöngyössy–Heinz Winter*: *Münzen und Medaillen des ungarischen Mittelalters 1000–1526*. Wien, 2007. (Sammlungskataloge des Kunsthistorischen Museums 4.) No.1779.

²⁶ *Harsányi P.*: i. m. 298. – Bernhard von Beheim kamaragrófságára: *Márton Gyöngyössy*: *Königin Maria und die Kremnitzer Münzprägung*. In: *Maria von Ungarn i. m. 162–163.* – Miksa 1509-es tallérját közli: *Mary of Hungary i. m. 166–167*; 226.

²⁷ *Schönvisner I.*: i. m. Pars III. 108–109. – Schönvisner elgondolását erőltetett feltételezésnek tartja és elveti: *Harsányi P.*: i. m. 299–300.

17. kép – II. Lajos emlékérmé, 1525

18. kép – A Bicskey család címereslevele, Buda, 1520. július 13.

darabjai Habsburg Albertet, III. Frigyes császárt és II. Ulászlót ábrázolják.²⁸

²⁸ M. Gyöngyössy–H. Winter: i. m. No. 1780. – Harsányi Pál szerint az érem a 16. század második negyedében készült, kivitelezése német és itáliai hatásokot tükröz. Harsányi P.: i. m. 301.

19. kép – II. Lajos és nővére, Anna a Jagelló-családfán, 1521

2.3 Feltűnő, hogy II. Lajost viszonylag ritkán (az ábrázolások kevesebb mint felén), és nem is feltétlenül a propaganda-célokra alkalmas médiumokon jelenítették meg királyi ornatusban, felségjelvényekkel. A Bicskey család 1520 júliusában készült címereslevelén a vadászaton részt vevő uralkodó tűnik fel, fején koronával, kezében joggal. (18.) Szintén királyi jelvényekkel ábrázolja Lajost Jodocus Ludovicus Decius az 1521-ben készített Jagelló-családfán. (19.) A znaymi városi jog 1523-ban készült kódexében Lajost cseh királyként, trónszéken ülve, fején koronával, egyik kezében karddal, a másik kezében a jogkönyvvel ábrázolta az illusztrátor. A kép keretén Lajos országainak címerei láthatóak, és a trónszék mellett is egy-egy páncélos herold tartja Csehország és a Jagelló család címerét. (20.)

20. kép – II. Lajos alakja a znaymi városi jogi kódexben, 1523

21. kép – Hans Burgkmair: II. Lajos magyar ruhában

Ebben az összefüggésben külön érdekességet jelent Hans Burgkmair munkája. (21.) Az augsburgi származású Burgkmair hosszú ideig állt Miksa császár szolgálatában: dolgozott a császár diadalmenetét megörökítő hatalmas metszetsorozaton, a *Weißkunig* illusztrációin, sőt 92 metszeten megörökítette Miksa genealógiáját is.²⁹ Különös módon éppen a császár

²⁹ Pia F. Cuneo: Art and Politics in Early Modern Germany. Jörg Breu the Elder and the Fashioning of Political Identity, ca. 1475–1536. Leiden–Bos-

22. kép – II. Lajos és Mária királyné, 1523

szolgálatában álló művész volt az, aki (jóllehet egészen stílzált arcvonásokkal) teljes királyi ornátusban ábrázolta Lajost: az uralkodó trónon ül, fején korona, jobbában jogar, baljában kardmarkolat látható, a trónszék előtt pedig országainak egyesített címerét helyezte el az alkotó. Különös jelentőséget ad a munkának, hogy Lajos egyedülálló módon magyaros ruhában tűnik fel. Burgkmair – ellentétben az előbbi alkotásokkal – propagandacélokra is kitűnően alkalmas médiumot választott: metszete már egykorú másolatokban, színezett példányokban is széles körben terjedt.³⁰

3.1 Emlékezet és propaganda – II. Lajos ábrázolásai 1526 után

II. Lajos halálát követően a Habsburg-ház egyes ágai azonnal megkezdték örökségének kisajátítását, alakjának sokrétű felhasználását saját uralkodói reprezentációjuk elemeként. Lajos személyének a kettős királyválasztás korában különös jelentőséget adott, hogy Ferdinánd rokonaként ő biztosította a hivatkozási alapot a Habsburg-ház magyarországi örökösödéséhez.

ton-Köln, 1998. (Studies in medieval and reformation thought) 99–100.; 109.

³⁰ Ortway T.: i. m. 71.

A kereszténység védelmében elesett uralkodó alakja ugyanakkor a törökellenes propaganda számára is komoly lehetőségeket jelentett, ami annál is inkább nagy jelentőséggel bírt, mivel a Habsburgok magyarországi uralmát a magyar elit egy része éppen a török elleni hathatós segítség reményében volt hajlandó elismerni. Lajos király örökségének kisajátítása tehát ezen a két nyomon indult el: egyrészt minden korábbinál erőteljesebben igyekeztek nyilvánvalóvá tenni a Habsburgokhoz való kötődését, másrészt kiemelt szerepet szántak neki a Habsburgok saját törökverő imázsának kialakításában. A sokirányú és széleskörű propaganda elemeiként felhasználták a különböző ceremóniákban, a nyomtatott újsághírekben, és ezekkel összefüggően a képi ábrázolásokban rejlő lehetőségeket.³¹

II. Lajost már nem sokkal a mohácsi csata után erősen „habsburgizált” vonásokkal kezdték ábrázolni: kétfelé választott dús szakállal, és enyhén nyitott ajakkal tűnik fel például egy ismeretlen mester által készített medallionon.³² (23.) Szintén Ferdinánd vonásaihoz hasonlítva, jellegzetes Habsburgjegyekkel számos metszet készült még az 1526 utáni években-

23. kép – II. Lajos és Mária királyné, 1526 után

24. kép – Michael Hohenauer: A Mohácsnál elesett II. Lajos és Stephan Schlick emlékérmé, 1526 után

³¹ Bárány A.: i. m. 368–369. – Bleyer Jakob: A magyar vonatkozású német történelmi népelemek 1551-ig. *Egyetemes Philologiai Közlöny*, 21 (1897) 345–347; 417–425. – Pukánszky Béla: Mohács és az egykorú német közvélemény. In: Mohácsi emlékkönyv 1526. (Szerk. Lukinich Imre.) Bp., 1926. 286. – Imre Mihály: Magyarország panasza. A Querela Hungariae toposz a XVI–XVII. század irodalmában. Debrecen, 1995. 21–27; 71; 113–114.

³² Az alkotó nem látta személyesen a magyar királyi párt, ezért minták alapján dolgozott; Mária portréját Erhard Schön, Lajos portréját pedig talán Augustin Hirschvogel metszete alapján készítette el. *Mary of Hungary* i. m. 219. – Az arcképek hasonlósága alapján úgy tűnik, hogy ezt a metszetet használta fel Michael Hohenauer és Hans Daucher, szintén egy-egy 1526 után készült emlékérmé készítője is. (24–24a.)

24a. kép – Hans Daucher: II. Lajos egyoldalas emlékérmé

25. kép – II. Lajos és Mária, I. Ferdinánd és Anna

25a. kép – II. Lajos és Mária királyné kettős éremképe, 1533

évtizedekben: Lajos ezeken a képeken enyhén hajlott háttal, petyhüdt alsó ajakkal és ritkás szakállzattal jelenik meg. (26., 27.) Különösen érdekes ebből a szempontból egy 16. század végén, Tobias Wolf által készített emlékérem, mely II. Lajos ábrázolásához teljes egészében Ferdinánd vonásait veszi kölcsön, Tiziano híres, 1548-ban készült művéről. (28.) Az arckép beállítását a vésnök némileg megváltoztatta, de a hosszú szakáll, a homloknál egyenesen levágott haj, és végül a páncél formája és díszítése egyértelművé teszi, hogy a képen Lajos király színe alatt voltaképp Ferdinándot látjuk.

26. kép – II. Lajos arcképe, 1526

27. kép – Augustin Hirschvogel: II. Lajos arcképe

Szintén Ferdinándhoz köthető, mégis egy egészen más ábrázolási hagyományhoz kapcsolódik az a faragott ostábla, melyet Hans Kels készített 1537-ben. (29.) A munka megjeleníti Ferdinánd dinasztikus és birodalmi politikájának egész eszmeiségét. Középpont magában a király látható lovon, testét páncél fedi. Mellette két oldalon Ferdinánd és Anna királyné monogramját helyezte el az alkotó, a medalion alatt

27a. kép – Augustin Hirschvogel: Hét uralkodó arcképe, 1549

28. kép – Tobias Wolf: II. Lajos emlékére, Drezda, 16. század vége

29. kép – Id. Hans Kels: Ostábla, 1537

pedig Ferdinánd reprezentációjának hangsúlyos eleme, az Aranygyapjas Rend jelvénye függ. A medalion felett kétoldalt a király felmenőit, Katolikus Ferdinándot és Kopasz Károlyt ábrázolták, alatta pedig apósát, Jagelló Ulászlót és sógorát, II.

Lajost láthatjuk – azt a két személyt, akikre a Habsburg-ház keleti örökösödési politikáját építette. A kompozíció kerekén szépen kidolgozott ornamentika, címeralakok, és négy ókori világbirodalom alapítói láthatóak. II. Lajos portréjának megformálásához az alkotó minden bizonnyal az 1525-ben készült egyoldalú emlékérmét használta mintaként.

A mohácsi csatát követően több emlékérem és medalion készült a török elleni harcban hősi halált halt király emlékére. Ezek közös motívuma, hogy Lajost – a már az életében megindult tendenciát folytatva – a ténylegesnél jóval idősebbnek és tapasztaltabbnak ábrázolták. Az ekkor készült munkák prototípusát Hans Daucher készítette el 1530 körül: két egyoldalú medaliont faragott alabástromból, melyek a királyi párt ábrázolják. (30.) Lajos a megszokott viseletében tűnik fel, arca azonban még az 1525-ös emlékérmén láthatónál is

30. kép – Hans Daucher: II. Lajos és Mária királyné, 1530 körül

31. kép – Fueszl Kristóf: A mohácsi csata emlékére, 1530 után

31a. kép – Philip Heinrich Müller:
A mohácsi csata emlékérmének restitúciója, 1687

32a. kép – Hieronymus Magdeburger (?): II. Lajos emlékérmé, 1532 után

32b. kép – Hieronymus Magdeburger (?): II. Lajos emlékérmé, 1532

robosztusabb, szakálla dús és nyírott, tekintete kemény, szigorú. A medalionpár valószínűleg egy emlékérmé mintájaként készült, egy nagyobb sorozat részeként, melyben helyet kapott többek között I. Ferdinánd, a Bécs 1529-es védelmét irányító Salm gróf, I. Ferenc francia és VIII. Henrik angol király is.³³

Talán ezt a medalliont használta a Körmöcbányán vésnöként dolgozó Fueszl Kristóf az elesett Lajos, valamint Mária arcképének megformálásához a mohácsi csata emlékérmén. (31.) Az érem előlapján a királyi pár mellképe, hátlapján pedig rendkívül igényesen és kifejezően megformált csatajelenet látható: a török sereg körbefogja a magyarokat, akiknek élén lehúzott sisakrostéllyal Lajos áll. A jelenet alatt olvasható felirat a tragikus kimenetelű ütközetre emlékeztet: „Lajos, Magyarország és Csehország királya, húsz éves korában, a törökök ellen kevés övéivel Mohácsnál csatát vívván, elesett 1526-ban.”³⁴

Hasonlóan a török ellen vívott csatára kívánt emlékeztetni 1532 körül a Hieronymus Magdeburger által (több változatban) készített ezüst érme is. (32.) Ennek egyik érdekessége, hogy Lajos „öregítéséhez” itt már nemcsak képi, hanem szövegszerű eszközöket is segítségül hívtak: a mellkép mellett olvasható felirat szerint a király hősi halálára 30 éves korában

³³ *Héri Vera*: II. Lajos magyar király és Mária királyné medallion-arképei. *Művészettörténeti Értesítő*, 31 (1982) 3. sz. 222.

³⁴ *Galavics Géza*: Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet. Bp., 1986. 13–14.

33. kép – Német mester: II. Lajos király babérkoszorús mellképe, 16. század

került sor. Az érem másik sajátossága, hogy hátlapján a vésnök Mária arcképét helyezte el, a körirat pedig a királyné örök hitvesi hűségét hirdeti: „Amit Isten egybekötött, ember szét ne válassza.”³⁵

3.2 Mária királyné környezetében ugyanekkor egy egészen más irányú, és sokkal egységesebb ábrázolási hagyomány alakult ki. 1524-ben Margit németalföldi kormányzó birtokába került egy festmény (valószínűleg Hans Krell egyik alkotása) Lajosról, amely a még életben lévő modelltől készült. Valószínűleg ez a kép szolgált mintaként azoknak az ábrázolásoknak, melyeket Mária németalföldi kormányzósága alatt készítettett.³⁶ Az özvegy királyné kettős céllal rendelte meg a képeket elesett férjéről. Mindenekelőtt arra törekedett, hogy fenntartsa a folytonosságot a magyarországi és a németalföldi udvara között, ápolja a Magyarország királynéja címhez kapcsolódó imázst, amely jóval magasabb rangot jelentett a kormányzói pozícióhoz képest.³⁷ Az alkotások emellett tisztázták is Lajost a felelőtlenség és erkölcstelen életmód igen elterjedt vádjai alól: képi és szöveges eszközökkel egyaránt uralkodói erényeit, mély vallásosságát, hősiességét és a kereszténység érdekében való önfeláldozását emelték ki.³⁸

³⁵ Az özvegy királyné hűségét demonstráló és a Magyarország királynéja címhez kötődő további érmék: *Weszerle József hátrahagyott érmészeti táblái, I. kötet*. Bp., 1911. Tab. G/XXIII. No. 1–7.

³⁶ *K. Löcher*: Hans Krell i. m. 77.

³⁷ Ugyanezt a célt szolgálta, hogy nemcsak királynéi címét használta tovább, hanem trónust is állított elhunyt férjének. Budáról távozva magával vitte Alamizsnás Szent János – még Mátyás által megszerzett – ereklyéjét, és az Attavante corvinát, mely később igen fontos szerepet kapott a németalföldi hatalmi reprezentációban. *Bárány A.*: i. m. 373.

³⁸ A Lajos gyengeségéről és erkölcstelen életviteléről szóló sztereotípiákat ld.: *Fögel J.*: II. Lajos i. m. 21–22. – *Szerémi György*: Magyarország romlásáról. (Erdélyi László ford. átdolg. Juhász László. Bev., jegyz.: Székely György.) Bp., 1979. (Olcso Könyvtár) 107.; 357. – *Sztárai Mihály*: História Perényi Ferenc kiszabadulásáról. Vál., a szöveget gond., bev., jegyz.: Téglásy Imre. [Bp.], 1985. (Magyar ritkaságok) 32–33. – Az erkölcstelen életmód vádjának visszautasítása azért is különösen fontos lehetett Mária számára, mivel sokan éppen őt vádolták férje egyébként kifogástalan jellemének megromlásával. *Jászay Magda*: Párhuzamok és kereszteződések. A magyar–olasz kapcsolatok történetéből. Bp., 1982. 215. – *Tóvay Nagy Péter*: Terpszikhoré a palotában. Tánc és uralkodói reprezentáció a magyar kora újkori udvari kultúrában. In: *Atelier-iskola. Tanulmányok Granasztói György tiszteletére*. (Szerk. Czoch Gábor–Klement Judit–Sonkoly Gábor.) Bp., 2008. 410–413.

34. kép – Németalföldi festő (Barend van Orley?):
II. Lajos portréja, 1526 után

36. kép – Ismeretlen művész: II. Lajos portréja, 16. század

35. kép – Német iskolához tartozó festő: II. Lajos portréja,
16. század első fele

Az 1526 utáni években Lajosról több, egymáshoz egészen hasonló festmény készült ismeretlen festők munkájaként.³⁹ (34., 35., 36.) A portrék beállítására, a király ruházata és arckifejezése egyaránt valószínűvé teszi, hogy mindkét alkotás készítője Krell festményét használta mintaként. Fontos azonban, hogy míg Krell egyértelműen egy 20–22 éves fiatalembert ábrázolt, addig a németalföldi festményeken Lajos életkora nem állapítható meg egyértelműen. Mivel az özvegy királyné ki volt téve az öregedésnek, elhunyt férjét sem ábrázolhatták mindig fiatalon; a festményeken ezért őt is „hozzáöregítették” Máriához, pontosabban a művészet eszközeivel kortalanná tették.⁴⁰

Mária a brüsszeli Szent Mihály és Gudule székesegyházban festett üvegablakokon is emléket állított férjének. (37a–b.) A déli kereszthajó ablaka 1538-ban készült, és a Szentháromság imádása közben, életnagyságban ábrázolja Lajost és a mögötte térdeplő Máriát. A pár fölé magasodik a király védőszentje, Szent Lajos. A remek kivitelű, monumentális mű

³⁹ Talán Krell alkotásai voltak hatással Barend van Orleyra is, aki az 1530-as években Brüsszelben készített több portrét is Lajosról; ezek egyike egy zürichi magángyűjteményben található. Matthias Corvinus i. m. 504–505.

⁴⁰ *Bárány A.*: i. m. 375–376.

37a. kép – Jean Haeck – Bernard van Orley: Lajos és Mária védőszentjükkal, Szent Lajossal és Szűz Máriával, 1538

38. kép – Hieronymus Wirix: II. Lajos, 1585–1587

hatását csak fokozza, hogy Lajost ünnepélyes királyi ornátusban, fején koronával ábrázolták, és a kompozíció elemeként több helyen is szerepeltették országainak címereit. Az ablakon felirat emlékezik meg arról, hogy a király a katolikus hit

védelmében, a barbárok ellen bátran küzdve vesztette életét.⁴¹ Gyakorlatilag megegyezik ezzel az Oltáriszentség-csoda kápolna üvegablakának ikonográfiai programja, itt azonban nagyobb hangsúlyt kapnak a magyar és cseh hatalmi jelképek: a király ruháján a magyar színek és a cseh oroszlán látható, felette pedig a két ország címere tűnik fel.⁴²

Hasonlóan a király hősi halálát emeli ki a Hieronymus Wirix rézmetszetén látható portré, mely a 16. század második felében készült. (38.) Lajos ruházata, arckifejezése, haj- és szakállviselete mindenben a németalföldi ábrázolási hagyományoknak felel meg, talán csak arca vékonyabb és hosszúkásabb a szokottnál. Az arckép körirata a török elleni harcokra emlékeztet – a mohácsi csata évszámát hibásan tüntetve fel.⁴³ A metszet számos változatban terjedt, ezek közül némelyiken megváltoztatták a köriratot vagy a keretet, allegorikus alakokkal kiegészítve az ábrázolást.

3.3 A Bécsből, valamint a Németalföldről irányított propaganda, és az ezek körül kialakult ábrázolási hagyományok mellett számos olyan kép készült II. Lajosról a 16. században, amely egyik tradícióhoz sem köthető.

Ezek közül a „szórt” alkotások közül némelyek, bár nem a hivatalosan is elfogadott képi eszközöket használták, vitathatatlanul a Habsburgok reprezentációját szolgálták. Így többek között a Ferdinánd cseh udvarmestere, Johannes Hasenburgk által készített, és a királynak dedikált *Icones* című kéziratos mű. Hasenburgk 44 színezetlen tollrajzot készített a cseh uralkodókról, az államalapítástól kezdve egészen 1526-ig. Lajos királyt díszruhában, jogarral és országalmával, fején nyitott koronával és nyakában az Aranygyapjas Rend jelvényével ábrázolja. (39.) A képhez tartozó szövegben a szerző igen kegyeletteljesen emlékezik meg Lajos törökkel szembeni harcáról és mártírhaláláról.⁴⁴ Szintén cseh környezetben készült az a fametszet, mely hosszúkás arccal, hosszú hajjal, pofaszakállal, a fején nyitott koronával ábrázolja a királyt, és amely többféle változatban is terjedt. (40–40a.)

A Habsburgok családi és uralkodói reprezentációjában írott és képi eszközök mellett nagy szerepet kapott a dinasztia műpártoló és műgyűjtő tevékenysége is. Ferdinánd főherceg az 1560-as években kezdte kialakítani az ambrasi kastély hatalmas gyűjteményét, melyben igen hangsúlyos szerepet kapott a törökellenes program; igyekeztek megszerezni a nagy csatákhoz, híres hadvezérekhez kötődő ábrázolásokat

⁴¹ Deák F.: i. m. 723.

⁴² Bárány A.: i. m. 379.

⁴³ Ortway T.: i. m. 71.

⁴⁴ A kéziratos lapjai szakadozottak, így a szöveg egyes részei hiányoznak: „Ludouicus Regis Wladislai iam praemissi, tanquam haeres leg... eius felicitis recordii, obitum, in Regem Bohemiae Hungariaeque ... succedit, qui aetatis suae Anno 21 ipso die Decollationis Sancti Joh... ditis suis cum Turca dimicaturus, inopinato miserabiliterque ... id Christi a Virginali partu 1526 qui uere Martyr Christi a ... quibus moritur, omni in bono digna commemoratur...” *Joseph Chmel: Die Handschriften der k. k. Hofbibliothek in Wien. Zweyter Band. Wien, 1841. 70–71.* – A cseh történelem énekei hasonlóképpen pozitívan értékeli II. Lajos alakját, míg a mohácsi vereséget és a király halálát néhány cseh népvészár ármánykodásának, vagy a magyar nemességnek tulajdonítják. Mohács. (Szerk. B. Szabó János.) Bp., 2006. (Nemzet és Emlékezet) (a továbbiakban: Mohács i. m.) 438–441.

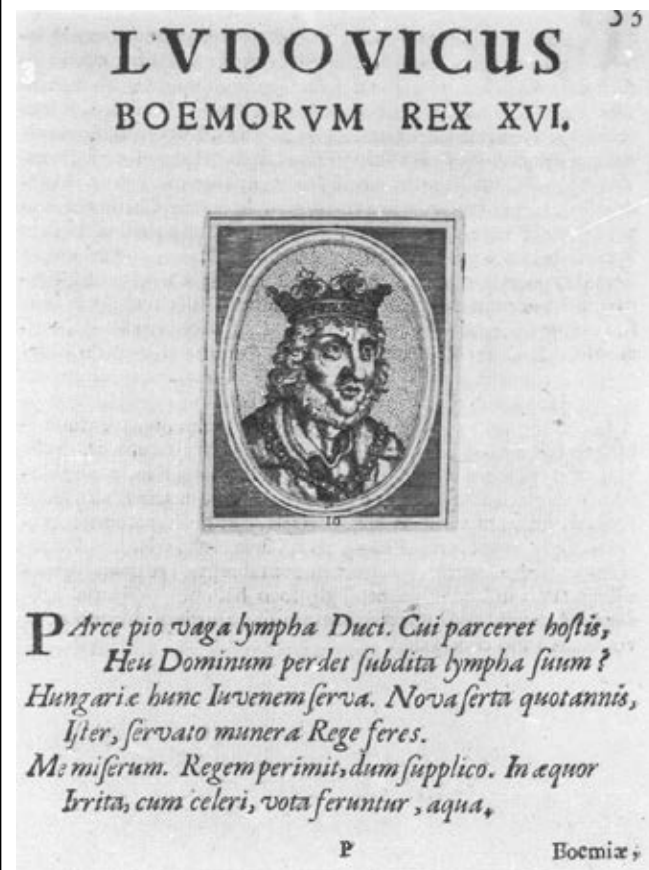

39. kép – Johannes Hasenburgk: II. Lajos alakja az *Icones* című kéziratban

és relikviákat.⁴⁵ A gyűjtemény alapítója kezdte előkészíteni az *Armamentarium heroicum* című összeállítást, mely a kincstárban őrzött páncélok és azok egykori viselőit örökíti meg 125 metszeten. A kiadvány, amely végül csak 1601-ben jelent meg latinul, majd két év múlva német fordításban, Lajos királyt ábrázoló metszetet is tartalmazott. Az alkotó, Domenicus Custos – a Giovanni Fontana által készített előképek alapján – rendkívül patetikus stílusban, páncélban és koronával ábrázolja a királyt, ugyan nem szoborszerű arcvonásokkal, mégis egy szoborfülkében, alatta névtáblával.⁴⁶

⁴⁵ *Gulyás Borbála*: Huszárok Prágában és Innsbruckban, törökök Drezdában – huszártornák a 16. századi Európában. In: *Színlelés és rejtőzködés. A kora újkor magyar politika szerepjátékai.* (Szerk. G. Etényi Nóra–Horn Ildikó.) Bp., 2010. 279–280.

⁴⁶ *W. Hilger*: i. m. 117–118. – A képhez tartozó szöveg a kép stílusával szemben tárgyilagos hangvételű, röviden ismerteti Lajos életét, bőven kitérve házasságára, a Habsburg-Jagelló családi szerződésre és Miksa császár szerepére. Részletesen bemutatja a mohácsi csatát, minden bizonnyal részben

40. kép – Ismeretlen mester: II. Lajos arcképe

40a. kép – Ismeretlen mester: II. Lajos arcképe

(41.) Az ambrasi gyűjtemény gazdagságát és sokféleségét jelzi, hogy részét képezte egy egészen eltérő stílusú, Holbein hatását tükröző festmény is, amelyen Lajos hosszú hajú és hosszú szakállú, sasorrú férfiként látható.⁴⁷ (42.)

magyar források alapján (közli például Lajosnak a Brodarics által is idézett mondatait), azonban a felelősséget a vereségért a magyar urakra hárítja. Zárásként megemlíti Lajos különleges testi szépségét és előnyös természetét.

⁴⁷ *Ortvay T.*: i. m. 68.

41. kép – Domenicus Custos (Giovanni Fontana után): II. Lajos, 1603

41a. kép – Johann Conrad Klüpfel: II. Lajos arcképe, 1600–1620 között

Szintén a Habsburgokhoz kötődik a Hieronymus Beck von Leopoldsdorf által készített ábrázolás II. Lajosról. Beck az udvari kamara tanácsosaként, majd 1568-tól magyarországi fizetőmesterként állt Miksa szolgálatában. Részben tanulmányútjai során, az 1570–80-as években készítette el portrégyűjteményét, melyben 235 arcképet kötött egybe számos

42. kép – II. Lajos arcképe, 16. század

ország uralkodójáról, illetve kisebb részt nemesekről és bécsi polgárokról. A kötetben helyet kapott II. Lajos ábrázolása is, melyet valószínűleg Hans Krell festménye alapján készített.⁴⁸ (43.)

3.4. II. Lajosról számos olyan ábrázolás is született a század során, amelyek nem a Habsburg-ház reprezentációs igényeit szolgálták, hanem egy-egy hatalmasság vagy értelmiségi saját politikai céljait, művészi elképzeléseit tükrözték.

A magyarországi fejleményeket Itáliában élénk figyelemmel kísérték. Paolo Giovio nemcsak impresagyűjteményében reflektált Mátyás király és Szapolyai János uralkodásának eseményeire, hanem comói arcképgyűjteményében is elhelyezte Mátyás és minden bizonnyal II. Lajos portréját. Bár ez a mű elveszett, bizonyos, hogy szelíd és barátságos, ugyanakkor komoly fiatalemberként ábrázolta az uralkodót. Giovio jellemzése szerint ugyanis Lajos előkelő modorú, békeszerető, tanulékony és dicsőségvágyó férfi volt, aki éppen ezért szorgosan tanulmányozta a hadtudományt, és gyakorolta magát a fegyverforgatásban is.⁴⁹ Valószínű, hogy Giovio jellemzését és a gyűjteményében található portrét használta fel az ismeretlen művész, aki elkészítette a király egyik leghíresebb arcképét. (44.) Lajos pompás, bő ujjú ruhában és fején

⁴⁸ Mary of Hungary i. m. 240.

⁴⁹ Jászay Magda: A kereszténység védőbástyája olasz szemmel. Olasz kortárs írók a XV–XVIII. századi Magyarországról. Bp., [1996.] 98. – II. Lajos személyének értékelésére ld. még: Bárányi A.: i. m. 368. – Jászay M.: i. m. 1982. 215. – Mohács i. m. 438. – Ortway T.: i. m. 62.

44. kép – Itáliai festő:
II. Lajos portréja, 16.
század első fele

fekete barettel tűnik fel. Ritkás, nyírott szakállt visel, arckifejezése nyugodt derűt és életvidámságot sugároz. A jellegzetes mozdulat, a ruházat és a színösszeállítás kompozícióját ugyan Raffaellótól kölcsönözte az alkotó, a Gioviótól átémelt arckép azonban rendkívül élethű és hiteles.⁵⁰ Szintén Giovio alkotását felhasználva ábrázolta Lajos királyt Cristofano dell'Altissimo 1568 előtt.⁵¹ (45.) Minden bizonnyal jól ismerte ezeket a műveket a Rómában élő Aliprando Caprioli is, aki a 16. század legvégén készített rézmetszetet Lajosról: az uralkodó arckifejezése és arcvonásai ezen a képen igen közel állnak az ismeretlen mester által készített portréhoz.⁵² (46.)

Német területen készült, de egyetlen hagyományhoz sem illeszkedik Bartel Beham 1540 előtt keletkezett olajfestménye,⁵³ valamint Tobias Stimmer 1575-ben, Giovio *Elogia virorum* című művének rövidített német kiadásához készített fametszete.⁵⁴ (47., 48.) Mindkét kép középkorú, robosz-

⁵⁰ Garas Klára: Olasz reneszánsz portrék. Bp., 1981. No. 22. – Mary of Hungary i. m. 239–240.

⁵¹ Mary of Hungary i. m. 239.

⁵² Az Itáliában kialakult ábrázolási hagyomány nyomán követését jelentősen megkönnyítene, ha ismernénk Giovio és Tiziano (számos ábrázolás alapjaként szolgáló) eredeti alkotásait II. Lajosról. Mary of Hungary i. m. 239. – Itt jegyzem meg, hogy a leírás alapján nem tudtam egyértelműen azonosítani azt a képet, melyet Kápolnai István talált meg Rotonda városában az 1860-as években. Kápolnai P. István: II. Lajos király arcképe. Századok, 3 (1869) 3. sz. 200–201.

⁵³ A Történelmi Képcsarnok műtárgyainak leíró lajstroma. (Bev. Kammerer Ernő. Szerk. Felvinczi Takács Zoltán.) Bp, 1907. (A Szépművészeti Múzeum kiadványai, IV.) 15. – H. Kenczler: i. m. 10.

⁵⁴ Giovio korábban is tervezte, hogy a híres férfiakról írt művét portrégyűjteményének fametszetű változataival illusztrálva is közzéteszi. Bár ezt már nem érte meg, álma később Pietro Perna könyvkiadó és Tobias Stimmer együttműködésének köszönhetően valóra vált. Az 1577-ben megjelent rövidített német kiadást a század során még számos, teljes edíció követte; ezeknek köszönhetően maradt meg legalább reprodukcióként Giovio szétszóródott gyűjteményének számos darabja. Rózsa Gy.: i. m. 1973. 18. – Urbach Zsuzsa megállapítása szerint Stimmer egyértelműen a Giovio arcképgyűjteményében szereplő portré felhasználásával dolgozott. Mary of Hungary i. m. 240. – Feltűnő azonban, hogy Stimmer metszete sem a beállítását, sem a ruházatot, sem pedig az arcvonásokat illetően nem utal az ismeretlen itáliai festő művére (44.), holott erről bizonyítottan tekintik, hogy szintén Giovio műve alapján készült.

45. kép – Cristofano dell' Altissimo: II. Lajos portréja,
1568 előtt (1552?)

tus, sokat tapasztalt embernek láttatja Lajost, akinek arcán szigor, keménység és eltökéltség tükröződik. A Stimmer metszetéhez tartozó német nyelvű verszet Lajos haláláról emlékezik meg, azonban nem annyira a király keresztény hősiességét emeli ki, mint inkább a vereség csúfosságát és a magyar urak felelősségét hangsúlyozza.

Magyar megrendelésre különös módon mindössze három ábrázolás született 1526 után II. Lajosról. 1548-ban Oláh Miklós címereslevelén jelenik meg nemcsak Lajos és Mária királyné, hanem V. Károly császár és II. Ulászló alakja, valamint I. Ferdinánd és felesége, illetve gyermekeik, II. Miksa, Ferdinánd és Johanna is. (49.) A címereslevelén tehát valamennyi uralkodó felbukkan, akihez Oláh Miklós és apja pályája kötődik, akiknek szolgálatában a család tagjai érdemeket szereztek. A család saját dinasztikus reprezentációja azonban politikai célokkal is összekapcsolódik, hiszen a miniatúrák a jogfolytonosságot, Ferdinánd uralmának jogszerűségét demonstrálják.⁵⁵ A címerfestő ehhez a programhoz illeszkedően Lajost és Máriát egyaránt felségjelvényekkel ábrázolta, arcuk és testtartásuk megformálása azonban nem kimondottan élethű.

Hasonlóan leegyszerűsített, elnagyolt vonásokkal látható Lajos arcképe Zsámboky János 1572. és 1581. évi *Tripartitum-*

⁵⁵ Nyulásziné Straub Éva: Öt évszázad címerei a Magyar Országos Levéltár címereslevelein. Bp., 1987. 131.

46a. kép – Pomilio Totti (Aliprando Caprioli után):
II. Lajos király arcképe, 1635

47. kép – Bartel Beham:
II. Lajos arcképe, 1540
előtt

kiadásainak címlapján. (50–51.) A kiadó célja természetesen nem is a hiteles ábrázolás volt, hanem hogy a joggyűjteménynek korábbi királyok megjelenítésével biztosítson rangot és tekintélyt: Lajos király Albert, Mátyás és II. Ulászló, valamint Ferdinánd, Miksa és Rudolf között látható. A Ferdinánd, majd Miksa szolgálatában álló humanista a Habsburg-ház legitimitációját erősítette avval, hogy a címlapon a magyar királyok mellett szerepeltette a magyar királyi címet viselő, de a trónt

48. kép – Tobias Stimmer: II. Lajos arcképe, 1577

ténylegesen sosem birtokló III. Frigyes és I. Miksa császár arcképét is. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a nem a Habsburg-házból származó uralkodókat – így Lajost is – korona nélkül, pusztán babérkoszorúval ábrázolta.

4.1 Kitekintés – három ábrázolás a 17. századból

Berger Illés királyi történetíró a 17. század elején készítette el háromkötetes művét a magyarok történetéről. Az impozáns munkához, mely Ferencffy Lőrinc királyi titkár nyomdájában jelent volna meg, 1619 és 1632 között a magyar vezéreket és királyokat bemutató metszetek készültek. Bár a mű kiadása ekkor meghiúsult, a képek az 1660-as években fellángoló háborúk során ismét aktualitást nyertek. Ebben a közegben szervezte meg Nádasdy Ferenc országbíró a *Mausoleum* című mű kiadását avval a céllal, hogy a nemzetet és az uralkodót az ősök példájával buzdítsa a török elleni harcra. A rendekhez szóló ajánlást maga Nádasdy szignálta, a képekhez Nicolaus Avancini készített latin szövegeket, melyeket Sigmund von Birken fordított németre. A *Mausoleum* 1664-ben jelent meg

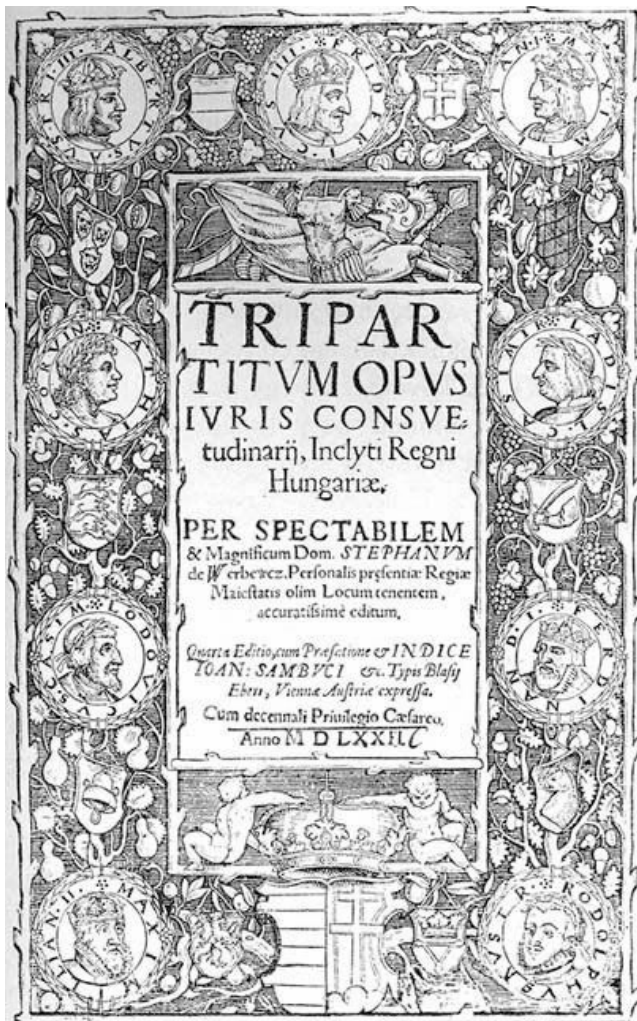

48a. kép – II. Lajos arcképe Giovio *Elogia virorum* című kötetében, 1596

49. kép – Az Oláh család címereslevele, Pozsony, 1548. november 23.

Nürnbergben, valószínűleg több száz példányban, melyek egy része minden bizonnyal Nádasdyhoz került, aki reprezentatív ajándékként terjesztette a kiadványt. A II. Lajosról készült metszet alkotója a *Weisskunig* egyik, Miksa császárt ábrázoló képe nyomán dolgozott; a 16. századi hagyományokkal szemben kimondottan fiatal férfiként mutatja a királyt, ami azonban csak még inkább kiemeli elszánt tekintetét és tettekre kész

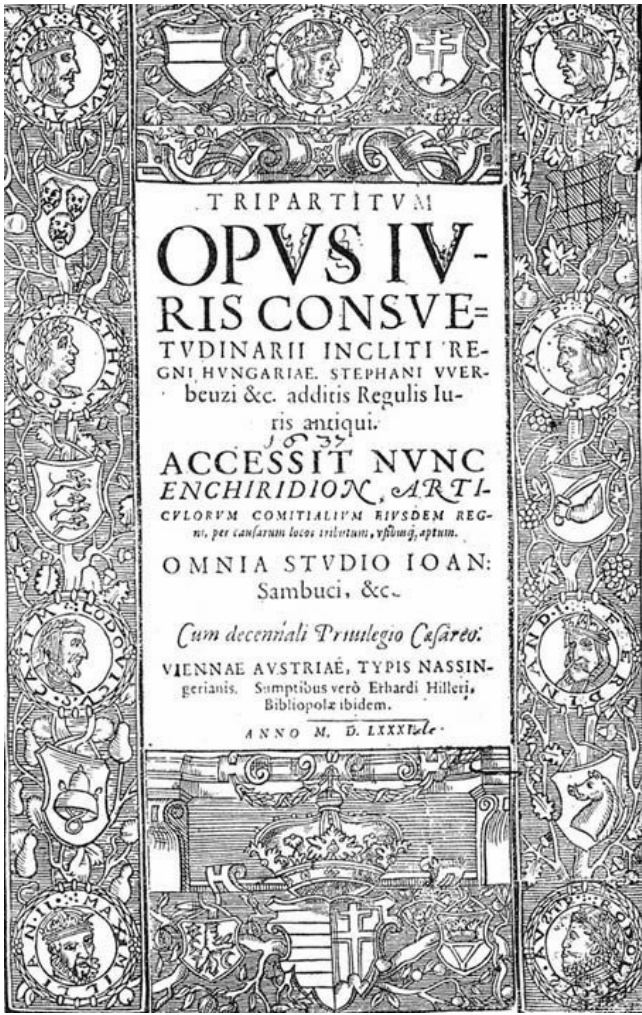
50. kép – II. Lajos ábrázolása a Hármaskönyv címlapján, 1572

testtartását.⁵⁶ (54.) A képek – köztük II. Lajosé – rendkívüli népszerűsége miatt: nemcsak könnyen sokszorosítható rézmetszeteken terjedtek, hanem mintájukra exkluzívabb közönség elé szánt freskók és táblaképek is készültek.⁵⁷

A felszabadító háborúk során fedezték fel újra a mohácsi csata emlékére vert érmet. Fueszl Kristóf 1532 után készített munkáját másfél évszázad elteltével Philip Heinrich Müller alakította át (24a.), a győztes „második mohácsi” csata perspektívájából átértelmezve az 1526-ban történteket: az előlapon a mohácsi csata látható, de mintha a török sereg már itt

⁵⁶ Rózsa György derítette fel a *Mausoleum* alkotóival, elkészítésének idejével és körülményeivel, a metszetek utóéletével kapcsolatos kérdéseket: *Rózsa Gy.*: i. m. 1973. 13–59. – Berger Illés művének tervezett kiadásaira és a Mausoleum megjelenésének előzményeire ld.: *Holl Béla*: Ferenczffy Lőrinc. Egy magyar könyvkiadó a XVII. században. [Bp.], 1980. 149–158.

⁵⁷ *Rózsa Gy.*: i. m. 1973. 60–80. – *G. Etényi Nóra*: A nürnbergi nyilvánosság és a Nádasdy Mausoleum. In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére.* (Szerk. Fodor Pál–Pálffy Géza–Tóth István György.) Bp., 2002. (Gazdaság- és társadalomtörténeti kötetek 2.) 122–130.

51. kép – II. Lajos ábrázolása a Hármaskönyv címlapján, 1581

52. kép – Johann Nel: Germánia a töröktől sanyargatott Hungária segítségére siet, 1582

53. kép – Ismeretlen művész: II. Lajos portréja, 1628

54. kép – II. Lajos király alakja a Nádasy Mausoleumban, 1664

is visszazorulóban lenne, és a magyarok nyomulnának előre. Lajos király csapatai élén, egész testét fedő díszes páncélban és koronával tűnik fel. A hátlapon a vésnök a Harsány-hegyi csatát ábrázolja; a rendkívül mozgalmas és életszerű kompozíció még a csata és a győzelem feletti öröm hangulatát tükrözi.⁵⁸

⁵⁸ Galavics G.: i. m. 14.

55. kép – II. Lajos holttestének megtalálása, 1694

Egészen más légkörben született meg a *Die Neu-eröffnete Ottomanische Pforte* című kötet egy angol és egy velencei diplomata tollából. A saját korában igen népszerű könyv a legkorábbi források és a szerzők saját tapasztalatai alapján nyújt áttekintést a török vallási és államélet minden szegmenséről, és a birodalom történetéről. Ennek során részletesen beszámol a magyarországi fejleményekről, köztük a mohácsi csatáról is, tárgyyszerűen bemutatva a törökök kegyetlenkedéseit és Lajos király szerencsétlen halálát. A szöveghez rézmetset is készült, (55.) melyen nem a tragikus kimenetelű csatát, hanem a király holttestének megtalálását ábrázolja az alkotó. Az elképzelt jelenetet egy vadregényes tájba helyezte, az ábrázolásmód meglehetősen naturalisztikus, a holttest keresésére indult emberek mozdulatain fáradtság és küszködés látszik; a kép a magyar királyság romlásának dicstelenségét hangsúlyozza. Lajos király halála körülményeinek képi megjelenítése igencsak szokatlan, erre a 16. században mindössze egyetlen példa akad. Johann Nel, a Hungária segítségére siető Germániáról készült híres fametszetén a török elleni háborúkban elesett hősokeket – I. Ulászlót, Zrínyi Miklóst, Thury Györgyöt – a csatamezőn fekvő halottként ábrázolja; Lajost a képen mocsárba ragadt lován ülve látjuk, kezét segítségért nyújtja. (52.)

II. Lajos király ábrázolásainak jegyzéke

- Alkotó, a mű címe és jellege, elkészítésének időpontja.
- A mű rövid leírása (anyaga és mérete, felirata, esetleges sérülései).
- Az eredeti mű fellelhetősége, könyvillusztráció esetén a kötet bibliográfiai adatai.
- A mű modern közlései, irodalom, [internetes elérhetősége]. Félkövér betűvel jelöltem azt a forrást, ahonnan a képet jelen dolgozathoz átemeltem.

Internetes források

www.archive.org	„Internet Archive” Digital Library (San Francisco)
www.bildarchivaustria.at	Österreichische Nationalbibliothek (Wien), Bildarchiv Austria
www.bildindex.de	Bildindex der Kunst und Architektur – Deutsches Dokumentationszentrum für Kunstgeschichte, Bildarchiv Foto Marburg
www.coingallery.de	Coin Gallery, Website of Volker Ertel (Köln)
collections.vam.ac.uk	Victoria and Albert Museum (London)
www.culturaitalia.it	Cultura Italia, un patrimonio da esplorare – Ministero dei beni e delle attività culturali e del turismo (Roma)
digi.ub.uni-heidelberg.de	Universität Heidelberg
diglib.hab.de	Herzog August Bibliothek (Wolfenbüttel)
www.habsburger.net	Die Welt der Habsburger – Schloß Schönbrunn Kultur- und Betriebsgesellschaft m.b.H.
www.keptar.oszk.hu	Országos Széchényi Könyvtár (Budapest), Digitális Képtár
www.mek.oszk.hu	Országos Széchényi Könyvtár (Budapest), Magyar Elektronikus Könyvtár
www.polona.pl	Biblioteka Narodowa (Warszawa)
www.sothebys.com	Sotheby's Auction House (London)
www.szepmuveszeti.hu	Szépművészeti Múzeum (Budapest)
www.tankonyvtar.hu	Digitális Tankönyvtár – Educatio Nonprofit Kft. (Budapest)
www.uni-mannheim.de	Universität Mannheim
www.virtuelles-kupferstichkabinett.de	Das Virtuelle Kupferstichkabinett – Herzog Anton Ulrich-Museum (Braunschweig), Herzog August Bibliothek (Wolfenbüttel)

- Gersei Pethő (I.) János címerbővítő oklevele, Buda, 1507. szeptember 22.
 - Az oklevél mérete: 75 × 36,5 cm, felhajtása: 18 cm. A címerkép mérete: 12,5 × 16 cm.
Az oklevél a 20. század során megsérült, Anna alakja ezért szinte egyáltalán nem látható.
 - Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár 86051.
 - Nyulászíné S. É.*: i. m. XXXV. tábla – Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Kiállítási katalógus (Szerk.: Mikó Árpád–Takács Imre.) Bp., 1994. 473. – Matthias Corvinus i. m. 527. – Az oklevelet erősen retusálva közli: *Fraknói Vilmos: A Hunyadiak és a Jagellók kora (1440–1526.)* Bp., 1896. (A magyar nemzet története IV.) 588–589. – *Szovák K.*: i. m. 114.

- 1a. a Gersei Pethő (III.) János címerbővítő oklevele, Bécs, 1572. november 14.
 b A címerkép mérete: 26,8 × 30,4 cm.
 c Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára, Sztáray család levéltára (P 644) Évrendezett iratok, 1572.
 d *Csizi I.*: i. m. 53. – *Gulyás Borbála*: Egy elfeledett armális a 16. század második feléből: Gersei Pethő János címerbővítő oklevele (1572.) *Ars Hungarica*, 39 (2013) 1–2. sz. 61–66.
2. a II. Lajos koronázási emlékérmé, 1508
 b Ezüst. Átmérője: 3 cm
 Előlap: II. Ulászló arcképe, körirat: WLADISLAWS D(ei) G(ratia) R(ex) VNGARIE ET BOHEMIE.
 Hátlap: a vánkoson ülő gyermek II. Lajos, körirat: LVDOVICVS FILIVS R(egis) VNGA(rie) BOHEMI(e) 1508. A gyermek alatt: CORONATVS.
 c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára
 d *Ortvay T.*: i. m. 31. – *Mary of Hungary* i. m. 167. – Az érem rajzolata: *Weszerle J.*: i. m. Tab. B/XIII. No. 6.
- 2a. a Fueszl Kristóf: A II. Lajos koronázására vert emlékérem restitúciója, Körmöcbánya, 1544
 b Arany. Átmérője: 2,9 cm
 Előlap: a gyermek II. Lajos egészalakos ábrázolása, körirat: LVDOVICVS FILIVS R(egis) VNGA(rie) ET BOHE(mie) 1508. A gyermek alatt: CORONATVS.
 Hátlap: 1544 BVDA POTENS ET PANNONY GENS MARTIA REGNI QVOD FVIT ESSET SI VIVERET ISTE PVER.
 c Budapesti Történelmi Múzeum
 d Rajzolata: *Schönvisner István*: Catalogus numorum Hungariae ac Transilvaniae Instituti Nationalis Széchényiani, Pars I. Pest, 1807. Tab. V. No. 180. – *Weszerle J.*: i. m. Tab. B/XVI. No. 3. – A művet Wolfgang Guglingernek tulajdonítja: *Harsányi P.*: i. m. 297.
3. a Bernhard Strigel: II. Ulászló fogadalmi képe, 1515 előtt
 b Olaj, fa. 43 × 30,8 cm
 A királyi család tagjainak arca sérült, talán a 17. századból származó átfestés nyomait viseli.
 c Budapest, Szépművészeti Múzeum
 d *Kubinyi András*: *Perszonáluniók a késő középkori Közép-Európában. Rubicon*, 14 (2003) 11–12. sz. 15. – *Mary of Hungary* i. m. 155. – A kép elkészültét 1511–12-re datálja: *Matthias Corvinus* i. m. 503–504. – *Tringli István*: *Mohács felé, 1490–1526*. 2009. (Magyarország története 8.) 76.
4. a Bernhard Strigel: Miksa császár családi képe, 1515–1516
 b Olaj, fa. 73,2 × 61 cm
 Az alkotás nem sokkal elkészülte után Johannes Cuspinianus birtokába került, aki átfestette a kép eredeti feliratait. A 16. század során a műről számos másolatot készítettek.
 A kép feliratai mai állapotában: Miksa felett: CLEOPHAS FRATER CARNALIS IOSEPHI MARITI DIVAE VIRG MARIAE; Fülöp felett: I. IACOBVS MINOR EPVS HIEROSOLIMINATVS; Burgundi Mária felett: MARIA CLEOPHAE SOROR VIRG. MAR. PVTATIVA MATERTERA D. N.; Ferdinánd alakja alatt: III. IOSEPH IVSTUS; Károly alatt: SIMON ZELOTES CONSOBRINVS DNI NRI.
 A kép eredeti állapotát tükröző másolatát Réti István készítette el 1904-ben. Ezen a képen olvasható feliratok: MAXIMILIANVS I. IMP. ARCHIDVX AUSTRIAE. DUV BVRGVNDIEA; PHILIPPVS HISP. REX. I. ARCHIDVX AUSTRIAE; MARIA DVCISSA BVRGVNDIAE. MAX: VXOR; FERDINANDVS I. IMP. ARCHIDVX AUSTRIAE; CAROLUS V. IMP. ARCHIDVX AUSTRIAE; LVDOVICVS REX HVGARIAE
 c Bécs, Kunsthistorisches Museum
 (Réti István másolata: Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)
 d [<http://www.habsburger.net/de/medien/bernhard-strigel-familie-des-kaisers-maximilian-i-nach-1515>] – *Kammrer E.*: i. m. 14. – *Kubinyi A.*: i. m. 6–7. – *Mary of Hungary* i. m. 281–282. – Fekete-fehérben: *W. Hilger*: i. m. 18–19; Tafel 5. Nr. 3. – A Réti István által készített másolatot közli: *Ortvay T.*: i. m. 48. – *Jacqueline Kerckhoff*: *Maria van Hongarije en haar hof (1505–1558)*. Tot plichtsbetrachting uitverkoren. 2008. 77.
5. a Bernhard Strigel: II. Lajos gyermekkori portréja, 1515–16.
 b Olaj, fa. 29 × 22,2 cm
 c Bécs, Kunsthistorisches Museum
 d [<http://mek.oszk.hu/01900/01918/html/index1276.html>]
6. a Albrecht Dürer–Hans Springinklee: Kettős házasság Bécsben. Részlet a Miksa császár diadalkapuját ábrázoló metszetsorozatról, 1517–1518
 b Fametszet. Az egész lap: 44 × 62,2 cm, a házasságot ábrázoló részlet: 15 × 17,7 cm
 A kép felett olvasható vereszet: Von Hungarn, Becham vnd Polan / Die werden kunig wolgetan / Komen zu im in sein aigen lanndt / Gorss zucht vnd eer ward in bekandt / New heytrat vnd puntnus man macht / Gross nutz der Cristenhait das pracht.
 c Braunschweig, Herzog Anton Ulrich Museum
 d *Bodnár Sz.*: i. m. 30. – *Kerckhoff, J.*: i. m. 37. – *Silver, L.*: i. m. 13. – [www.virtuelles-kupferstichkabinett.de/index.php?currentWerk=937&]
7. a Albrecht Dürer–Hans Springinklee: Miksa császár rokonsága. Részlet a Miksa császár diadalkapuját ábrázoló metszetsorozatról, 1517–1518
 b Fametszet. Az egész lap: 45,1 × 62,5 cm
 Balról: II. Alfonz nápolyi király, II. Lajos magyar király, János kasztíliai herceg
 c Braunschweig, Herzog Anton Ulrich Museum
 d *L. Silver*: i. m. 55. – [www.virtuelles-kupferstichkabinett.de/index.php?currentWerk=974&]
8. a Alexander Colin: Kettős eljegyzés a Habsburg és a Jagelló család között. Relief Miksa császár síremlékén, 1561–66.
 b Márvány relief. 80 × 50 cm
 c Innsbruck, Hofkirche

- d *Szalay József, Dr.: A magyar nemzet története, II. kötet. (A millennium alkalmából átdolgozta és újból sajtó alá rendezte: Baróti Lajos.) Bp., 1896. (a továbbiakban: Szalay J.–Baróti L.: i. m.)* 328. – *Ortvay T.:* i. m. 65.
9. a Ismeretlen festő: Dietrichstein herceg lakodalma 1515-ben (17. századi másolat)
b Olaj, vászon. 143 × 199 cm
c Graz, Steiermärkisches Landesmuseum Johanneum
d **Mary of Hungary i. m. 120.** – Lajos arcképét kinagyítva, fekete-fehérben közli: *Ortvay T.:* i. m. 63.
10. a Hans Krell: II. Lajos király arcképe, 1522–1526 között
b Olaj, fa. 31,5 × 25 cm
Felirata: * M * D * XXVI * CAL IVLVIS * BIS * QUARTUM * INGRESSI * POST * TRES * TRIETERIDES * ANNUM * HAEC * LVDOVICI * REGIS * IMAGO * EVIT (így!)
c Innsbruck, Schloss Ambras, Portraitgalerie
d *Kubinyi A.:* i. m. 10. – **Mary of Hungary i. m. 96.**
11. a Hans Krell: II. Lajos király arcképe, 1524
b Olaj, fa. 32,5 × 22,2 cm
c Brüsszel, Királyi Szépművészeti Múzeum
d **Csukovits Enikő: Liliom és holló. Az Árpád-ház kihalásától a mohácsi vészig. Bp., 1997. (Új képes történelem) 96.** – *J. Kerkhoff:* i. m. 78.
12. a Hans Krell: II. Lajos egészalakos ábrázolása, 1526. (másolat)
b Felirata: Lvdoicvs rex Hvngariae et Bohemiae aetatis 20. Anno 1525.
c Stockholm, Gripsholm kastély
d *Kurt Löcher:* Das Bildnis in ganzer Figur. Quellen und Entwicklung. In: Tobias Stimmer und sein Umkreis. (Ed.: Lucas Wüthrich) Zürich, 1985. (Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte Bd. 42.) 77. – **Mary of Hungary i. m. 71.**
13. a Bernhard von Beheim: II. Lajos lovas éremképe, 1525
b Ezüst. Átmérője: 5,4 cm
Előlap: II. Lajos lovon, körirat: LVDOVICVS DEI GRATI A HVNGARIE DALMACIA CROACIA E(t) C(etera) REX. A köriraton belül: KREMNITZ BERNHART BECHEM
Hátlap: a királyi pár családi és országcímerei, ML monogram, körirat: MARCHIO MORAVIA DVX LVCENBVRGENSIS ET SLESIA MD XXV.
c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára
d *Harsányi P.:* i. m. 297–298. – *Ortvay T.:* i. m. 116. – *Tringli L.:* i. m. 83. – Az érem rajzolatát közli: **Réthy László, Dr.: Magyar egyetemes éremtár, II. kötet. Vegyesházi királyok kora. Bp., 1907. (Corpus Nummorum Hungariae) 38; 22. tábla** – *Weszerle J.:* i. m. Tab. B/XVI. No. 1.
14. a II. Lajos lovas éremképe, 1525
b Arany és ezüst (két, némileg eltérő változatban készült). Átmérője: 2 cm
Előlap: II. Lajos lovon, páncélban, körirat: LVDOVIC(us) HVN(gariae) REX
Hátlap: Szűz Mária a Gyermekekkel, körirat: PATRONA VNGARIAE
c Bécs, Kunsthistorisches Museum
d *Harsányi P.:* i. m. 299–300. – Az érem rajzolata: **Weszerle J.:** i. m. Tab. B/XVI. No. 4. – *Schönvisner L.:* i. m. Pars I. Tab. V. No. 179. – Az éremről gyenge minőségű fotót közöl: *Ortvay T.:* i. m. 80.
15. a Bernhard von Beheim: II. Lajos babérkoszorús éremképe, 1525
b Ezüst. Átmérője: 4,6 cm.
Előlap: II. Lajos portréja, körirat: LVDOVICVS DEI GRA(tia) HVNGARIE BOHEMIE E(t) C(etera) REX.
Hátlap: a királyi pár családi és országcímerei, ML monogram és KB verdejel, körirat: DUX LVCEN(bvrgensis) SLESIA MAR(chio) MORAVIE ET LVSACIE.
c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum
d *M. Gyöngyössy–H. Winter:* i. m. No. 1777. – *Harsányi P.:* i. m. 298–299. – *Ortvay T.:* i. m. 75. – Az érem rajzolatát közli: *Schönvisner L.:* i. m. Pars I. Tab. V. No. 181. – *Réthy L.:* i. m. 38; 22. tábla – **Weszerle J.:** i. m. Tab. B/XV. No. 3.
16. a II. Lajos koronás éremképe, 1525
b Arany és ezüst változatban. Átmérője: 2,6 cm.
Előlap: a király portréja, körirat: LVDOVICVS D(ei) G(ratia) HUNGARIE BOHEMIE REX.
Hátlap: Lajos és Mária egyesített címere, körirat: E(t) DALMACIE CROACIE E(t) C(etera) MARCH(io) MORA(vie).
c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum
d *Ortvay T.:* i. m. 79. – Rajzolata: *Réthy L.:* i. m. 38; 22. tábla – *Schönvisner L.:* i. m. Pars I. Tab. V. No. 185. – **Weszerle J.:** i. m. Tab. B/XVI. No. 5. – Az érmet Beheim alkotásának tulajdonítja: *Harsányi P.:* i. m. 299.
17. a II. Lajos emlékérmé, 1525
b Öntött bronz. Átmérője: 12,9 cm
Középen a király mellképe, körirat: LVDOVICVS VLADISLAI FILIVS HVNGARIAE ET BOHEMIAE REX 1525.
c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum
d *M. Gyöngyössy–H. Winter:* i. m. No. 1780. – *Szalay J.–Baróti L.:* i. m. 363. – *Ortvay T.:* i. m. 74. – Az érem rajzolata: **Weszerle J.:** i. m. Tab. B/XV. No. 2. – A 16. századi második negyedére datálja: *Harsányi P.:* i. m. 301.
18. a A Bicskey család címerlevele, Buda, 1520. július 13.
b Az oklevél mérete: 41,6 × 64,2 cm. A címerkép mérete: 13,7 × 11,7 cm.
c Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár 72296.
d **Nyulásziné S. M.:** i. m. XLVII. tábla – Matthias Corvinus i. m. 535.
19. a II. Lajos és nővére, Anna a Jagelló-családfán, 1521
b Fametszet

- c Jodocus Ludovicus Decius: *De vetustatibus Polonorum. De Iagellonum familia. De Sigimundi regis temporibus.* Hieronymus Vietor, Krakko, 1521.
Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára (App. H.152)
- d *Tringli L.*: i. m. 34. – *Kasza Péter–Pálffy Géza: Brodarics- emlékkönyv. Egy különleges pártváltás a mohácsi csata után.* Bp., 2011. 35.
20. a II. Lajos alakja a znaymi városi jogi kódexben, 1523
b Tollrajz, pergamen. A lap nagysága: 57 × 29 cm.
c Znaim, Bezirksarchiv (Cod. Z/II-286/a)
d [<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/osztrak-magyar/ch22s02.html>] – A képet (a keret nélkül) közli: *Szalay J.–Baróti L.*: i. m. 332. – *Ortvay T.*: i. m. 57.
21. a Hans Burgkmair: II. Lajos magyar ruhában
b Fametszet
c Klosterec nad Ohří (Klösterle), egykori Thun-Hohenstein könyvtár
d *Fraknoi V.*: A Hunyadiak i. m. 492. – *Szalay J.–Baróti L.*: i. m. 337. – *Ortvay T.*: i. m. 70.
22. a II. Lajos és Mária királyné, 1523
b Fametszet
c *Doctor Joseph Grünbeck von Burckhausen entlicher Beschluss vber die kunfftigen Zusammenfügung der Planeten*, 1523.
Budapest, Országos Széchényi Könyvtár (OSZK Röpl. 50.)
d [www.mek.oszk.hu/03500/03592/03592.pdf]
23. a II. Lajos és Mária királyné, 1526 után
b Fametszet. A papír mérete: 8,2 × 17,8 cm, a két medalion átmérője: 6,5 cm
Felirata: Maria Regina vngarie, Lodovic(us) Rex vngarie
c Kassa, Vychodoslovenské Múzeum
d Mary of Hungary i. m. 219. – Albrecht Dürernek tulajdonítja: *Szalay J.–Baróti L.*: i. m. 349. – Szintén Dürer munkájaként csak Mária mellképét közli: *Ortvay T.*: i. m. 88.
24. a Michael Hohenauer: A Mohácsnál elesett II. Lajos és Stephan Schlick emlékérmé, 1526 után
b Ezüstözött bronz öntvény. Átmérője: 6,1 cm.
Előlap: Stephan Schlick mellképe, körirat: HERR STEFAN SCHLICK GRAF ZV BASSAN HER ZV WEISKIRCHEN ELBO V SCHLACKEN.
Hátlap: II. Lajos király portréja, körirat: LVDOWIG(us) V(on) GO(ttes) GN(naden) KOENIG IN VNG(arn) V(nd) BO(ehmen) A(nno) 1526.
c Bécs, Kunsthistorisches Museum
d [http://www.coingallery.de/KarlV/Boehmen_D.htm] – *M. Gyöngyössi–H. Winter*: i. m. No. 1781. – *Harsányi P.*: i. m. 303–304.
- 24a. a Hans Daucher: II. Lajos egyoldalas emlékérmé
b Ólom. Átmérője: 7,2 cm
Felirata: LVDOVIC(us) REX HVNGARIAE OBIIT Ao. 1526. A feliratot jól láthatóan utólag vésték az érme felületére.
- c London, Victoria and Albert Museum
d [<http://collections.vam.ac.uk>]
25. a II. Lajos és Mária, I. Ferdinánd és Anna
b Ezüst. Átmérő: 3,3 cm.
Előlap: Lajos király és Mária királyné balra néző profilban, körirat: LVDWIVS REX BOEMIE ET VNGARIE MARIA CONJUNX EIVS, a mezőben: 26.
Hátlap: Ferdinánd és Anna királyné jobbra néző kettős mellképe, körirat: FERDINANDUS D(ei) G(ratia) BOEMIE HV(ngarie) E(t) C(etera) REX
c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára
d *Huszár Lajos: Régi magyar emlékérmek katalógusa a legregibb időktől 1850-ig. I. Történeti érmek. 1. Középkor.* Bp., 1972. (Az Éremgyűjtők Kiadványosorozata, 5.) No. 216.
- 25a. a II. Lajos és Mária királyné kettős éremképe, 1533
b Ezüst. Átmérő: 3,3 cm.
Előlap: Lajos király és Mária királyné balra néző profilban, körirat: LVDWIVS REX BOEMIE ET VNGARIE MARIA CONJUNX EIVS, a mezőben: 26.
Hátlap: földgömböt tartó ülő nőalak egy város előtt, körirat: MELANLIA.
c Az eredeti érme fellelhetőségére vonatkozóan nem találtam semmilyen adatot.
d *Huszár L.*: i. m. No. 217. – *Ortvay T.*: i. m. 87.
26. a II. Lajos arcképe, 1526
b Metszet
Felirata: LVDOVICVS REX H(ungariae). A Szulejmán szultánt ábrázoló metszet párja
c Bécs, Albertina
d *Szalay J.–Baróti L.*: i. m. 381. – A Szulejmánt ábrázoló metszet megjelent: *Rubicon*, 14 (2003) 11–12. sz. 33.
27. a Augustin Hirschvogel: II. Lajos arcképe
b Rézmetszet. 11,5 × 11,5 cm
Körirata: LVDOVICVS HVNG(ariae) ET BOHEMIAE REX AETATIS SUE XX.
c Drezda, Kupferstichkabinett
d [http://www.bildindex.de/?pdargpers_alpha!%22L%22%20pdargpers_tree!%22LUDWIG%20Ungarn,%20K%F6nig,%202%22#0] – A képet a körirat nélkül közli: *Ortvay T.*: i. m. 95.
- 27a. a Augustin Hirschvogel: Hét uralkodó arcképe, 1549
b Rézmetszet. 9 × 19,1 cm
A felső sorban Miksa, V. Károly és I. Ferdinánd portréja, az alsó sorban II. Lajos magyar, II. Keresztély dán, I. Zsigmond és II. Zsigmond lengyel király arcképe látható.
c Sigismund von Herberstein: *Rerum Moscoviticarum Commentarii*. Wien, 1549.
Nürnberg, Germanisches Nationalmuseum, Graphische Sammlung
d [http://www.bildindex.de/?pdargpers_alpha!%22L%22%20pdargpers_tree!%22LUDWIG%20Ungarn,%20K%F6nig,%202%22#0]

28. a Tobias Wolf: II. Lajos emlékérmé, Drezda, 16. század vége
 b Arany és ezüst változatban készült. Átmérője: 4,1 cm
 Előlap: II. Lajos páncélos alakja, derékig érő szakállal és fedetlen fővel, körirat: LVDOVICUS REX HVNGARIAE ET BOHEM(iae)
 Hátlap: ovális címerpajzs kartusban Magyarország, Csehország, Horvátország és Dalmácia címerével, körirat: NATVS BVDAE 1506 PALVDE INTERIIT MOHATZ 1526 A 26 AVG
 c Budapesti Történeti Múzeum
 d *Huszár L.:* i. m. No. 207. – **Mary of Hungary i. m. 225–226.**
29. a Id. Hans Kels: Ostábla, 1537
 b Intarziás fa. 56 × 56 cm
 c Bécs, Kunsthistorisches Museum
 d *Ortway T.:* i. m. 137. – A mű középső, Ferdinándot ábrázoló részét közli: *W. Hilger:* i. m. Tafel 33. Nr. 147.
30. a Hans Daucher: II. Lajos és Mária királyné, 1530 körül
 b Alabástrom. Átmérője: 6,05 cm
 c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára
 d *Héri V.:* i. m. 222. – **Mary of Hungary i. m. 201.** – Rajzolata: *Weszerle J.:* i. m. Tab. G/XXIII. No. 1.
31. a Fueszl Kristóf: A mohácsi csata emlékérmé, 1530 után
 b Arany, ezüst, aranyozott ezüst és aranyozott bronz változatok. Átmérője: 4,35 cm
 Előlap: II. Lajos és Mária portréja, alattuk felirat: LVDO(vici) VNGAR(iae) BOHE(miae)QVE / REGIS ET MARIAE RE / GINAE DVLCISS(imae) CO(n)IV(n) / GIS AC PROCES ETC. / IN FLAN(dria)
 Hátlap: csatajelenet, felirat: LVDO(icus) HVNG(ariae) BO(h)EM(iae) ZC REX / AN(n)V(m) AGENS XX IN TVRCAS / APVD MOHAZ CVM PAR / VA SVORUM MANV PV / GNA(n)S HONESTE / OBYT M D XXVI.
 c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára
 d *Ortway T.:* i. m. 193. – **Mary of Hungary i. m. 249.** – Rajzolata: *Schönvisner I.:* i. m. Pars I. Tab. V. No. 182. – *Weszerle J.:* i. m. Tab. B/XXVI. No. 2. – Michael Hohenauernek tulajdonítva: *Harsányi P.:* i. m. 301–302. – Mohács emlékezete. (Szerk., bev., jegyz. Katona Tamás.) Bp., 1987. (Bibliotheca historica) (a továbbiakban: Mohács emlékezete i. m.) 136–137.
- 31a. a Philip Heinrich Müller: A mohácsi csata emlékérmének restitúciója, 1687
 b Ezüst. Átmérője: 5,2 cm
 Előlap: a mohácsi csata jelenete, felirat: LVDO(icus) HVNG(ariae) BO(h)EM(iae)QUE REX AN(n)V(m) AGENS XX. IN TVRCAS APVD MOHAZ CVM PARVA SVORUM MANV PVGNA(n)S HONESTE OBYT MDXXVI.
 Hátlap: Lipót császár győzelme Mohácsnál 1687-ben, felirat: LEOPOLDVS R(omanorum) I(mperator) H(vngariae) ET B(ohemiae) REX SVA AVXILIORVMQ(ue) IMPERI VIRTUTE EXERCIT TVRC. AD MOHAZ VINCIT XII AVG MDCLXXXVII P. H. M.
- Peremírás: OB FELICITER RESTITVTAS AD MOHAZ QIIM DESTITVTAS RES HVNGARIAE S(enatus) P(opulus)Q(ue) A(ugustanus) F(ieri) C(uravit)
 c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum
 d *Galavics G.:* i. m. 109; 78. kép
32. a Hyeronimus Magdeburger: II. Lajos emlékérmé, 1532 körül
 b Ezüst. Átmérője: 4,1 cm
 Előlap: II. Lajos mellképe, körirat: LVDOVIC(us) VNGA(riae) E(t) C(etera) REX CONTRA TVRCAS PVGNANDO OCCVBVIT, a király alakja mellett: 1526 ETATIS SVE 30.
 Hátlap: Mária királyné mellképe, körirat: MARIA REGINA E(t) C(etera) QVOS DEVS CONIVNXIT HOMO NON SEPERET.
 c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára
 d **Mary of Hungary i. m. 226.**
- 32a. a Hyeronimus Magdeburger (?): II. Lajos emlékérmé, 1532 után
 b Ezüst. Átmérője: 4,1 cm
 Előlap: II. Lajos mellképe, körirat: LVDOVIC(us) VNGA(riae) E(t) C(etera) REX CONTRA TVRCAS PVGNANDO OCCVBVIT, a király alakja mellett: 1526 ETATIS SVE 30
 Hátlap: Mária királyné mellképe, körirat: MARIA REGINA E(t) C(etera) QVOS DEVS CONIVNXIT HOMO NO(n) SE(peret)
 c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára
 d *M. Gyöngyössy–H. Winter:* i. m. No. 1783. – **Mary of Hungary i. m. 226.** – Az érem rajzolata: *Weszerle J.:* i. m. Tab. B/ XV. No. 1.
- 32b. a Hyeronimus Magdeburger (?): II. Lajos emlékérmé, 1532
 b Ezüst. Átmérője: 4,2 cm
 Előlap: II. Lajos mellképe, körirat: LVDOVIC(us) VNGA(riae) E(t) C(etera) REX CONTRA TVRCAS PVGNANDO OCCVBVIT, a király alakja mellett: 1526 ETATIS SVE 30.
 Hátlap: csatajelenet, felette: 1532, alatta: DE GALLIS / AD CANNAS.
 c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Éremtára
 d *M. Gyöngyössy–H. Winter:* i. m. No. 1784. – *Huszár L.:* i. m. No. 203.
33. a Német mester: II. Lajos király babérkoszorús mellképe, 16. század
 b Egylapú öntvény. Átmérője: 5,3 cm.
 II. Lajos balra néző portréja, vállra omló hosszú hajjal és babérkoszorúval, körirat: LVDOVICVS FILIUS K (?) UNGARIE BOHEMI(e) rex
 c Az eredeti érem fellelhetőségére vonatkozóan nem találtam semmilyen adatot.
 d *Huszár L.:* i. m. No. 208.

34. a Németalföldi festő (Barend van Orley?): II. Lajos portréja, 1526 után
 b Olaj, fa. 38,8 × 28,8 cm
 c Budapest, Szépművészeti Múzeum
 d **Mary of Hungary** i. m. 169. – [http://www.szepmuveszeti.hu/adatlap_eng/ii_lajos_magyar_kiraly_arckepe_9501]
35. a Német iskolához tartozó festő: II. Lajos portréja, 16. század első fele
 b Olaj, fa. 52,7 × 65 cm.
 c Magántulajdon, Svájc
 d [<http://www.sothebys.com/zh/auctions/ecatalogue/2013/old-master-british-paintings-day-sale-113037/lot.102.html>]
36. a Ismeretlen művész: II. Lajos portréja, 16. század
 b Olaj. 32,3 × 21,4 cm
 c Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok
 d **Mary of Hungary** i. m. 239. – Mohács i. m. 366.
- 37a. a Jean Haeck – Bernard van Orley: Lajos és Mária védőszentjükkal, Szent Lajossal és Szűz Máriával, 1538
 b Festett üvegablak
 Felirat: Ludovico, Dalmatiae Croatiae / Bohemiae Hungariae Regi / qui pro catholicae fidei defensione / in bello contra barbaros fortiter / pugnando occubuit. Ejus uxori / Caesaris semper Augusti sorori / 1538.
 c Brüsszel, Szent Mihály és Szent Gudule székesegyház, déli kereszthajó
 d **Bárány A.:** i. m. 383. – *Deák F.:* i. m. 723. – **Mátyás-Rausch Petra felvétele.**
- 37b. a Michel Coxcie – Jean Haeck – Bernard van Orley: Lajos és Mária védőszentjükkal, Szent Lajossal és Szűz Máriával, 1547
 b Festett üvegablak
 Felirat: Maria soror Caroli V Cesaris se[m]per aug[us]ti, / vidua sermi Ludovici, dalmatiae. Croatiae / Bohemiae, Hungariae regis / Qui pro fidei catholicae / defensione in bello contra Barbaros fortiter / pugnando occubuit, poni jussit 1547.
 c Brüsszel, Szent Mihály és Szent Gudule székesegyház, Oltáriszentség-csoda-kápolna
 d **Bárány A.:** i. m. 384. – *Deák F.:* i. m. 723. – *Ortvay T.:* i. m. 69; 389.
38. a Hieronymus Wirix: II. Lajos, 1585–87.
 b Rézmetszet. 7,6 × 5,7 cm
 Körirat: LVDOVICUS HUNGARIAE ET BOHEMIAE REX IN PROELIO CONTRA TVRCOS CAESUS M D XXXVI (Az eredeti metszet tévesen tünteti fel a csata évszámát, a londoni példányról a hibás részt jól láthatóan kikapták.)
 c Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára (App. M. 17.) – London, British Museum
 d *Fraknói Vilmos:* Erdődi Bakócz Tamás élete. Bp., 1889. (Magyar történelmi életrajzok) 162. – Mohács i. m. 173. – *Ortvay T.:* i. m. 73.
39. a Johannes Hasenburgk: II. Lajos alakja az *Icones* című kéziratban
 b Papír. 35 × 20 cm, egész oldalas tollrajz.
 c Johannes ab Hasenburgk et Budynae: *Icones ducum et regumque Bohemiae a Przemysl primo duce usque ad Ludovicum Wladislai filium*
 Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Sammlung von Handschriften und alten Drucken. (Cod. 8043.)
 d *Chmel, J.:* i. m. 68–71. – *Ortvay T.:* i. m. 176.
40. a Ismeretlen mester: II. Lajos arcképe
 b Metszet
 Felirata: LVDOVICVS BOEMORVM REX XVI.
 c Drezda, Kupferstichkabinett
 d [http://www.bildindex.de/?pdargpers_alpha!%22L%22%20pdargpers_tree!%22LUDWIG%20Ungarn,%20K%F6nig,%20%22#|home]
- 40a. a Ismeretlen mester: II. Lajos arcképe
 b Metszet
 Felirata: LUDOVICUS Achtezhter König der Böhmen. Trat an die Regierung A: C 1516. kam um in einer Schlacht A: C 1526.
 c Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Bildarchiv und Grafiksammlung
 d [www.bildarchivaustria.at/Pages/ImageDetail.aspx?p_iBildID=4619419]
41. a Domenicus Custos (Giovanni Fontana után): II. Lajos, 1603
 b Rézmetszet az *Armamentarium heroicum* című gyűjteményből. A lap mérete: 32,5 × 44,6 cm, a kép mérete: 22,8 × 43,3 cm.
 c Jacob Schrenck von Notzing: *Der Aller Durchleuchtigsten vnd Großmächtigsten Kayser, Durchleuchtigsten vnd Großmächtigen Königen vnd Erczherczogen ... warhafftige Bildtnussen, vnd kurcze Beschreibung.* Daniel Baur, Innsbruck, 1603. 28.
 Budapest, Országos Széchényi Könyvtár
 d **Marczali Henrik:** Nagy képes világtörténet, VII. kötet. **A reformatio kora.** Bp., É.n. 455. – Mohács i. m. 437. – [www.polona.pl/dlibra/doccontent?id=4913]
- 41a. a Johann Conrad Klüpfel: II. Lajos arcképe, 1600–1620 között
 b Rézmetszet. 9,9 × 13,2 cm
 Cím: LUDOUICUS REX HUNGAR. ET BOHEM.
 Felirat: Ante Diem natvs regnum vix trimus utrumque. Et flens obtinui. Sunt regum gaudia curae.
 c Zacharias Theobald: *Hussiten Krieg: Darinnen begriffen, das Leben, die Lehr, der Todt M. Johannis Hussii...* Simon Halbmayer, Nürnberg, 1621. 168.
 Braunschweig, Herzog Anton Ulrich Museum
 d [www.virtuelles-kupferstichkabinett.de/index.php?selTab=3¤tWerk=21778&]
42. a II. Lajos arcképe, 16. század
 b 13,7 × 10,2 cm
 Felirata: LVD(ovicvs)

- c Bécs, Kunsthistorisches Museum, Gemäldegalerie
d *Fraknói V.*: Erdődi Bakócz Tamás i. m. 195. – *Fraknói V.*: A Hunyadiak i. m. 502. – *Ortvay T.*: i. m. 67.
43. a Hieronymus Beck von Leopoldsdorf: II. Lajos portréja, 1570–80-as évek
b Vízfesték, 18,5 × 27,6 cm
c Bécs, Kunsthistorisches Museum
d --
44. a Itáliai festő: II. Lajos portréja, 16. század első fele
b 91,5 × 73 cm
c Budapest, Szépművészeti Múzeum
d *Garas K.*: i. m. 22. tábla – Mary of Hungary i. m. 239–240. – Németsalföldi mesternek tulajdonítva közli: Mohács emlékezete i. m. 56–57.
45. a Cristofano dell' Altissimo: II. Lajos portréja, 1568 előtt (1552?)
b Olaj, fa. 60 × 45 cm
Felirata: Ludovicus II: Panno: Rex
c Firenze, Uffizi Képtár
d [http://www.culturaitalia.it/opencms/opencms/system/modules/com.culturaitalia_stage.liberologico/templates/viewItem.jsp?language=it&case=&id=oai%3Aartpast.org%3A0900290230]
46. a Aliprando Caprioli: II. Lajos király arcképe, 1596
b Rézmetszet
c *Ritratti di cento capitani illustri Intagliati da Aliprando Capriolo Con li lor fatti in guerra da lui breuemente scritti.* Domenico Gigliotti, Róma, 1596.
Vatikán, Bibliotheca Apostolica Vaticana
d –
- 46a. a Pompilio Totti (Aliprando Caprioli után): II. Lajos király arcképe, 1635
b Rézmetszet
c Giulio Roscio: *Ritratti et elogii di capitani illustri.* Appresso Andrea Fei, Róma, 1635. 193.
Los Angeles, Getty Research Institute, Research Library
d [www.archive.org/details/ritrattieteloggii00capr]
47. a Bartel Beham: II. Lajos arcképe, 1540 előtt
b Olaj, fa. 44 × 32 cm.
Felirata: LVD(ovicus) REX VNGARIAE
c München, Alte Pinakothek
d *Ortvay T.*: i. m. 192.
48. a Tobias Stimmer: II. Lajos arcképe, 1577
b Fametszet. A lap mérete: 22 × 16 cm, a kép mérete: 14,7 × 11,6 cm.
A kép címe: LVDOVICVS PANNONIAE ATQVE Bohemiae rex.
A kép alatt hatsoros vers olvasható: Ludwig, als er sich wagt zu weit /Gehn Solyman, kam vmb im streit, / Die seine waren schuldig dran, / Dann sie ihn solln angefüret han, / Sein Pferd im sumpff sich lehnet vff, / Daß er abfiel vnnd drin ersuff.
c Tobias Stimmer: *Eigentliche und gedenkwürdige Contracturen (...) weitberümpfter Kriegshelden auß Pauli jovii Elogiis oder Rhumschriften gezogen.* Basel, 1577. 344r
Braunschweig, Herzog Anton Ulrich Museum
d [<http://www.bildindex.de/obj17010184.html#home>] – *Ortvay T.*: i. m. 72.
- 48a. a II. Lajos arcképe Giovio *Elogia virorum* című kötetében, 1596
b Fametszet. 15,1 × 15,1 cm
c Paolo Giovio: *Elogia virorum bellica virtute illustrium.* Petrus Perna, Basel, 1596. 179.
Mannheim, Unversitätsbibliothek Mannheim
d [<http://www.uni-mannheim.de/mateo/camenaref/giovio/giovio2/jpg/s179.html>]
49. a Az Oláh család címerlevele, Pozsony, 1548. november 23.
b Felirata: LVOVICVS * REX * MARIA * REGI(na)
c Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltára P 108, 2-3 K 163.
d *Nyulásziné S. M.*: i. m. LX. tábla
50. a II. Lajos ábrázolása a Hármaskönyv címlapján, 1572
b A kötet fametszetű címlapján különálló medalionokban tűnik fel Albert, Mátyás, II. Ulászló, Ferdinánd, Miksa és Rudolf király, valamint III. Frigyes és Miksa császár arcképe. A portrék között növényi ornamentika, a Habsburg család és a magyar Korona országainak címerei láthatóak
c *Tripartitum opus iuris consuetudinarii, Incltyi Regni Hungariae. Quarta editio, cum praefatione et indice Ioan. Sambuci.* Blasius Eber, Bécs, 1572.
Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára (RMK III. 619.)
d *Fraknói V.*: Erdődi Bakócz Tamás i. m. 65. – Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század). Kiállítási katalógus (Szerk.: Mikó Árpád–Verő Mária.) Bp., 2008. (a továbbiakban: Mátyás király öröksége i. m.) 99.
51. a II. Lajos ábrázolása a Hármaskönyv címlapján, 1581
b A kötet fametszetű címlapján különálló medalionokban tűnik fel Albert, Mátyás, II. Ulászló, Ferdinánd, Miksa és Rudolf király, valamint III. Frigyes és Miksa császár arcképe. A portrék között növényi ornamentika, a Habsburg család és a magyar Korona országainak címerei láthatóak
c *Tripartitum opus iuris consuetudinarii incliti regni Hungariae ... et additis regulis iuris antiqui. Accessit nunc enchiridion articulorum comitialium eiusdem regni. Omnia studio Ioan. Sambuci.* Erhard Hiller, Bécs, 1581.
Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára (App. H. 488.)
d *Fraknói V.*: Erdődi Bakócz Tamás i. m. 71. – Mátyás király öröksége i. m. 99.

52. a Johann Nel: Germánia a töröktől sanyargatott Hungária segítségére siet, 1582.
 b Fametszet
 c Martin Schrott: *Wappenbuch des Heiligen Römischen Reichs und allgemainer Christenheit in Europa, insonderheit des Teutschen Keyserthumbs*. München, Adam Berg, 1581. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tára (App. H. 487.)
 d [<http://keptar.oszk.hu/025900/025922/996.jpg>] – Galavics G.: i. m. 20–21. – Schrott művére bővebben: Imre M.: i.m. 190–199.
53. a Ismeretlen művész: II. Lajos portréja, 1628.
 b Fametszet. 5,9 × 4,3 cm
 c Sebastian Münster: *Cosmographia, das ist: Beschreibung der gantzen Welt...* Sebastian Petri, Basel, 1628. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár
 d [<http://diglib.hab.de/?grafik=graph-res-a-340-1>]
54. a II. Lajos király alakja a *Nádasdy Mausoleumban*, 1664.
 b Rézmetszet. 14 × 20,2 cm
 c *Mausoleum Regni Apostolici Regum et Ducum*. Nürnberg, 1664. 335. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár (RMK III. 414.)
 d [<https://archive.org/details/mausoleumpotenti00nori>]
- 54a. a Heinrich Raab: Hatvan magyar vezér és király portréja, 1666–87 között
 b Rézmetszet. A teljes lap: 64 × 42 cm, az arckép: 5 × 4,2 cm.
 c Heinrich Raab: *Abbildung und Beschreibung aller heydnischen und christl. Herzogen und Könige, so iemahls in dem Königreich Ungarn das Regiment geführet haben*. Nürnberg, Paulus Fürst, [s.d.] Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára (App. M. 1.)
 d Rózsa Gy.: i. m. 1973. 73.; 129. kép
- 54b. a II. Lajos király, 1687.
 b Rézmetszet
 c Johann Adam Xavier Schad: *Effigies Ducum et Regum Hungariae In applausum oblatae*. [S.l.], 1687. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára (App. H. 3020.)
 d Rózsa Gy.: i. m. 1973. 74–75. – [<http://polona.pl/item/306234/2/>]
55. a II. Lajos holttestének megtalálása, 1694.
 b Rézmetszet
 c Paul Rycaut: *Die Neu-eröffnete Ottomanische Pforte*. Augsburg, 1694. 121. Pécs, PTE Klimó Könyvtár (O.IV.16.)
 d [<http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/rycaut1694bd1>]

KURECSKÓ MIHÁLY

Összefoglaló az Országos Levéltár Magánlevéltárak, Gyűjtemények és Gazdasági Szervek főosztálya iratgyarapodásáról a 2012–2014-es években

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának (a továbbiakban: MNL OL) az 1995. évi LXVI. évi levéltári törvény 17. § (2) bekezdésének 1) pontja és a 34. § (1) bekezdése alapján egyik alapvető feladata, hogy maradandó történeti értékkel bíró magániratokkal gyarapítsa gyűjteményét. Az ismertetett időszakban több értékes iratanyaggal gyarapodott vásárlás, ajándékozás vagy letét útján az MNL OL, ezek közül a legnagyobb publicitást az az irategyüttes kapta, amely Deák Ferenc unokahúgához, egyben keresztlányához írt nyolc levelét, egy versét és egy hajtincset tartalmazta (jelzet: R 22–7/b tétel). A leveleket René Rousaut, Franciaország magyarországi nagykövete ajándékozta a levéltárnak.¹ A levelek az 1850-es években íródtak és Deák kevéssé ismert magánéletébe engednek bepillantást, bár nagy részük megjelent 1888-ban a Pesti Naplóban. Az iratanyag azért is tekinthető kiemelkedőnek, mert a reformkor és szabadságharc emblematikus személyiségével, Kossuth Lajossal ellentétben Deáktól kevés kézirat maradt korunkra.²

Különlegesen szerencsés vásárlásnak tekinthető az 1996-ban elhunyt Szathmáry Lajos gasztronómiai szakteknitely, amerikai emigráns gyűjteménye, amelyet a Petőfi Irodalmi Múzeummal közösen pályázva a Szerencsjáték ZRt. támogatásával sikerült megvásárolni. A gyűjtemény meglehetősen heterogén. Különösen értékesek a Szálasi naplórészletek, úgynevezett „nagy tanulmányához” készített feljegyzései és vázlatrajzai, Kossuth Lajos három és fia, Ferenc két levele, Hory római nagykövet levele, valamint Klebelsberg Kunó feljegyzése az Apponyi Alberttel folytatott tárgyalásról. Neves előadóművészek közül Lehár Ferencnek, Reményi Edének, Bartók Bélának, Márkus Emiliának, Beregi Oszkárnak található itt levele, aláírása, fényképe. Kiemelendő a Kende Gézához (1879–1933) köthető iratanyag, aki amerikai magyarság kutató, az Amerikai Magyar Népszava helyettes szerkesztője, a „Magyarok Amerikában” című könyv szerzője volt. Kiterjedt külföldi és magyarországi kapcsolatokkal rendelkezett,

jó viszonyt ápolt több neves politikussal, művésszel, közéleti szereplővel, velük levelezésben állt. Amerikai látogatásai során ezeket a személyeket pártfogolta, részükre programokat szervezett, újságjában velük riportot készített, vagy lehetőséget adott, hogy az újságon keresztül a kinti magyarokhoz szóljanak. Kendében az amerikai magyarság kutatásának egyik úttörőjét tisztelhetjük. Az iratanyagból (jelzet: R 399) hét, egymástól jól elkülönülő sorozatot alakítottunk ki. A megvásárolt anyag mintegy harmadát irodalmi vonatkozású, írókkal (Jókai Mór, Márai Sándor), költőkkel (József Attila, Szabó Lőrinc) kapcsolatos iratok képezték. Az Országos Levéltár ezeket a tételeket a gyűjtőkörileg illetékes Petőfi Irodalmi Múzeumnak adta át, ahol az 1194-es központi, illetve 2014/8 kéziratári gyarapodási naplószámon vették állományba.

Az elmúlt három évben több mint 40 középkori oklevéllel is sikerült gyarapítanunk a Diplomatikai Levéltárat (jelzet: DL 108403–108445). Ezek a Rummy és Radvánszky családok levéltáraihoz származnak, továbbá egy iratgyűjtő újkori irategyüttesével (jelzet: R 397) kerültek a Magyarország első ötszáz évének történetét felölelő legnagyobb forrásgyűjteménybe.

A címereslevél-gyűjtemény 20 darabbal gyarapodott vásárlás, illetve letét útján (R 64–1. tétel–No. 1060–1063., No. 1067–1068., No. 1070–1071., No. 1073–1084.). A többek között I. Rudolf, II. Ferdinánd és Mária Terézia által kiadott címereslevelek nemcsak család- és köztörténeti, hanem művészettörténeti szempontból is a korszak fontos forrásai. Ezek képei már interneten is elérhetők a 2012-től épülő címereslevél-adatbázisunkban. Ezek közül külön ki kell emelnünk Mária Terézia 1744. szeptember 12-én kelt nemesség- és címeradományozó oklevelét Stróbel János és családja részére, ez ugyanis a világhírű szobrász, Kisfaludi Strobl Zsigmond családjának nemesi oklevele (jelzet: R 64–1. tétel–No. 1077.).³

Szintén fontos család- és művészettörténeti dokumentumok körébe tartoznak a ritkán felbukkanó kamarási ősfák, amelyek közül Rakovszky Iván kamarás ősfáját sikerült megvásárolnunk (jelzet: P 584–3/c–No. 2.).

Természetesen több folyóméternyi vegyes családi és személyi irat is került levéltárunk őrizetébe, kiegészítve korábbi

¹ Az ajándékozás részletei az MNL OL honlapján megtalálhatók: http://mnl.gov.hu/iratgyarapodas/az_elveszettnek_hitt_deaklevelek_megkerulese.html

² A levelek részletesen bemutatta Marton-Szabó Dorottya: Az elveszettnek hitt Deák-levelek megkerülése: http://mnl.gov.hu/iratgyarapodas/az_elveszettnek_hitt_deaklevelek_megkerulese.html

³ <http://adatbazisonline.hu/adatbazis/cimereslevel-adatbazis>

irategyütteseket. A nagyobb családok közül az Eszterházy család tatai-gesztesi uradalmának 18–19. századi iratai (jelzet: P 187–I. C. 1.–No. 134–189.), továbbá a tatavárosi erdőgazdálkodási ütemterv olyan érdekes forrástípusok (jelzet: P 211–XIII. a–108/a. kötet), amelyek ritkán kerülnek levéltáraink látókörébe. A kevésbé, inkább csak a szűkebb szakma által ismert családok (Flittner, Pettkó, pallini Inkey, illencfalvi Sárkány) dokumentumai a család- és köztörténeten kívül is jelentős forrásértékkel bírnak. Különösen kiemelném a pallini Inkey család (jelzet: 2315) iratanyagát, amelynek a 19. század végéről és a 20. század első feléből származó fényképalbumai, az életmódtörténet jelentős forrásértékkel bíró vizuális forrásai. A 2047 fényképet tartalmazó anyag a szűkebben vett családtörténeten kívül egy jómódú nemesi család életébe enged bepillantást, jól szemléltetve a „felső tízezer” nemesi-nagypolgári életmódját. Terjedelmi okoknál fogva most csak néhány érdekesebb irategyüttesre hívom fel a figyelmet. Ilyen Deák Ferenc 9 levele keresztlányához, Dóry Franciskához (jelzet: R 22–7/c. tétel–No. 1–10), ez egyúttal kiegészíti a fent említett, a francia nagykövet által 2013-ban levéltárunknak ajándékozott dokumentumokat. Praznovszky Iván, az I. világháborút lezáró párizsi béke delegáció titkárnak hagyatékában (jelzet: P 2331), diplomáciai pályafutásával kapcsolatos iratok, feljegyzések visszaemlékezések találhatók. Az utolsó forráscsoport a Simonyi-Semadam család iratanyaga, mely elsősorban a trianoni béke aláírásának időpontjában miniszterelnöki tisztséget betöltő Simonyi-Semadam Sándor és szűkebb családja (felesége, gyermekei) magániratait tartalmazza (jelzet: P 2257–723.).

A szűkebben vett „magántörténetek” forrásai a naplók, emlékkönyvek, melyekkel szintén gyarapodott gyűjteményünk. A legkorábbi ilyen típusú új szerzeményü Pénztek László nagyenyedi diák emlékkönyve (*album amicorum*) 1800–1801-ből (jelzet: R 385–No. 77). Egy önkéntes katona 1874-ből (jelzet: R 385–No. 79.), valamint deési Daday Jenő segédorvosnak az I. világháborúból származó naplója (jelzet: R 385–No. 75.), továbbá egy ismeretlen szerzőnek Buda 1944–1945-ös ostromáról 1946-ban írt visszaemlékezései (jelzet: R 385–No. 78.) a nagypolitikai „alulnézetből” láttató kordokumentumok.

Ezekon kívül is került levéltárunk őrizetébe az I. világháborúval kapcsolatos iratanyag, az egyik ilyen Scholtz Lajos naplója (jelzet: R 385–No. 81.), a másik pedig Föglein Antal Vince három kötetes naplója (jelzet: R–385–No. 82.).

Forrásértékét tekintve külön említést érdemel két kötet, melyek társadalom- és ipartörténeti szempontból kiemelkedők. Az egyik a sarkadi nemesek hadnagyi székének 1810–1845 közötti jegyzőkönyve, mely a nemesek peres ügyein kívül tartalmazza Bihar megye bandériális seregének 1825-ben készült névsorát (jelzet: R 314–138. tétel–No. 3). A másik kötet a siklósi csizmadiacéh 1791–1867 között vezetett céhkönyve, melyen keresztül betekintés nyerhető a magyarországi céhes ipar utolsó szakaszának történetébe (jelzet: R 276–No. 452.). Céhes irataink ezen kívül is gyarapodtak kőműves, kalapos, kovács, kereskedő és szabó céhek mester- és tanoncleveleivel (jelzet: R 276–No. 453–457.). Az ipartörténettel kapcsolatos másik nagy gyűjteményünk, az értékpapír-gyűjtemény 4 részvénnyel gyarapodott (jelzet: R 398–II– sorozat–No. 1542–1545.).

Kereskedelem- és hajózástörténeti szempontból egy igen érdekes forrás került levéltárunkba, mely egy ráckevei hajós kb. fél évet felölelő kiadásait és bevételeit összegzi. A 18. század végén, 19. század elején keletkezett dokumentumból kiderül, hogy az elszámolási időszak végén hajóját el kellett adnia és még így is adós maradt a legénység bérével.

A családtörténetet feldolgozó kutatók gyűjteményéből ki kell emelnünk Pálmay József és kellemesi Melczer Béla genealógusok hagyatékait, amelyek ugyancsak a tárgyalt időszakban kerültek levéltárunkba. Melczer Béla gyűjteménye (P 2319) nyolc nagy család, köztük a kishédei Rhédey család (13 tábla) teljes leszármazási tábláját (összesen 20 táblát) foglalja magában, valamint 64 egyéb családra vonatkozó rendezett genealógiai feljegyzéseket tartalmaz.

2014 folyamán két középkori pecsétnyomót is sikerült megvásárolnunk. Ez azért is különösen figyelemre méltó és öröndetes, mert ez a forrástípus – kiváltképp a 13–14. századból – nagyon ritkán kerül közgyűjtemények látókörébe (jelzet: V 13–1. tétel– No. 42–43.).

Természetesen egyesületek és egyéb szervezetek iratanyagaival is gyarapodtak gyűjteményeink. Talán megbocsájtható, ha szűkebb szakmánk és egyben e lap alapítója, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság iratanyagával kezdjük a felsorolást, melynek 1998–2008 évkörű, 0,56 iratfolyóméter terjedelmű dokumentumai kerültek őrizetünkbe (jelzet: P 1483–II. sorozat). Érdekes, és valószínűleg a műfaj kedvelői előtt is kevésbé ismert tény, hogy a magyar nóta hagyományának ápolására 1931-ben Fráter Lóránd nótaszerző nevét viselő társaság alakult. A társaság 1931–1963 évkörű, 0,06 iratfolyóméter terjedelmű anyagát sikerült 2014 folyamán megvásárolnunk (jelzet: P 2249–101.). A Magyar Mérnöki Kamara (P 2325) 1989–1996 között keletkezett, 2,16 iratfolyóméter terjedelmű iratait ajándékozta levéltárunknak. Megemlítendő még például a Magyar Fotóművészek Szövetsége, a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete, a Magyar Család- és Nővédelmi Tudományos Társaság iratajándéka.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharcra kapcsolatban két jelentős forráscsoporttal bővült gyűjteményünk. A Hadügyminisztérium hadianyag utánpótlásával és a tiszték fizetésével kapcsolatos levelezéseivel (jelzet: R 51–III. sorozat), valamint a komáromi várban szolgáló 64. zászlóalj parancskönyvével (jelzet: R 51–II. sorozat–No– 8.).

Kézírtos térképpel is gyarapodott gyűjteményünk, a Duna Oroszvár és Rajka közötti szakaszának 1787-ben keletkezett térképe került őrizetünkbe (jelzet: S 73–No. 216.).

Külön kiemelést érdemel a szentendrei járás egyes településeiről készített birtokrészleti jegyzőkönyveket, felvételi előrajzokat, birtokosok névjegyzékét, határleírásokat tartalmazó irategyüttese.

A fent ismertetett iratok nagy része a Nemzeti Kulturális Alap által biztosított pályázati forrásból történt vásárlással, kisebb, de nem elhanyagolható része pedig magán-személyek és szervezetek nagylelkű ajándékaiként kerültek intézményünkbe. Köszönettel tartozunk mindazoknak, akik anyagi érdekeiket félretéve önzetlen adományikkal biztosítják, hogy a magyar kultúra fontos emlékei közgyűjteménybe kerüljenek, lehetővé téve ezzel azok fennmaradását és közkinccsé tételét is.

KÖNYVISMERTETÉS

Három könyv a székelyföldi történelmi szimbólumokról

Címer és pecsét a Székelyföldön. Tanulmányok. Szerkesztette: Mihály János. A szöveget gondozta: P. Buzogány Árpád. Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont – Udvarhelyszék Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely, 2012. 256 p. ISBN 978-973-1879-45-1.

Szekeres Attila István: Sepsiszentgyörgy jelképei. Sepsiszentgyörgy Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy, 2012. 47 p. ISBN 978-606-92936-6-9.

Az erdélyi, közelebről székelyföldi közösségi jelképhasználatot, címereket és pecséteteket feldolgozó munkákkal jelentkezett az erdélyi magyar történetírás. További elismerésre okot adó körülmény, hogy a történeti segédtudományok eme két ágának kevéssé feltárt, az új- és legújabbkori jelképhasználatra vonatkozó tanulmányok alkotják a köteteket. Az első ismertető mű, egy tanulmánykötet, már igényes külalakjában is szerves folytatása a *Jelképek a Székelyföldön* (2011) című könyvnek (ismertetését lásd: Turul 2012. 2. füzet 77.). A 18–20. századi székelyföldi egyházi pecséttekkel két tanulmány foglalkozik. *Bernárd Rita-Magdolna* a Gyergyói Főesperesi Kerület egyházközségeinek 19–20. századi intézményi, hivatalos pecsétjeit és bélyegzőit mutatja be cikkében, majd egyenként leírja a pecséteteket, melyeknek képeit, a leírást ellenőrzendő, a kötet végén közli. Megállapítása szerint Haynald Lajos püspök rendelte el 1854-ben a plébániahivatalok pecsétáhasználatát, előírva azok formáját is, nevezetesen, hogy a latin körirat a templom patrocíniumát és a település nevét tartalmazza, középen a patrocínium képi ábrázolásával. Az egyes plébániák pecsétjeinek ismertetése előtt a patrocínium megnevezése, szentek esetében a legendák rövid összefoglalása és attribútumaik felsorolása után következik az egyes pecsétlek leírása. Ezekből kiderül, hogy a kezdeti latin nyelvű pecsét- és bélyegzőköriratokat fokozatosan váltja fel a magyar nyelvű szöveg, majd 1933-tól Majláth Gusztáv püspök rendelkezésére ismét latin nyelvűre változtatták a bélyegzők köriratát, megtiltva azokon a védőszent képi ábrázolását. 1934-ben a román kultuszminisztérium kötelező jellel elrendelte a bélyegzőkön és egyházi iratokban a román nyelv használatát, bár ezt nem hajtották végre teljesen következetesen, ugyanis Szárhegy utolsó bélyegzője – melyet 1933–1944 közt használtak – latin köriratú volt. Szárhegygel kapcsolatban azonban felmerül egy probléma, amire a tanulmányból sem kapunk választ: a templom patrocíniuma Mindenszentek, viszont az első, 1826-os ismert lenyomat után – mely valóban szentek egy csoportját ábrázolja – következetesen Szűz Máriát a kisdéddel ábrázoló bélyegzők

ismertek. A szerző ugyan utal arra, hogy ez a helyi ferences kolostor titulusát (Nagyboldogasszony) ábrázolja, de bővebb magyarázatát nem adja a jelenségnek, ami hiányérzetet hagy maga után. A Szűz Mária patrocíniumnál maradván nem mehetünk el szó nélkül a teológiai helytelen szóhasználat mellett, ugyanis a szerző a 38. oldalon ismerteti, hogy a Boldogasszony és Nagyboldogasszony titulusok közti különbség az, hogy előbbi emberi, utóbbi „feltámadt” minőségében jelenti Jézus anyját – a keresztény teológia azonban egységes abban, hogy Mária nem „támadt fel.”

A Csíkszék területén szolgálatot teljesítő katolikus papok magánpecsétjeit feldolgozó tanulmányában *Bicsok Zoltán* először az ezen pecsétteken feltűnő, a papi hivatáshoz kötődő szimbólumokat mutatja be, egyben megadva azok értelmezését. Az elképzelés helyes és üdvözlendő, azonban a terminológia egy szempontból erősen kifogásolható: katolikus papok pecsétjeiről lévén szó, nem tűnik szerencsés megfogalmazásnak a kehely kapcsán „úrvacsorai kehely”-ről, oltárral kapcsolatosan pedig „úraszatszerű emelvény”-ről írni, ezek használata ugyanis csak a protestáns felekezetek esetében lehet indokolt. Nem hagyhatjuk szó nélkül azt sem, hogy Patrubby Antal címerleírásánál a szerző gyakorlatilag átvette Nagy Iván nyelvi nehézkes címerleírását, azt azonban nem vetette össze a pecsétképpel: „A pajzs kék udvarát a felső jobb oldali szegletből az alsó baloldali szegletig rézsütösen húzott ezüst csík (*Nagy Ivánnál: szelemen, megjegyzések tőlem, KM*) osztja két részre (*ezt a magyar heraldikai terminológia harántpólyának nevezi*), mely csíkban három egymás után repülő vadgalamb (*Nagy Ivánnál: vadgalamb vagy vércse*) látszik. A felső udvarban négy római aranypénz (*mai terminológiával: arany bizánci*) ragyog, az alsó udvarban zöld téren daru áll, fölemelt egyik lábával kavicsot (*Nagy Ivánnál: keresztet*) tartva, csőrében aranykeresztet emelve. A pajzs fölötti sisak koronájából két kiterjesztett kék sasszárny lebeg, mindeniken két két aranypénz ragyog. A foszladék jobbról arany-kék, balról ezüst-kék.” A pecsétképen felémelt jobbában a daru valóban nem keresztet tart, azonban egyértelműen függőleges vonalak jelzik a mező színét, ami a vörös szín jelölésére szolgál, és az alsó mezőben nem látszik a zöld pázsit. Ezeknek a különbségeknek a jelzése legalább egy lábjegyzetet megérdemelt volna. A tanulmány és a pecsétleírások azonban alapos munkát tükröznek, mindenképp öröndetes a sokszor nehezen azonosítható monogramos magánpecsétetek szisztematikus feltárása.

Pál Antal Sándor két tanulmányban mutatja be Csík-Gyergyó-Kászonszék, valamint Marosszék címeres pecsétjeit. A tanulmányok

első fele alapos intézménytörténeti áttekintést nyújt a 18–19. századi közigazgatási és bírósági szervezet felépítéséről. A címeres pecsétek közt nemcsak a közigazgatási egységek, hanem az azok címernyerését megelőzően a székek nevében hivatalból eljáró személyek, többnyire nótáriusok és királybírók magánpecsétjeit is ismerteti a szerző. A leírások többnyire pontosak, bár az első ismertett címeres pecsét, Czíko Ferenc alcíkszéki nótáriusának helyes leírása jelen sorok írója szerint hasított, hátul vágott címert takar (a vágás elkerülhette a szerző figyelmét); továbbá a 106. oldalon Erdély címerének leírásánál a „középen széles pánttal két részre osztott pajzs” heraldikailag helyes megfogalmazás szerint egy vörös pólával osztott pajzs (a pecsétképen látszanak a vörös színt jelölő függőleges vonalak). A Marosszéknak címert adományozó Mária Terézia által kiadott lap alakú oklevélen a címerkép nem a jobb felső, hanem a magyar hagyományoknak megfelelően a bal felső sarokban, a szöveg elején látható, mert a diplomatikában nem a heraldikai jobb-bal felosztást kell alkalmazni. A tanulmányokat a címernyerő oklevelek szövegkiadása és magyar fordítása zárja.

A 21. századi közösségi heraldikát mutatja be *Szekeres Attila István* a háromszéki települések mai címerein keresztül. Bár a szerző – aki Kovászna megye kivételével az összes címer tervezője is egyben – nehezményezi a bürokratikus eljárást, mely szerint a címert az Országos Heraldikai és Genealógiai Bizottság jóváhagyásával a kormány fogadja el, mégis azt kell megállapítanunk, hogy a végeredmény heraldikai szempontból több mint meggyőző. Ez még akkor is igaz, ha Esztelnek címerével – mely véleményem szerint a legelegánsabb – kapcsolatban a tervezőnek volt igaza abban, hogy eredetileg a második, ezüst mezőben fekete csuhás bal alkart és fekete keresztet – vagyis heraldikai színeket – alkalmazott, de ezt Bukarestben „gyászosnak” találván barnára változtatták. A címerek többsége elegáns, egyszerű, jól megkülönböztethető szimbólumok láthatók rajtuk, melyek figyelembe veszik a történelmi hagyományokat és a heraldikai szabályokat. A leírások pontosak, szabatosak, megfelelnek a heraldikai terminológiának, csak a kákán is csomót kereső recenzens jegyzi meg, hogy Gidófalva község címerleírása szerint a címerben található sas balra fordul, valójában azonban jobbra. A címerben látható sas a lábjegyzet tanúsága szerint a gidófalvi Gidófalvi alias Kövér család címeréből átvett elem, azonban mázát – heraldikai színszabály miatt – természetes színűről ezüstre változtatták. Valószínűleg nem ez volt a legszerencsésebb megoldás, a természetes szín alkalmazására nem vonatkozik a színre színt tilalmának szabálya, és egyéb elemeiben is oly mértékben megváltozott a pajzsban látható sas, hogy az csak az értelmezéssel együtt nevezhető a családi címerből átvett elemnek. Egy-két címer esetében jogosan panaszkodik a szerző, hogy nem sikerült meggyőzni a települések előljáróit az egyszerűbb kivitelű címerek alkalmazásáról, az összképet tekintve mégis azt kell mondanunk, hogy elfogadható kompromisszumok születtek azok heraldikai minőségét illetően.

A kötetet *Zepezaner Jenő* két tanulmánya zárja. Az első a székyföldi céhcímereket ismerteti, a vizsgálatba bevonva a céhbehívó táblákat is, melyek valóban értelmezhetők heraldikai jelképként, hiszen közülük a legtöbb darab pajzs alakú. Egy rövid, a középkorig visszanyúló iptörténeti összefoglalást követően a szerző iparágak szerint (élelmiszer- és vegyipar, bőr- és bőrfeldolgozó ipar stb.) csoportosítja az egyes céhek jelképeit alapos tanulmányában. A műből kiderül, hogy a céhes ipar, bár 1860 után már visszaszorulóban volt, egészen az I. világháborúig működött. A kötet utolsó tanulmánya

fejedelemségkori, udvarhelyszéki nemesi családok címereit ismerteti, főleg a már ismert szakirodalom alapján, azonban néhol kiegészíti a tévesen leírt címereket és három esetben eddig kiadatlan latin nyelvű leírásokat is közléstesz. A tanulmány elején, a leírásokat megelőző részben, összefoglalja a címerek használatával és adományozásával kapcsolatos ismereteinket, illetve egy nagyon érdekes jogesetet ismertet. E szerint etédi Bakó István beperelte énlaki Demeter Istvánt, mert az 1589-ben nem megfelelő címeradományt járt ki számára: az adománylevélben (melyet az Erdélyi Királyi Könyvekbe is bevezettek 1590. szeptember 22-én) ugyanis az szerepelt, hogy a felperes ősei is lófők voltak, ezt igazoló oklevele azonban elveszett, ezért azt kérte, hogy őt mint jobbágyot nemesítsék meg – Kendi Ferenc tehát jogosan vette el tőle a címereslevelet. A felperes a közbenjáró alperestől kérte a neki pénzben és természetben adott 150 forint megtérítését, ami valóban hatalmas összeg volt, mivel a tanulmány tanúsága szerint egy címereslevél taxája ekkor 20 forint körül mozgott. A per végső kimeneteléről többet tudni nem lehet, de az abban foglaltak így is sokat elárulnak a fejedelmi kancellária címeradási körülményeiről. Összefoglalásként megállapíthatjuk, hogy a szfragsztika és heraldika szempontjából számos új eredményt felmutató, változatos tematikájú kötettel gyarapodott a történetudomány, azonban a szaktanulmányokból álló munka esetén elvárható egységes szakterminológia használatát ellenőrző lektor alkalmazása mindenképp a kiadvány hasznára vált volna.

Ismeretetésünk másik kötete *Szekeres Attila István* egy majdnem ötven oldalas füzetben kiadott, Sepsiszentgyörgy város címerének történetét a kezdetektől napjainkig tárgyaló műve. A város első ismert pecsétlenyomata egy balra forduló szakáll nélküli férfi fejet ábrázol, mely körül latin szöveg látható, körirata: *Christus spes mea* (Krisztus az én reményem). A pecsét körirata: SIGILLVM OPPIDI SEPSI ST. GYORGY AO. 1509. A szerző rövid áttekintést ad arról, hogy az erdélyi történetírás hogyan próbálta feloldani a pecsétképen látható férfi személyét. Komolyan csak II. Ulászló személye és Sárkányölő Szent György bukkant fel számba jöhető lehetőségként. Előbbi azonosítását elvetették azzal, hogy Ulászló egy Brassó és Sepsiszentgyörgy közti vitában Brassónak kedvezett. Pedig ennek még numizmatikai analógiáját is megtalálták, ugyanis egy emlékérem Ulászlót cseh és magyar királyként szakáll nélkül, balra fordulva ábrázolja. Úgy tűnik, konszenzus van abban, hogy a portré – a város nevéből kiindulva – minden valószínűség szerint Szent Györgyöt ábrázolja, körirata pedig a keresztényüldözések korára utal. Ez az erősen megkérdőjelezhető érvelés meglehetősen gyenge lábakon áll, ugyanis nem ismerünk egyetlen kétségkívül Szent Györgyöt ábrázoló képet, melyen legfőbb attribútuma, a sárkány nélkül szerepelne. Terjedelmi okok miatt nem ismertetjük a címerkép folyamatos változását, elég legyen annyi, hogy idővel a portrét szakállal és bajusszal egészítették ki, míg a város 1897-ben I. Ferenc Józseftől címereslevelet kapott, mely kék mezőben zöld hármashalom középső halmába helyezi a fent ismertett *Christus spes mea* köriratú szakállas, bajuszos férfifejet. A középső halom felett fehér falúra meszelt, órával ellátott templomtorony áll, mellette mindkét oldalról barna várfal egy-egy bástyával, fölöttük jobbról arany nap, balról ezüst hold ábrázolásával. A magyar nyelvű címereslevél teljes szövegét nyomtatásban és facsimile formában is tartalmazza a kötet. Az eredetihez képest itt elnagyolt, de mégis részletesebb leírás oka az volt, hogy lássuk 1918 után, 1931-ben hogyan változtatták meg

a címet. Első ránézésre látszólag alig változtattak, de az nagyon beszédes. A várfal a bástyákkal, a nap és hold ábrázolásával megmaradt, csak színét ezüstre változtatták. A templomtoronyból elhagyták az órát, a tetejét vörös hagymakupola zárja le. Az alsó zöld hármashalom helyére fekete teraszt helyeztek, a címer alsó sarkába, torony és a fekete terasz egy részét takarva helyezték el a kör alakú, latin köriratú arany medált, melyben az ortodox ikonográfiával megegyező Krisztus-portré kapott helyett a balra fordult férfi-fej helyett. Mint azt a szerző helyesen megállapítja, a templomtorony egy hagymakupolás ortodox templomra hasonlít (melyeken nincs óra), a hármashalom eltűnése természetesen a magyar kiscímer egyik elemének eltüntetése a jelképről, míg a medalionba helyezett Krisztus-ábrázolás stílusa önmagáért beszél: gyakorlatilag igyekeztek a közösség jelképét leválasztani a magyar és nyugati keresztény hagyományról. A 2007-ben Bukarestben jóváhagyott címer a város által előterjesztett 1897-es eredeti címeradomány helyett a templomtorony ezüst színének fehérre (természetes színűre) változtatását, valamint az arany medalionban található férfifej és latin körirat helyett Szent György ábrázolását írta elő. Végül ez a változat lett a mai Sepsiszentgyörgy hivatalos címere, amely így teljesen eltüntetette a város legelső ismert, gyakorlatilag címerként funkcionáló jelképének minden elemét. A tanulmány nagy alaposággal részletezi és mutatja be a város címerének történetét és szakszerűen elemzi az egyes címervariánsokat, nem hallgatva el azok hibáit, így biztosan állíthatjuk, hogy a maga nemében mintaszerű kötet mértékül szolgálhat a később megjelenő hasonló tematikájú szakmunkáknak.

Kurecskó Mihály

Pál-Antal Sándor: Történelmi szimbólumaink – székelyföldi pecsétek. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2014. 318 p. + CXLIV tábla. ISBN 978-973-599-639-0.

Amikor erre a könyvismertetésre felkértek, gondolkodás nélkül mondtam igent.¹ Akkor azonban, amikor elkezdtem gondolataimat rendezni, rádöbbentem, hogy én csak a heraldikával is foglalkozó levéltárosként gondoltam a könyvismertetésre a felkérés pillanatában. Most azonban úgy érzem, és akiknek már volt szerencsájuk beleolvasni a könyvbe, azok az ismertetés után, akik majd csak ezt követően veszik kezükbe a kötetet, később fogják gondolni, hogy egy, az erdélyi hivaltörténet alapos ismerője ez irányú gondolatait is jó lett volna megismerni, és nem csak egy levéltáros-heraldikus szemével láttatni a művet.

Történelmi szimbólumaink – olvasható a kötet fő címsorában, és mint arra a szerző, Pál-Antal Sándor professzor úr bevezető tanulmányban is utal, a pecséteken kívül a címerek és a zászlók is e fogalomkörbe tartoznak. Az általános írástudatlanság korában a címer, mint tulajdonosának speciális jelvénye alkalmas volt arra, hogy köthető legyen természetes vagy jogi személyhez. Ez a tulajdonsága tette alkalmassá – többek között –, hogy a hivatali életben a címer viaszpecséten való szerepeltetése hitelesítse a kezdetben szóbeli, majd írásbeli üzenetet. Az előttünk fekvő kötet, mint azt alcíme meghatározza, e szimbólumok egy csoportját, a pecséteket, azon

belül is a hivatalos iratok hitelesítésére használt pecséteket mutatja be a Székelyföldön.

A kötet bevezetője után a székelyföldi pecséttani kutatások történeti áttekintése – korszakokra bontva – mutatja be a témát érintő forrásanyagot. A korszakolás lehetőséget ad arra, hogy a korai, általános heraldikai irodalomból kiindulva, a szerző egyre szűkítve a kört a magyar heraldikai, majd pecséttani, végül a székely szimbólumokkal foglalkozó tanulmányokhoz eljusson. Elemzi, és forrásérték szempontjából kiemeli a tárgyalt témához kötődőket, illetve részletesebben ismerteti az 1989 utáni szakirodalmat. (A fejezet után korszakokra bontott gazdag irodalomjegyzéket találunk.)

A következő fejezet *A címeres pecsét a Székelyföldön* címet viseli és a székely „nemzet” azaz székely náción régi és újabb pecsétje keletkezésének, használatának történetét tárja elénk. A három nemzet hagyomány szerinti régi címerének egy 1437 előtti feltételezett ábrája már a 18. században kutatás tárgya volt, azonban napjainkig nincs egyértelmű válasz arra, hogy ha volt, akkor mi szerepelt a karddal átszúrt szívet tartó kar mellett a címerben. A szerző ismerteti a Zsigmond királyhoz kötött 1437-es címet, melyben a nap és a hold szerepel. (Ez utóbbi címer még a régi címer kategóriájába tartozik.)

A későbbi székelyföldi címeres pecséthasználattal vizsgálódási körébe vonva, a szerző egyértelmű bizonyíték hiányában lehetséges alternatívát mutat be. Az úgynevezett újabb pecsét 1659-ből származik, és a három nemzetnek már külön-külön címet ad. E címerek keletkezésének, eredetének történetét vizsgáló szakirodalom ismertetése után a szerző a marosvásárhelyi és a székelyudvarhelyi korai pecsétábrák és pecsétkörülatok elemzése eredményeként módosítja a székely nemzet (első) 1437 előtti címeréről eddig kialakult képet.

A kötet harmadik fejezete a székely székek pecsétjeit tárgyalja. Bevezetesként röviden összefoglalja a pecséthasználattal elterjedését a székeknél az első hitelesítő pecsét megjelenésétől, azaz 1562-től. A további alfejezetekben a hivatali hierarchiát követve mutatja be az egyes hivatalok pecséthasználattát. Az alfejezetek sorrendben a következők: a *székely székek 1752–1918 közötti*, a *székely megyék 1867–1918 közötti*, majd a *székelyföldi városok*, a *székelyföldi községek*, a *székelyföldi egyházi intézmények*, a *székelyföldi iskolai*, valamint a *székelyföldi céhes* pecsétek.

Az említett alfejezetek olyan tanulmányok, amelyeknek vezérfonala a pecséthasználattal időbeli alakulása, és erre a vázra illesztette a szerző a politikátörténeti, hivaltörténeti és kultúrtörténeti vonatkozásokat, melyek végső soron a pecséthasználattal, a pecsétábra megjelenésében és változásában is tükröződtek. Vizsgálja a hivatalok alakulását, irat kibocsátását és iratkezelését, a fellet pecsétéknél az ábrák megválasztásának, megváltoztatásának okát, esetlegesen külső hatásra történő módosításának előzményeit. Ehhez szorosan kötődik a pecsétek leírása, a pecséten látható szimbólumok értelmezése.

Mielőtt rátérnék a korpusz utolsó két nagy egységének ismertetésére, szükségesnek tartok egy rövid heraldikai kitérőt tenni. A pecsét és a címeres pecsét kifejezés váltakozva olvasható a kiadványban. A címer definíciójánál szerepel az a kitétel, hogy általában pajzsba foglalt ábra. A címer természetes személyeknél, azaz családi pecséteken a magyar heraldikai gyakorlatban a 13. század végétől, szinte kivétel nélkül pajzsba foglalt ábrát mutat. A jogi személyeknél azonban már nem ilyen következetes a gyakorlat. Míg a hivatali hierarchia felsőbb szintjein a pajzs nélküli hitelesítő pecsét a kivételes,

¹ Elhangzott 2014. december 10-én, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában történt könyvbemutatón.

addig a közép- és alsó szinten, valamint az egyházi pecséthasználatban is általános, hogy pajzs nélkül látjuk az ábrát, általában ovális, díszítő keretbe foglalva. Azoknál a községeknél, amelyek a 19. század végén az Országos Törzskönyvbizottság felülvizsgálata után nem kaptak engedélyt pajzsba foglalt címerábra használatára, a település nevét és az új pecsétnyomó engedélyezésének dátumát kellett, hogy szerepeltessék a pecséten. A 20. század fordulóján, mire ezek a Belügyminisztérium által hitelesített rajzok alapján megrendelt új pecsétnyomók elkészültek, már gyors ütemben terjedt a viaszpecsétet helyettesítő gumibélyegző. Erre a következőkben bemutatásra kerülő két fejezetben több példát fogunk találni.

A kiadvány két fontos része, amit még nem említettem: a *pecsétlek leírása* című fejezet, illetve az ebben a leírásban szereplő pecsétetek színes másolatát tartalmazó *Pecsétalbum*. A 850 pecsétleírás az előző tanulmányok hierarchikus rendjében csoportosítva tartalmazza a fellelt papírfelzetes, illetve viaszpecséteteket, esetenként pecsétnyomót, gumibélyegző lenyomatot, vagy pecséttrajzot, néha címer és pecsét tervet.

Minden pecsét heraldikai leírása mellett szerepel annak az iratnak a meghatározása, amelyről a másolat készült, illetve a pecsét, vagy pecsétnyomó jellege, mérete. A viaszpecsétetek sérülékenysége miatt a szerző csak utalni tud egy-egy pecsét ismertetésénél, hogy az adott irat kibocsátónak volt egy korábban vagy később használt, a közölttől eltérő ábrájú pecsétje. (Általában erről az ábráról is kapunk információt.)

A pecsétleírások sorszámozása folyamatos, a 144 színes tábla ábráinak számozása ezt nem követi. A kötetben, melyben a tanulmányok, a címerleírások és a címerábrák szerkezete azonos, a fejléc pontos eligazítást nyújt, könnyen megtalálja az olvasó a címerleíráshoz tartozó pecsétábrát, vagy akár az adott pecsét kibocsátójára vonatkozó tanulmányt.

Korábban említettem a bevezető történelmi áttekintést követő forrásjegyzéket, azonban a pecsétleírások után további, újabb *Forrás- és irodalomjegyzék*, a felhasznált *Levéltári források* felsorolása, *Hely- és személynévmutató*, valamint román és angol nyelvű ismerettség gazdagítja a kiadványt.

A szerző az előtűnk fekvő munkáját *szintézisként* definiálja, és ezt nem csak a 2009-ben alakult Székely Címer-, Pecsét- és Zászlótörténeti Munkacsoport – amelynek a szerző is tagja – a pecséttan körébe tartozó kutatási eredményei tették lehetővé. Pál-Antal Sándor már korábban foglalkozott a témával, maga mintegy 20 tanulmánnyal járult hozzá a Székelyföldi hivataltörténet és pecséthasználat megismeréséhez. Kutató munkát végzett a marosvásárhelyi, a csikszeredai, a sepsiszentgyörgyi és a kolozsvári nemzeti levéltárban, továbbá a sepsiszentgyörgyi és a csíki székely múzeumban, valamint az Országos Levéltárban. Mint az az egyes pecsételnél szereplő jegyzetekből kiolvasható, a Professzor Úr az egyes intézményekben dolgozó munkatársaktól is értékes segítséget kapott, hogy a teljességre törekvő szintézis megvalósulhasson.

A pecsétetek és leírásuk szerkezete, mint említettem hierarchikus, akárcsak a pecséttan irodalom elemzését követő tanulmányok, amelyben a szerző részletesen tárgyalja (s itt a szerzőt idézem) „a székely nemzet, a székely székek és a többi székelyföldi helyhatósági, egyházi, iskolai és kézműipari intézmények pecsétjeit. Nem elégszem meg a pecsétetek bemutatásával, hanem nyomon követem a fontosabb intézmények pecséthasználati gyakorlatát, azok

bevezetésének és használatának a folyamatát a kezdetektől 1918-ig, az impériumváltásig.”

Mint a kötet egyik lektora – és ezt csak azért említem, hogy nem csak ismertetem, de az első betűtől az utolsóig el is olvastam a művet – őszinte tisztelettel adózom a szerzőnek, aki olyan interdiszciplináris kötetet tett elénk, amely, bár címében a pecséttan, tartalmában ezen túlmenően egyszerre intézmény- és helytörténet, közigazgatástörténet és művelődéstörténet. A történész-levéltáros sok évtizedes tapasztalatát, fáradhatatlan munkabírást és elkötelezettségét tükröző mű megjelenésének aktualitását a szerző így fogalmazza meg: „A történelmi jelképeink feldolgozása és közkinccsé tétele ma, amikor egyes közösségek – legyenek azok helyiek vagy régiós jellegűek – tagjai egyre inkább igénylik történelmi jelképeik minél alaposabb megismerését és használatát, elsőrendű feladattá vált. Különösen érvényes ez az igény székelyföldi viszonylatban, ahol a területi, helyi és kulturális autonómiaért évtizedek óta folyó harc zászlójára a történelmi szimbólumaink kerültek.”

Korábban már említettem egy, a címer definíciójában szereplő kritériumot, mely szerint a címer általában pajzsba foglalt ábrát jelent, most egy másikról szeretnék említést tenni az elhangzott idézettel összefüggésben. Egy jelvény akkor válik címerré, ha az természetes személy esetén öröklődik, jogi személy esetén az állandó használat igényével keletkezik. A kelet-európai történelem sorsfordulói többször igényelték a hivatali pecsétetek módosítását. Ennek eklatáns korai példája II. József németesítő törekvése, amely a hivatali pecsétetekre is kiterjedt. Bár akkor a hitelesítő pecsét megváltoztatását a legtöbb hivatal szabotálta –, akik ezt nem teheték, vagy nem merték elodázní az új pecsét elkészíttetését, azok a rendelet visszavonása után azonnal visszavették korábbi címerüket. Hasonló folyamat játszódott le 1848 után is.

Nagyot ugorva időben, ahogy Magyarországon, úgy Romániában is lehetőség nyílt 1989 után a történelmi címerek, címeres pecsétetek használatára helyi szinten. Ezeknek a régi címereknek a visszavétele a helyi közösségek identitástudatának, történelmi gyökerei megismerésének és elfogadásának fontos eleme. A kiadvány több mint 200 év hitelesítő pecsétjein használt ábrákat mutatja be autentikus forrásokkal alátámasztva. Ez alapot nyújthat ahhoz, hogy a közösségek a címer definíciójának alapján, a demokrácia szellemében, visszatérjenek régi szimbólumaikhoz.

Nyulásziné Straub Éva

*

Miskolczi Ambrus-Varga E. Árpád: Jozefinizmus Tündérországbán. Erdély történelmi demográfiájának forrásai a XVIII. század második felében. (Szerk. Kollega Tarsoly István.) Tarsoly Kiadó, Budapest 2013. 256 p. + CD melléklet. ISBN 978-963-9570-43-6.

A szerző páros nem kisebb célt tűzött maga elé, mint hogy a szűkebb szakmának és a szélesebb közönség egészének is hihető statisztikát adjon a kezébe. Ha történészként összeírások feldolgozására adja a fejét az ember, alapos és körültekintő, a sorok között olvasó és a számok, adatok mögé látó szemre van szüksége, valamint vizsgált korszaka kimerítő ismeretére, hogy a valósághoz legközelebb álló képet rajzolhassa meg forrásai alapján. A könyv szerzőinek korábbi munkássága garancia arra, hogy a benne foglaltak a kozmetikázatlan és kendőzetlen valóságot igyekeznek elénk tárni.

A munka a KSH elvi támogatásával, az ELTE BTK Román Filológia Tanszékének OTKA pályázata keretében valósult meg.

Varga E. Árpád az életét tette arra a munkára – az Erdélyre vonatkozó demográfiai adatok feltárására és feldolgozására –, melynek (sajnálatos módon) utolsó kötetét veheti kézbe most az érdeklődő. Korábbi munkái után, hogy csak az *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája, 1850–1992.* címűt említsük (öt kötetben, helységnévtárral kiegészítve), elfogadta Miskolczy Ambrus felkérését. Időben visszalépett, és vállalta az 1785-ös erdélyi népszámlálás és annak két, 1786-os és 1787-es hibaigazítása (*rectificatio*) anyagának újbóli, teljesebb kiadását. Mivel II. József uralkodását összeírások tekintetében a forrásbőség jellemzi, engedett a csábításnak, és a Miskolczy Ambrus (immár társszerző) levéltári kutatómunkájának eredményeként előkerült felekezeti lélekösszeírásokat – az időhatárokat végül 1750-től 1850-ig terjesztve ki – kontrollként használta fel. Ezek segítségével sikerült rámutatnia az összeírásokban fellelhető szűrésre, fordításra és csalásokra. (Hogy az adózást elkerüljék, az udvart félrevezessék, eleink is több mindennel próbálkoztak, volt, aki végül hivatali pozíciójával fizetett érte.) Az évekig tartó munka eredménye az eddigi legrészletesebb történeti demográfiai felvétel a 18–19. századi Erdélyről.

A feldolgozás módszere – az összevethetőség és az összeírók csúsztatásainak lehető legjobb kiszűrése érdekében – a korábbi munkákban is használt községsoros táblázatokba foglalás volt. Így – a családtörténetek nagy bánatára – névsorokat nem találunk a feldolgozásokban, de ezek zömmel a forrásokból magukból is hiányoznak. A táblázatok nyomtatott formában nem kerültek a kötetbe, csak digitális formában, CD-ROM mellékletként. Az értékes adatokat oldaltördelt, pdf-formátumban kutathatjuk. A számítógépes technika adottságainak – akár csak a legegyszerűbb Excellnek – jobb kihasználása az adatok értékelését, áttekinthetőségét, különböző lekérdezési lehetőségeit és összehasonlíthatóságát is lehetővé tehetné volna. (Engedjék meg a hasonlat, az embernek majdnem az az érzése, hogy az 1750-es összeírás mikrofilmjeit nézegeti. Köztudottan ezek esetében az eredeti oldalak mérete – néhol több

mint egy méter – az oldalankénti több felvétel készítését kényszerítették ki.) Az egyes összeírásokat a szerző forrásismertetése vezeti be, feltüntetve az eredeti iratok fellelhetőségeit, a *Dokumentumok* című részben pedig néhány összeírásból pár oldal digitalizált képe is tanulmányozható egykorú térképekkel együtt.

A bevezető tanulmány – melyet Varga E. Árpád halála miatt Miskolczy Ambrusnak már egyedül kellett elkészítenie, nélkülözve az eszmecsere lehetőségét is – alaposan körüljárja azokat a társadalmi, egyházi, gazdasági, közigazgatási, politikai gondolkodásban bekövetkezett változásokat, melyek között a 18–19. század emberének élnie, megélnie és túlélnie kellett. Kezdve a káromkodási szokásokon, II. József jó szándéktól vezetett, de elviselni sokszor szinte lehetetlen reformpolitikáján, ennek szabotálási kísérletein, a társadalmi mozgalmakon, a parasztlázadásokon keresztül a kikényszerített görög vallási unióig bezárólag. Rámutat egyrészt azokra a körülményekre, melyek között kiskapukat keresett az, akit éppen szorongatott, fenyegetett az esedékes összeírás, kimutatás, másrészt az egy időpontban keletkezett adatsorokban mutatkozó eltérésekre, ezek okaira és a munka során szerzett tapasztalatok alapján korrekcióra is kísérletet tesz. Néhány példán keresztül bemutatja, hogyan használhatóak a táblázatok adatai, mire kell tekintettel lenni az adatok elemzése során. Végezetül, hogy a 18. századi összeíró biztosok nem éppen könnyű helyzetébe beleképzelhesse magát az olvasó, a kötet végén, illetve a CD-n is tanulmányozhatja azokat az utasításokat (magyar, német és román nyelven), melyek alapján az adatok felvételét el kellett végezni és táblázatokba kellett foglalni.

A kötet szerzőinek nem titkolt célja volt a mű elkészítésével olyan forrásbázis rendelkezésre bocsátása, amely segít a ma történésének és emberének – románnak és magyarnak egyaránt – a tisztánlátásban, és hogy az előzmények ismeretében a jövő alakításakor helyes döntéseket hozhasson. A levéltáros szakma pedig biztatást kapott a kötetrel arra, hogy az összeírásokkal kapcsolatos feltáró, digitalizáló és adatbázis építő munkát nagy erővel folytassa.

Kovács Zsuzsanna

HÍREK

Beszámoló a II. Európai Címertani és Zászlótani Konferenciáról

Második alkalommal szervezett Európai Címertani és Zászlótani Konferenciát a Lengyel Heraldikai és Vexillológiai Intézet 2014. szeptember 4–6. között a lengyelországi Cieszyn városában – az Olza folyó és a cseh határ által elválasztott egykori Teschen nagyob-
bik, lengyelországi részén –, a Sziléziai Egyetem előadótermében.

A rendezvényen, melynek egyetlen magyar előadója e sorok írója volt, tizenhárom ország szakemberei vettek részt.

Magyarországot, a magyarságot is érintő előadást tartott *Paweł Dudziński*, a Lengyel Heraldikai Bizottság elnöke, aki a Hunyadiak címerét is bemutatta előadásában, melynek témája a holló, mint címertani jelkép, valamint *Alfred Znamierowski*, a Lengyel Heraldikai és Vexillológiai Intézet alapító elnöke, aki a Magyar Királyság kettőskeresztes, középkori zászlaját is bemutatta a kereszteteknek zászlókon való megjelenését taglaló előadásában.

A régi székely címer és II. Ulászló király címere a székelydályai református templomban. A heraldikai udvariasság jegyében szembe fordulva ábrázolták. A szerző saját felvétele.

Szekeres Attila István a helyszínhez, valamint a magyarsághoz, Erdélyhez és a Székelyföldhöz igazított előadással jelentkezett: *II. Ulászló király címerei Erdélyben* címmel. A heraldikus öt II. Ulászló-címet azonosított Erdélyben. Közülük egy a vármegyék területén (Gyulafehérváron), egy a Szászföldön (Segesváron) látható, három pedig a Székelyföldön készült. Utóbbiak festettek, Székelydályán falfestmény, a másik kettő fára, egy-egy szárnyas oltár predellájára festett. Jelenleg egyik Kolozsváron, másik Magyarországon, Budapesten található. A gyulafehérvári Szent Mihály római katolikus székesegyház 1512-ben bevezetett Lázói-kápolnájának homlokzati párkányán az egyik kőbe faragott címer II. Ulászló királyé. A legkorábbi II. Ulászló-címet a segesvári ún. Hegyi templom északi bejáratának ajtajába faragták, mégpedig az első szárnyba. A másodikba Segesvár jelképét – hárombástyás, nyitott kapujú vár –, fölöttük bevésített felirat: „W R U B 1495”, azaz Wladislaus Rex (H)Ungariae et Bohemiae 1495.. A Csíkszereda városától 4-5 kilométerre, Csobotfalvához közel található Csíkszentlélek Szentlélek eljövetele titulusú római katolikus templomának szárnyas oltára 1510-ben készült, 1914-ben a Magyar Nemzeti Múzeumba került, jelenleg a Magyar Nemzeti Galériában az állandó kiállítás része. Predellájára két címet festettek. Az első a Czako család címere: vörös mezőben zöld hegyen fekete madár. Fölötte a latin felirat: Insignia Filiorum Czako 1510. A másik oldalon II. Ulászló király címere. Fölötte a felirat: Insignia Regis Ungariae. Az 1941-től Csíksomlyóhoz, így 1959 óta közigazgatásilag Csíkszereda városhoz tartozó Csobotfalva Szent Péter és Pál tiszteletére épült templomának oltárait szétbontották, s azok alkotó részei a 19. század utolsó évtizedeiben és a 20. század elején különböző művészeti gyűjteményekbe kerültek Budapestre és Kolozsvárra. A kolozsvári Szépművészeti Múzeum raktárában található, 1510 körül készült lábazon látható II. Ulászló király címere, valamint az ún. régi székely címer. Székelyföld címerekben leggazdagabb középkori épülete a székelydályai református templom, mely egyben egész Erdély egyetlen megmaradt festett címeregyüttessel rendelkező középkori műemléke. 1508–1516 között festett szentélyboltozatán nyolc címerből álló együttes látható: II. Ulászló király, Barlabásy Lénárd erdélyi alvajda, székely alispán, a székely, a szász közösség, Brassó, Nagyszében, Segesvár valamint az Árpádok sávózott címere. A bemutatott öt királyi címer közül kettő a régi székely címer szomszédságában jelent meg, s Szekeres Attila István kihasználta az alkalmat európai szakemberek előtt népszerűsíteni a székelyek jelképét. A régi székely címer pajzsának vörös mezejében gomolygó ezüst felhőből aláereszkedő, könyökben hajlítot ezüstpáncélos kar, kezében függőlegesen álló kardot tart, hegyével fölfele. A kard nyitott aranykoronán halad át, szívet és medvefejet döf át. Az állatfejet arany holdsarló és hatágú arany csillag övezi.

A konferencián *Mamuka Gongadze* a grúziai területi-közigazgatási címerek múltját és jelenét mutatta be, *Agnė Railaitė-Bardė* a cári Oroszország és a szovjet uralom közötti litvániai területi heraldikáról érkezett, *Marina Jelinskaja* a fehér-oroszországi járások címereit ismertette. *Andrij Greczylo Zaporizzsjai* a kozákok jelképének állami címerré való alakulását taglalta, *Alexandru-Dan Mândru* a romániai közigazgatási címerekről beszélt. *Tudor-Radu Tiron* és *Lucian-Valeriu Lefter* közös előadást mutatott be: Moldvai zászlók és címerek Nagy István fejedelem 1485-ös kolomeai hűségküceremóniáján. *Stanislav Zamyatin* Írország megyei és városi címereit és zászlait ismertette, *Roman Klimes* a tengerentúli

francia területek zászlait, *Sebastià Herreros Agüi* Barcelona 1588–1714 közötti Szent Eulátiát megjelenítő zászlajáról érkezett, *Flavio Livio Marchetto* Milánó középkori zászlajáról tartott előadást.

Szekeres Attila István

Beszámoló a második Vajay Szabolcs Emlékkonferenciáról (Coats of Arms and Families. Conference in Memoriam Szabolcs de Vajay, 2014. október 13, Károlyi-kastély, Fehérvárcsurgó)

Négy évvel Vajay Szabolcs halála és három évvel a tiszteletére rendezett első történész-találkozó után a Közép-európai Egyetem (CEU) és a Károlyi József Alapítvány 2014. október 14-én ismét nemzetközi emlékkonferenciával adott tanúbizonyságot az emigráns magyar történész iránti nagybecsüléséről. A középpontban ezúttal nem Vajay személye és munkássága állt, ám a megjelent kutatók előadásai tárgyukat tekintve szorosan kapcsolódtak a neves tudós kedves témáihoz, a címertan és a családfakutatás alapos felkészültséget igénylő szakterületeihez. A heraldika és a genealógia az európai nemesség kutatásának alapvető segédtudományai – aligha képzelhető el méltóbb helyszín egy ilyen találkozó számára, mint a felújított fehérvárcsurgói Károlyi-kastély, ahol szépen megférnek egymás mellett az eltérő szellemi kötődésű, ám az emigráció sorsában osztozó Vajay Szabolcs és Fejtő Ferenc könyvtárai.

Vajay Szabolcs nagy hatására jellemző, hogy az alkalomra az említett tudományok olyan neves, Európa-szerte ismert művelőit sikerült megnyerni, mint Michel Pastoureau, a *Société française d'héraldique et de sigillographie* elnöke, Michael Göbl (*Oszták Állami Levéltár, Heraldisch-genealogische Gesellschaft Adler*, Bécs), és Christian Settiani (*Unit for Prosopographical Research*, Oxford). *Michel Pastoureau* sajnos mégsem tudott részt venni az eseményen, ám a hallgatóságot kárpótolta *Michael Göbl* izgalmas, évszázadokon átívelő előadása a címerképekben rejlő politikai lehetőségekről. Az angol címerben megjelenő lilium a Százéves Háborútól egészen 1802-ig a francia trónra formált igényt jelezte, s hasonlóan érhetjük tetten IV. Habsburg Rudolf (†1365) pecsétjein az oszták herceg sikertelen választófejedelmi aspirációit. A Habsburg Birodalom írástudatlan alattvalói számára a mindennapok során újra és újra felbukkanó sas heraldikai szimbóluma hirdette az uralkodóház kikezdetlen legitimitását. A sas – a kakashoz, a medvéhez és az oroszlánhoz hasonlóan – a nacionalizmus korában immár az államnemzet jelképévé és – különösen az első világháború idején – a vizuális propaganda ihletőjévé vált. Göbl a végvári harcok idején festett magyar címerekről is szólt, ahol a véres jeleneteket ábrázoló címerképekben a címernyerő személyes sorsa is megragadható.

A 10. századi burgundiai nemesség családi történetének egy problémájáról előadó *Christian Settiani* objektívének fókuszja jóval szűkebb volt, ám így betekintést nyerhettünk egy a forrásokat és a módszertant alaposan ismerő genealógus műhelyébe. Kiindulási pontja Anjou grófjainak egy 11. századi vatikáni kódexben fennmaradt családfája volt, amelynek egy eddig helytelenül értelmezett mondatát korrigálva módosította a korabeli burgundiai arisztokrácia családi és politikai kötődéseiről eddig ismert képet.

A konferenciát szervező *Laszlovszky József* (CEU) egy a magyar kutatást régóta foglalkoztató kérdést, Skóciai Szent Margit

származásának végelegesen Vajay Szabolcs által megoldott problémáját mutatta be a közönségnek. Előadása második felében a magyar kutatásnak azon eredményeit ismertette, amelyek az oroslán-fiziognómia Hunyadi Mátyás reprezentációjában játszott szerepére vonatkoznak. Talán érdemes lett volna a magyar és a külföldi hallgatóságot megismertetni a heraldikai vonatkozásokkal is rendelkező Corvinus-legenda Kulcsár Péter által megfejtett eredettörténetével is, amely az oroslán-szimbolikánál kézzelfoghatóbb jelentőségű volt Mátyás kései külpolitikájában.

Nagy örömmel említem meg, hogy a konferencián a magyarországi középkorkutatás számos iskolája lehetőséget kapott, hogy bizonyíthassa: fiatal kutatói Vajay Szabolcs szellemében művelik a heraldika és genealógia tudományát. *Christopher Mielke*, a CEU doktorandusza a 14. századi magyar királynékhöz kötődő, heraldikai szimbólumokat tartalmazó tárgyról adott áttekintést. *Antun Nekić* (PhD-hallgató, CEU) érdekes megfigyeléseket tartalmazó előadásában Körös vármegyei *homo novusok*: az itáliai eredetű Castellan és a Hrvatinic család három ágának beilleszkedési stratégiáiról, ezek közül is elsősorban a régi nemesség köré történő beházasodásról szólt.

Az utóbbihoz témaválasztásában szorosan kapcsolódott *Kádás István* (PhD-hallgató, ELTE) előadása a Semsei család karrierjéről: az Északkelet-magyarországi köznemesi família nem tartozott a legtekintélyesebb vármegyei családok közé, ám személyes kapcsolataiknak köszönhetően bejutottak Mátyás és a Jagellók udvarába, s itteni ismeretségeiknek hála előnyös házassági kötelezésekre, s magas rangú pártfogókra tettek szert. *Körmendi Tamás*, az ELTE oktatójának francia nyelvű előadásában ezúttal az Árpád-házi uralkodók szimbólumával, a kettős keresztrel kapcsolatos kutatásainak eredményeit tárta a közönség elé. A régészeti és numizmatikai érveket felvonultató gondolatmenet szerint a jelvény nem III. Béla, hanem IV. Béla idején jelent meg a dinasztia jelképrendszerében.

A Debreceni Egyetem (DE) három előadóval képviseltette magát. *Bárány Attila* Telegdi István kincstartó és Bacskai Miklós erdélyi püspök sírkövein szereplő címereket mutatta be. A családi szimbólumokat mindkét esetben a XI. Lajos francia király által alapított Szent Mihály-rend jelvénye egészíti ki, amelyet a magyar heraldikai irodalom már régóta azzal az 1501–1502. évi franciaországi követjárással kapcsol össze, amelynek Telegdi és Bacskai is tagja volt. II. Ulászlónak a követjárás eredményeként létrejövő új

házasságáról egy francia szemtanú, Pierre Chocque ad szemléletes képet. Az Anna királyné környezetében Magyarország földjére lépő herold a magyar felségjelvényeket is lefestette, ám – mint *Györkös Attila* előadásából megtudhattuk – számos hibát vétett. Az eddig ismeretlen illusztrációk beemelése a késő-középkori Magyarország történetének képi forrásai közé izgalmas eredmény. *Novák Ádám* (PhD-hallgató) a 15. századi sokpecsétetes oklevelekről és a regionális hatalmat birtokló főurak pecsétjeiről beszélt. Az előbbieket – nem lévén hivatali érvényűek – bizonyosan a pecsét tulajdonosa használta, így az itineráriumok összeállításakor igen megbízható forrásaink.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem műhelyéből *Szaszkó Elek* előbb cáfolta a Bár-Kalán nemzetségnek a Gersei Pető címerbővítő armális címeréből visszakövetkeztetett Csoma József-féle rekonstrukcióját, majd meggyőzően érvelt amellett, hogy a Bár-Kalánok utódaiként ismert Szeri Pósa fia címe a családtagok pecsétjein is fennmaradt holdsarlóból emelkedő ágaskodó oroslán volt. E sorok írójának témaválasztása kissé elütött a fenti előadásokétól, ám a szervezők jóvoltából mégis helyet kapott a konferencián, hiszen kapcsolódott Vajay Szabolcs egy másik kedvelt tárgyához, a magyar kalandozó hadjáratokéhoz. A történezt talán az a franciaországi emigráns magyar sajtóban 1951-ben megjelent ismeretterjesztő cikk inspirálta tézisei megfogalmazására, amelynek tárgya a burgundiai Tournus monostorának magyar dűlása volt. Megkíséreltem áttekintést adni a hadjáratok legutóbbi franciaországi történeti irodalmáról, s talán sikerült megcáfolni annak burgundiai kalandokra vonatkozó, általam túlzónak tartott megállapításait.

Az idegen nyelvű előadásokat változatos programok kísérték. Alkalmunk volt Szalai Katalin címerfestő tárlatát és egy Vajay Szabolcs életét és munkásságát dokumentáló kiállítást is megtekinteni, majd szemügyre vehettük Vajay tematikusan elrendezett hatalmas cédula-anyagának mappáit is, amelyek előzetes egyeztetés után kézbe is vehetőek és kutathatóak. A konferenciát a Károlyi-kastély megtekintése zárta. A találkozó komoly tanulsága volt, hogy a heraldikában és a genealógiában való módszertani jártasság a középkortudomány minden területén elengedhetetlen az eredményes munkához – ezt éppen Vajay Szabolcs gyümölcsökben gazdag pályafutása bizonyítja legfényesebben.

Bácsatyai Dániel

SUMMARY OF ISSUES, 2014

2014/1.: CSABA REISZ T.: *The Legal Framework of Research on State Birth, Marriage and Death Registers*. Birth, marriage and death registers belong to the most important sources of family research. In Hungary, registration by state was introduced on 1st October 1895. From that time until 1980, the replicas of them are kept in the territorially competent county archives. After the overview of the legal framework of search restrictions and the historical recital about the creation of the relevant new act (Act I of 2010), the author concluded those recent regulations cause still significant restrictions of research.

MÁRTON GYÖNGYÖSSY: *„The Same Blood in Our Vessels” Who Was the Mother of Sultan Mehmed II?* The paper investigated the well-known fact that in 1489, Mathias I (Matthias Corvinus), King of Hungary personally confirmed for the legate of Pope that the sister of his grandmother was kidnapped by Turkish during the reign of Murad II, and then she was dragged into the harem of sultan, where she bore a son, later Mehmed II. The author argues in favor of the fact that mother of Mehmed II was really the sister of János Hunyadi's mother; however, the reveal of her identity is not indicated in the Osman-Turkish sources. Gyöngyössy looked over the genealogical datas of the literature and supposed that one girl, who was the daughter of the wealthy, originally Romanian but turning into Hungarian nobleman, György Barancskai from Hátszeg (Hațeg, Hatzeg), was the mother of János Hunyadi, and the other daughter of Barancskai was the mother of Mehmed II. This girl got into the harem at the latest July 1431. Her abduction probably happened in 1420, when the army of Miklós Csáki, the voivode of Transylvania was conquered by Ottomans in Hátszeg. After that, many of them were taken captives.

ZOLTÁN MÁTÉ ALBERT: *Using of The So-Called „Kossuth” Coat of Arms Based on Unwritten Law 1946–1949*. From 1 February 1946 until 20 August 1949, in Hungary, the form of government was republic. The author investigates that what were the views on the changing of the country coat of arms. On the other hand, he presents the custom of using of the coat of arms, based on using of seals by public administration. Most people thought that the transition of form of government should be accompanied by the change of the country coat of arms as well. However, decision makers, including communists, found the legal ruling of the issue of the country coat of arms inopportune, let not people be perceived the radical change due to the transformation of symbols. The official state newspaper, Magyar Közlöny was published without coat of arms from 5 June until 30 November in 1946, thereafter, the most completed version of „Kossuth” coat of arms was visible in the front page – it was the traditional small arm: triple mound with crown and foliage on the curved-sided shield, but without the Holy Crown. According to the investigated, contemporary archival material and seals of official letters, it can be concluded to the deregulation and confusion of using of coat of arms between 1946 and 1949.

GYÖRGY DOMOKOS: *Letters of Queen Isabella on the State Archives of Modena*. The study gives a short extract from the result of the project called

„Hungarian historical and literature sources in the Italian archives and libraries from the 14th-16th centuries”, financed by OTKA. In this article, three documents are published from the fonds of State Archives in Modena (Archivio di Stato di Modena), written by Queen Isabella Jagello (daughter of the Polish King Sigismund I and his second wife, Bona Sforza) from 1540-41. The most interesting among them is a reply letter, in which she expressed her thank for Hercules, Prince of Ferrara, why he had provided for solidarity with the queen for death of her husband and had expressed his pleasure for the birth of her son. Finally, it reported about the events after husband's death: about the siege of Habsburg imperial troops and the oncoming of Osman army as well.

MÁRTON GYÖNGYÖSSY: *Once Again about the Using of Coat of Arms of Szapolyai. Rejoinder to Tibor Neumann*. In his paper the author reply to the comments of Tibor Neumann, which was written to the publication of Gyöngyössy (About the using of coat of arms of Szapolyai. In: Turul, 2013:2). In some cases, Neumann could not convince Gyöngyössy about his views, so he points out again. We must not underrate the importance of denariuses, which testified to the unicorn. On the other hand, the explanation of representation of Count Szepes (Sips) is not satisfying. Moreover, Gyöngyössy emphasizes the possibility that the unicorn appears as a maternal coat of arms on the Szapolyai tombstones. He still assumes that master symbols of cartwheel on some gold florins coin from Nagybánya (Baia Mare) are related to János Dengelegi Pongrác, the voivode of Transylvania. However, these coins are the memories of the parallel emission with the comitatus camerae, which was a special licence of the mint in Nagybánya.

JÓZSEF HORVÁTH-ÉVA KÜNSTLERNÉ VIRÁG: *Interesting Fact about Watermark History on the Letter of Miklós Misztótfalusi Kis*. In the study we can get more information about the typographer Misztótfalusi Kis lived in Netherland from 1680. He has been well-known about his book printing and punch cutting so far but this time, paper making works of him are revealed by the authors. In the 19 September 1685 in Amsterdam, he signed his letter owned hands for his patron, Count Mihály széki Teleki (1634–1690), Chancellor of Transylvania, Major General. József Horváth discovered and stated that Miklós Misztótfalusi Kis used his own monogram as a watermark on the mentioned letter. The discovery of the watermark reveals one of the unknown part of works of Misztótfalusi Kis, the papermaking. The self-designed monogram as a watermark could appear on the handmade paper for this reason.

2014/2.: CSABA KATONA–ELEONÓRA KOVÁCS: *Documents of Personal Memoirs*. Diaries, private letters, autobiographies and memoirs, as documents of personal memories, depict the facts from one aspect, however, we can gain special group of information as well, since they are serious completions, interpreters of the official papers. The study researches the specialities of the diaries as genre, so it is a good introduction for the other articles. Analysing the intention of the diarists, the type of diaries, the utterance, the coding, the selection of datas, the self-documenting, the article highlights to

the most important aspects of the research of diaries and draws the attention to the more important literature as well.

ÉVA KÜNSTLERNÉ VIRÁG: Events of the Public and Private Spheres in the Diary of András Kazinczy. The study investigates and analyses the notes of landlord from Zemplén County, András Kazinczy from the end of the 17th century, whose diary has been published but has not analysed so far. After presenting of the conditions of the genesis, and of the historical background, he sums up the history of the family, comparing the dates of the diary with other archival sources. The diary is about seeking ways and means in the young age in Ung and Zemplén counties, following the carriers of his father and grandfather, and attempting to take a public office in the court of Thököly. They are really instructive from the aspect of a carrier by a middle noble man, since Kazinczy got into the supporter's group of the Rákóczi's War of Independence. The diary is about a short period from the beginning of public carrier of András Kazinczy.

CSABA KATONA: Acid Water in Balatonfüred in 1850's. an Exciting Diary of a Grey Officer from the Age of Neo-Absolutism (1852–562, 1856). Diaries of László Écsy, the director of the bath in Balatonfüred remained from a quite long period and the author focuses on the notes of 1850's among them. Although, the diary gives important information about the working of the resort place and about its guests, this meticulous, conscientious work keeps lessons for public history as well. To research the everyday life after the revolution, in the age of Neo-absolutism, it will be clear that sublime and tragic caesuras did not affect to the weekdays so strongly, we can rather discover the traces of technological and economical changes on everyday events.

ATTILA MÁRFI: Diaries, Notes and Other Articles in Local History of Jenő Arató Dr., the Judge of the Court of Appeal in Pécs (1904–1968). The voluminous diary of Jenő Arató gives an illustrative portrait of the society of Pécs in the first half of the 20th century but it is not only interesting because of this. The author analyses the diary structurally, formally and substantively, in addition, investigates it from the aspect of source value as well. He places it in the diary literature of Pécs and Baranya county, moreover, analyses the texts about the events of WWI and WWII. The diary, which has not been published in its full extent, can be rich source of the research of social and mental history in the future, too.

2014/3.: *ENDRE TÓTH: About the Origin of the Colours and the Double Cross of Coat of Arms of Hungary.* In the first part of the study, the author proves that the colours of coat of arms appeared in the 12th century, investigating the white pearls and red almandine stones on the crosspiece of Sacra Corona. This proves the conscious use of both colours in the symbolism of Árpád dynasty in the 12th century. In the second part of the study he researches the origin of the double cross, occurring on the royal insignias. According to his statement, the double cross appeared on the seal of King Emerich (Imre), on the orb with double cross. Based on the works of Tamás Körmendi and Imre Takács, he recognises that the double cross, which could be found on the shield of Béla IV, was on a long stem attached, processional cross indeed. This proves the triangle extension which can be visible at the bottom of the cross. In addition, the earliest depictions of the double cross also contain a processional cross without stem. Since the processional cross with longer stem was the royal symbol of the Árpád dynasty from the middle of the 11th century (e. g. on the tombstone of Andrew I and on other coins), this changed to double-cross form to the end of the 12th. According to the writer, the cause of the change was, that the crusaders used Latin cross like insignia while they were moving through the country, hence, the insignia of the country had to be distinguished from those.

BALÁZS KARLINSZKY: Archontology of High Provost in Veszprém 1079–1543 – With the Portraits of Three Provosts. Despite of the excellent quantity of sources, Hungarian Church history has not done the compilation of the archontology of the capitulum cathedrale in Veszprém. Name registers

of the canons was not produced nor of the whole period, nor of the medieval ages. The paper sums up the detail results so far, compilations of prosopographic and biographic works. On the other hand, he also contributes to the task with the archontological compilation of provosts of the capitulum cathedrale. Life courses of the high provosts from different periods (13th, 14th, 15th century) are presented through the biographies of three clergymen: Pál (1273–1286), János (1324–1353) and Miklós from Liptó (1416–1438).

TIBOR NEUMANN: Meeting in Konstanz (The Coat of Arms of Count Kórógyi's). The author analyses and publishes the charter of William II, Count of Castell (Germany), dated 1434 in Pozsony (Bratislava). In this document, he permitted using the count title of Castell for János Kórógyi, as for his distant relative. At the same time, made a mutual inheritance contract with him. According to the source, father of János had made a kind of agreement with parents of William earlier. It could certainly happen in the court of King Sigismund in Konstanz 1417, where both families could perceive that their coats of arms were the same, so that they thought that they were relatives. This statement is proved by the fact, that Fülöp Kórógyi had used the coat of arms of Count Castell in the end of 1417. In addition, that charter was closed by red wax seal, but in the beginning of the year he used green wax based on Hungarian habits, without the inclination of the count title.

ÁDÁM NOVÁK: About the Seals of Queen Isabel (Erzsébet). The article is a supplement to the book of Imre Takács: *Az Árpád-házi királyok pecsétjei – Royal Seals of the Árpád Dynasty.* Bp., 2012. (Corpus Sigillorum Hungariae Mediaevalis 1.). The author has found the original seal of 45th item of the cited catalogue, then now, he publishes it. This intact, original one helps to find and to identify the other seal fractions and to place them in chronological order. Finally, it draws the attention to the seal change of Queen Isabel in 1276.

ANTAL MISKEI: Using the Crosses and crucifixes during the inauguration of Charles III of Hungary in 1712. The article enumerates and identifies the crosses playing a role in the inauguration in 22 May 1712. These are the followings: 1. Pax crucifix in early Barock style, made in Prague 1612-1622, which was kissed by the monarch in the entrance of Szent Márton church in Pozsony (Bratislava), then, during the Elevation of the Host, he confessed his faith with worshipping of this crucifix in the mass. 2. The so-called oath cross, which was made in the 13th century, was checked and completed in the 17th century. The king had to took the oath onto this cross that he preserved the freedom of the country and the feudal privileges as well. 3. The so-called apostolic cross, which was made in Italy around 1480, was taken before the king in the coronation procession after the crowning and inthronization, as the symbol of the apostolic title of the Hungarian king.

2014/4.: *ZOLTÁN ERDŐS: Iconography of Louis II in the 16th century.* The study enumerates the depictions of Louis II completeness and explores the political relevances of iconographical traditions regarding the king. After the research contemporary depiction of the supposed real portrait, Erdős investigates that how the perception of the portrait and of the traits behind this changed in the memory of posterity. Moreover, he interested in what kind of aims they served by other leader or artists. Memory, representation and propaganda are connected in many ways with each other during the research of the depictions/imageries. The work is closed by a catalogue of depictions, consists of 55 items.

MIHÁLY KURECSKÓ: Summary of the records growth of the Department of private archives, collections and business organs within the National Archives of Hungary 2012–2014. Kurecskó presents of the enrichment of his archives, highlights some special documents, following the tradition of previous years and of Turul before 1950. Medieval charters, patents of nobility, guild book, diary can be emphasized.

E számunk szerzői

BÁCSATYAI DÁNIEL PhD-hallgató (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bp.–Piliscsaba)
ERDŐS ZOLTÁN PhD-hallgató (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bp.)
KURECSKÓ MIHÁLY főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)
KOVÁCS ZSUZSANNA főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)
NYULÁSZINÉ STRAUB ÉVA ny. főosztályvezető (Magyar Országos Levéltár, Bp.)
SZEKERES ATTILA ISTVÁN heraldikus (Sepsiszentgyörgy, Románia)
TÖRÖK ÁDÁM segédlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp.)

HÍREK

*A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
2015. I. félévi programja*

2015. január 29. 17. óra

Szent István lovagjai. A Magyar Királyi Szent István Rend egyes rendvitézeinek síremlékei-, temetési helyei, különös tekintettel a társadalomtörténeti vonatkozásokra
Előadó: dr. Pandula Attila (egyetemi docens, ELTE BTK, az MHGT elnöke)
Az ülést vezeti: dr. Spilenberg-Diószegi György, titkár

Az előadást követően kerül sor *dr. Szekeres Attila István* (heraldikus, az Erdélyi Címer- és Zászlótudományi Egyesület elnöke – Sepsiszentgyörgy) Keöpeczi Sebestyén József címerművészről szóló *kötetismertető előadására*.

2015. február 26. 17. óra

„Volt egyszer egy betyárvilág” – Rózsa Sándor Békés megyei baráti köre a genealógiai kutatások tükrében
Előadó: dr. Seres István (történész, Békés)
Az ülést vezeti: Kovács Eleonóra, főtítkár

2014. március 26. 17. óra

Hiba a kréta körül – a jászárokszállási Móczár család „nemességének” kérdése
Előadó: Katona Csaba (tudományos munkatárs, MTA BTK TTI; a Magyar Történelmi Társulat titkára)
Az ülést vezeti: dr. Pandula Attila, elnök

április 30. 17. óra

Heraldikai reprezentáció a kora újkori magyar uralkodókoronázásokon
Előadó: dr. Pálffy Géza (tudományos tanácsadó, MTA BTK TTI)
Az ülést vezeti: Reisz T. Csaba, alelnök

2015. május 28. 17. óra

Katonazenésztől nagykövetig... Egy literátus nemesi család és elágazásai a 19-20. században
Előadó: dr. Csorba László (főigazgató, Magyar Nemzeti Múzeum)
Az ülést vezeti: Debreczeni-Droppán Béla, titkár

2015. június 25. 17. óra

Tudományos diszciplína vagy nemesi családfakutatás? A genealógia helye és szerepe a 18. századi Magyarország tudományos életében
Előadó: dr. Soós István (tudományos főmunkatárs, MTA BTK TTI)
Az ülést vezeti: dr. Kollega Tarsoly István, alelnök

Az előadások helyszíne:

Magyar Nemzeti Múzeum, Pollack Terem. (Budapest, VIII. kerület, Múzeum krt. 14–16., fsz., bejárat a Bródy Sándor utcai kapun keresztül.)

TÁJÉKOZTATÓ

Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség a beérkezett kéziratok közléséről két anonim szakmai bíráló (lektor) véleményének ismeretében hoz döntést. A szerkesztőség kizárólag olyan kéziratokat fogad el, amelyek megfelelnek a szerkesztőség által előírt követelményeknek. Kérjük a tanulmányok és az ismertetések szerzőit, hogy minden esetben végleges szövegű kéziratokat küldjenek, mivel a korrektúrában a szerkesztők által megszerkesztett kéziratokon érdemi változtatásokra már nincs lehetőség. A szerkesztőség jegyzetapparátussal együtt lehetőleg 0,5–1 íves (20–40 000 „n”) tanulmányokat, recenziók esetében maximum 5 oldalas (10 000 „n”) írásokat vár. Ennél nagyobb terjedelmű kéziratok megjelentetésére is van lehetőség indokolt esetben (maximum 100 000 „n”). Az ismertetéseknél kérjük az ismertetendő mű (művek) pontos bibliográfiai adatait közölni. A tanulmányokban csak a jegyzetekben történik hivatkozás, nem kell felhasznált irodalom- vagy rövidítésjegyzéket készíteni.

Az egységes jegyzetapparátus érdekében kérjük az alábbiak betartását:

- A hivatkozott művek szerzőinek nevét kurziválni kell; nem kurziváljuk viszont szerkesztőjének (szerkesztőinek) nevét. Ez utóbbiakat a jelzett könyv, tanulmánykötet címe után zárójelbe téve adjuk meg (pl. Szerk. Domanovszky Sándor.). Ha egy műnek több szerzője, illetve szerkesztője van, azokat nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól. A szerző(k) neve után a cím előtt kettőspontot tegyünk.
- Az oldalhivatkozásokor kérjük az oldal sorszámát megadni, a tól–ig-oldalszámok és évszámok esetében nagy kötőjelet (–) írjunk (38–40., 61–72.).
- A hivatkozásokor csak a kiadás helyét és évét tüntessük fel, a kiadót nem.
- Ha a hivatkozott mű esetében több kiadási hely van megadva, az egyes helységeket nagy kötőjellel (–) válasszuk el egymástól (pl. Bp.–Debrecen). Ha a kiadás helye Budapest, azt mindig rövidítve írjuk ki (Bp.). A kiadás helye után, az év előtt vesszőt kell tenni (pl. Bp.,).
- Amennyiben a hivatkozott mű valamilyen sorozat keretében jelent meg, a sorozat címét a kiadási hely és év után zárójelben tüntessük fel: pl. (Monumenta Hungariae Historica).
- Ha tanulmánykötetben napvilágot látott cikket idézünk, úgy a hivatkozott tanulmány után az „In:” szócskát írjuk, és közvetlen utána adjuk meg a tanulmánykötet címét és zárójelben a szerkesztőjét/szerkesztőit.
- Folyóiratban megjelent cikkekre történő hivatkozásokor nem tesszük ki az „In:” szócskát. A hivatkozott folyóirat címét kurziváljuk, és utána tegyünk vesszőt; ezt követi az évfolyam vagy kötetszám, majd zárójelbe téve a megjelenés éve, utána az illető évben megjelent szám, végül pedig az oldalszám: pl.: *Történelmi Szemle*, 1 (1958) 1. sz. 52. Az éven belüli számot csak abban az esetben jelöljük, ha a folyóiratnál nem folyamatos a lapszámozás az egyes számok esetében.
- Amennyiben ugyanarra a műre történik hivatkozás, kérjük a hivatkozott szerző családi nevét teljesen megismételve, keresztnévét azonban rövidítve megadni, utána kettős pontot tenni, majd az „i. m.” jelölést használni. Ezt követi az oldalszám. (Pl.: *Nagy I.*: i. m. 32.). Ha egymást követően ugyanarra a műre és oldalszámra hivatkozunk, írjuk, hogy „Uo.” Ha ugyanazon szerző egy másik munkájára, tanulmányára hivatkozunk, úgy az utóbbit/utóbbiakat az előbb idézettől egyértelműen el kell különíteni (pl. rövidített címmel, kerülve az évszámos rövidítést) és erre hivatkozni. Ha szerkesztett műre, forráskiadványra vagy sokszerzős műre történik hivatkozás, akkor a cím után zárójelben közöljük a továbbiakban alkalmazott rövidített címet (pl. a továbbiakban Reg. Arp.). Ha több kötetes műre történik hivatkozás, kérjük minden esetben az idézett kötetszámot, eltérő kiadási hely és év esetén ez utóbbiakat is feltüntetni. (Pl. *Nagy I.*: i. m. XI. k. Pest, 1858.)
- A kéziratokban az évszázadokat – idézetek, tanulmány- és könyvcímek kivételével – arab számmal jelöljük.
- Írásaikat minden esetben Word for Windows szövegszerkesztő programban készítve juttassák el a szerkesztőségbe elektronikus úton a turul@mol.gov.hu vagy a szerkesztőség tagjainak címére. A szöveget balra zártan írják, és a kurziváláson kívül semmilyen kiemelés (kövérítést, aláhúzást, ritkítást) vagy formázást ne alkalmazzanak. A tapadó írásjeleket is kurziválni kell, ha az előtte álló szó kurzív.
- A betűtípusok megválasztásakor ajánljuk a Times New Roman-t.
- A lábjegyzeteket automatikus számozással kérjük megadni, „lábjegyzet”-programot választva. Így a jegyzetek az oldal aljára kerülnek.
- Amennyiben a kiadandó tanulmányban képet/képeket is kívánnak közölni, kérjük azt/azokat mellékelni, vagy digitális formában a kézírathoz csatolva beküldeni, minden esetben jelölve a kéziratban, az/azok hova kerüljön/kerüljenek. Csak nyomdai szempontból jó minőségű képeket tudunk közölni. A Magyar Országos Levéltár anyagából közlendő képet nem szükséges mellékelni, csak a pontos jelzetet feltüntetni.
- Amennyiben nagyobb méretű táblázatokat kívánnak közölni, melyek meghaladják a folyóirat szedéstükör-szélességét, kérjük azokat a tanulmány szövegének végéhez illeszteni, külön szakaszban. A genealógiai táblázatokat is Word for Windows szövegszerkesztő programban kérjük.
- Csak a jegyzetekben (ld. = lásd, vö. = vesd össze, pl. = például) használjunk rövidítéseket, a főszövegben ne, ott tehát kiírjuk, hogy „például”.
- A főszövegben és a jegyzetekben az idézeteket nem kurziváljuk, csak idézőjelbe tesszük. Az idegen nyelvű (többnyire latin) kifejezéseket, formulákat viszont kurziváljuk.
- A folyóiratban közlésre kerülő tanulmányokról különnyomatokat csak külön igény alapján, megegyezés szerint készítünk. Az aktuális számból a tanulmányok szerzői öt tiszteletpéldányt kapnak, valamint dolgozatukat elektronikusan PDF formátumban.

Példák a hivatkozásokra:

Monográfiák esetében:

Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. Bp., 1930. (A magyar történettudomány kézikönyve II. 3.)

Folyóiratok esetében:

Ghyczy Pál: Kanizsai Dorottya címereslevele 1519-ből. *Turul*, 46 (1932) 68–70.

Szerkesztett kiadvány esetében:

Thallóczy Lajos: Jajcza (bánság, vár és város) története 1450–1527. (Az oklevéltárat szerk. Horváth Sándor.) Bp., 1915. (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria XL.) 76.

Tanulmánykötetben megjelent írás esetében:

Kubinyi András: A királyi udvar élete a Jagelló-korban. In: Kelet és Nyugat között. Történeti tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. (Szerk. Koszta László.) Szeged, 1995. 309–355.

Digitális adathordozók esetében:

Engel Pál: Középkori magyar genealógia. CD-ROM. Bp., 2001. Oslis nem.